

FRANKLIN ÉLETE:

IRTA

MIGNET,

A FRANCZIA AKAD. TAGJA, AZ ERKÖLCSI ÉS POLITIKAI TUDOMÁ-
NYOK AKAD. ÁLLANDÓ TITKÁRA.

A HETEDIK EREDETI KIADÁS UTÁN

FRANCIÁBÓL FORDITOTTA

DE GERANDO ATTILA.

BUDAPEST, 1874.

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGY. IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.

Franklin-Társulat nyomdája.

Horváth Bertalan

urnak,

jóság-felügyelőnek.

E fordítást ön s azok számára irtam, kik önhöz hasonlítanak; kikben megvannak, mint fajunk magvában, az ígért magyar nagyság csirái: becsületérzés, tevékeny ész, mely szüntelen tanul és fejlődik, életrevalóság, munkaszeretet. Ezen utolsó, mondják, ritka tulajdon a magyarok közt. Ugy kevés magyar szereti hazáját; mert ki nem tudja, hogy korunkban az szereti legjobban hazáját, a ki legtöbbet dolgozik, s hogy a ki henyél, hazaáruló?

Budapest, 1873-ki deczember 1-jén,

a fordító.

Figyelmeztetés.

Franklin élete jelen szerkesztésében főleg unokája, William Temple Franklin által, hat nyolczadrét kötetben kiadott munkáit, emlékiratait és leveleit használtam fel. Ezen nagy ember műveinek e becses gyűjteménye következő czimmel bir: „Memoirs on the life and writings of Benjamin Franklin LL. D. F. R. S. etc., minister plenipotentiary from the United-States of America at the Court of France, and for the Treaty of Peace and Independance with Great Britain, etc., written by himself to a late period, and continued to the time of his death by his grandson William Temple Franklin.“ A munkáira vonatkozó részt azon gyűjteményből is merítettem, melyet belőlök Londonban három kötetben állítottak össze, ezen czim alatt: „The Works of Benjamin Franklin“. Emlékiratai többször fordítottak

le és adattak ki; hasonló történt fontosabb politikai, bölcsészeti, tudományos irataival.

Két nagy gyűjteményt is vettem igénybe, melyeket a Szövetséges Államok congressusa rendeletéből bocsátott közre Jared Sparks ur. Az első magában foglalja, tizenkét kötetben, a Szövetséges Államok kormánya és ügynökei összes levelezését Amerika függetlenségét illetőleg (the diplomatic Correspondence of the american Revolution; Boston 1829); a másik, megint tizenkét kötetben, magában foglalja Washington György életét, leveleit, és a köztársaság fegyveres küzdései, alkotmánya és kormányaira vonatkozó iratait. (The Writings of George Washington, being his Correspondences, Addresses, Messages, and other Papers official and private, selected and published from the original Manuscripts, with the Life of the Author; Boston, 1837.) Hasznomra váltak azonkívül, két ember nyilatkozatai Franklin felől, kik vele Passy-i tartózkodása alatt, benső viszonyban állottak; ezek Morellet apát, és Cabanis; az első Emlékirataiban tesz róla említést, a második egy Életrajzban, me-

lyet neki szánt. (Cabanis művei ötödik kötete).

Végre, a hol a szabadságharcz előtti Amerikáról, s a háboru alatti korszakról szoltam, segélyemre voltak Bancroft György urnak műve: *History of the Colonisation of the United-States*, Botta ur, a fontosabb beszédekét és hivatalos okmányokat közlő munkája: *Storia della Guerra dell' Indipendenza degli Stati Uniti d' America*, (4 kötet), de Tocqueville kitünő könyve: *A democratia Amerikában*, és a külügyminiszterium levéltárában őrzött Levelezés.

Franklin élete.

ELSŐ RÉSZ.

Első fejezet.

Franklin életéből meríthető tanulságok.

„Születésemnél fogva, s első éveimben (mondja Franklin emlékirataiban), szegény és ismeretlen létemre, gazdagságra vergődtem, s némi hirnevet szereztem magamnak az emberek közt. Minthogy a szerencse folytonosan kedvez nekem, még éltem előhaladott korában is, utódaim talán örömet fogják megtudni, micsoda eszközökkel voltam képes a gondviselés segítségével annyi sikerre jutni, s ez intő például szolgálhat közülök azoknak, kik hasonló körülmények közt, helyesnek vélnék hasonló eszközökkel élni.“

A mit itt Franklin gyermekeihez intéz, mindenkinek használhat. Élete követni való

példa. Mindenki meríthet belőle tanulságot, szegény és gazdag, tudatlan és tudós, egyszerű polgár és államférfiu. Főleg azoknak nyújt buzdítást és reményt, a kik alacsony helyen születvén, támasz és vagyon nélkül, érzik magokban az óhajt javítani sorsukon, s kiemelni magokat társaik közül. Látni fogják itt, miként tudott egy szegény mesterember, ki sokáig saját keze munkájával tartotta fenn életét, gazdagsághoz jutni, folytonos igyekezet, óvatosság és takarékosság által; miként idomította önmaga eszét, korának legelőbbre haladt ismereteihez, s szoktatta lelkét az erényhez, annyi gondnal és rendszerrel, hogy a követett utat meg akarta mutatni másoknak is; miként használta fel találékony tudományát és tisztoletet gerjesztő becsületességét az emberi nem haladására és saját hazájának boldogítására.

Kevesen futottak oly tevékeny, oly erényes, oly dicső pályát mint ő, ki egy bostoni ruhafestőnek fia levén, avval kezdte, hogy fagyut öntött gyergyamintákba; azután nyomdában szerzett magának alkalmazást; az első amerikai ujságokat szerkesztette; az első papir-

gyárakat alapította, egyszerre fejlesztvén a gyarmatok anyagi művelődését és felvilágosodását; a villám és villanyos folyamazonosságát felfedezte; tagja lett a párisi tudományos akadémianak s Európa majd minden tudós testületeinek; a békés gyarmatok erélyes megbízottja volt az anyaországban, s a fellázadt gyarmatok szerencsés ügynöke Franczia- és Spanyolországban; mint függetlenségök megalapítója, magát Washington György mellé helyezte; végre, miután nyolczvannégyszáz évig gyakorolta volna a jót, meghalt két világrész tiszteletnyilvánításai közt, melyek benne a bölcsét, ki a világegyetem törvényei ismeretét tágitotta volt, és a nagy embert tisztelték, ki hozzájárult volt hazája felszabadítása és felvirágoztatásához; s érdemes lett arra, hogy ne csak egész Amerika viselje gyászát, de hogy abban a franczia Assemblée Constituante nyilvános rendelet által részesítse magát.

Bizonyára még azoknak sem lesz könnyű Franklint elérni, kik legjobban fogják ismerni. A lángész nem utánozható. Arra, hogy valaki embertársai vezére legyen, s hogy oly nagy

mértékben befolyjon hazája sorsára, birnia kell a természettől az ész legszebb adományait, a jellem legerélyesebb tulajdonait. Azonban nemcsak lángész volt Franklin, de egyszersmind józan ész is; nemcsak erényes, de egyszersmind egyszerűen becsületes; nemcsak dicső államférfiu, de egyszersmind elszánt közpolgár. És jellemének ezen oldala: a józan ész, a becsületesség, az elszántság; ebből tanulhatják meg azok, kik fogják olvasni életét, miként kell hasznát venni az Isten által nekik ajándékozott értelemnek arra, hogy a hibás nézetek tévedéseit elkerüljék, s miként kell hasznát venni az Isten által szivökbe helyezett jó indulatoknak arra, hogy a szerencsétlenség és szegénységhez vezető szenvedélyeket és hibákat legyőzzék.

Mily jóltevő a munka, mily szerencsés eredményeket ad a takarékosság, mily üdvös, hogy bölcs meggondolás előzze meg és vezesse mindig a cselekedeteket; ezt tanulhatja mindenki ezen olvasmányból, valamint azon dicséretes óhajt, hogy jót tegyen az emberekkel, mi által a legédesebb örömet s a leghasznosabb ju-

talmat készíti el maga számára: az önmegelégedést, s embertársai becsülését.

De azon erőteljes és nemes természetek, melyek hivatva vannak az emberek rendes sorsa fölébe emelkedni, azok is szép példákat meríthetnek Franklin életéből. Küzdenie kellett, hogy kifejlessze lángeszét; erőlködni, hogy az erényt megszokja; ernyedetlenül munkálkodnia, hogy használjon honának s a világnak. Megérdemli, hogy azok, kiket nagy embernek hívunk, a gondviselés ama választottjai, az emberiség ama nemeslelkű szolgálói, kalauzul vegyék. A nagy emberek viszik mindig közelebb az emberiséget a tudomány és a boldogsághoz. Ha előbb is állanak a többi embereknél, mi eleinte azok gyűlöletét vonhatná reájok, csakhamar betöltik ezen hézagot azáltal, hogy eszméiket nekik ajándékozzák, hogy jótékony találmányokat fedeznek fel, hogy gazdag eredményü mozgalmakat teremtenek el szellemök hatalma. Így részesítenek mindenkit azon előnyökbe, melyeket üdvös felsőbb-ségöknek köszönnek, és ezen felsőbb-ségök csakhamar elenyészik, a magasabb színvonalra

emelt összes emberiségre terjeszkedvén ki. Nehány nemzedékkel később ugyanis, a mi egy embernél lán g é s z volt, már csak jó z a n é s z lett mindenkinél, s egy merész ujtás már általános szokássá vált. Minden században a bölcs és az ügyes szakadatlanul növeszti a közös kincset, melyből merít az emberiség; nélkülök ez eredeti inségében, azaz tudatlanságában és tehetetlenségében maradt volna. Akarjuk tehát a valódi tudomány haladását, mert minden lépés az igazság felé egy lépéssel hátráltatja a nyomort, és egyuttal a romlottságot. Tiszteljük a nagy embereket és tüzzük előképül, mert így hozzájuk hasonlók fognak létrejönni, és soha sem kellettek inkább a világnak, mint most.

Második fejezet.

Franklin eredete. — Családja. — Nevelése. — Első foglalatosságai atyjánál. — A könyvnyomtatási pályára való készülése testvére Franklin Jánosnál. — Olvasmányai és nézetei.

Franklin családja régi becsületes kézműves család volt. Angliában, a northamptoni grófságban, honnan eredt, körülbelől tizennyolcz holdnyi birtoka volt, Ecton nevű falu határán, valamint egy kovácműhelye, mely az elsőszülöttségi jog szerint atyáról fiura szállott. Az angolok hitvallásában végbe ment forradalom óta, ezen család a presbyteriánusok egyszerű és szigorú nézeteire tért; kik sem nem ismerték el, mint a katolikusok, az egyház hagyományait és a pápa fensőbbségét, sem nem fogadták el mint az anglicanok az egyházi méltóságok fokozatát és a király fensőbbségét. Igen keresztényi és democraticus életet folytattak, magok választván papjaikat és szabályozván szertartásaikat. Ezen felekezet áhitatos és szigorú erkölcsű hívei, nem követhetvén szabadon vallásukat a három utolsó Stuart uralkodása

alatt, jobban szerették elhagyni hazájokat, és 1620-tól 1682-ig Észak-Amerika vad és lakatlan partjain gyarmatokat alapítottak, hol meggyőződéseik szerint lehetett imádkozniok s élniök. Az erős alap, melyen emelkedtek Uj-Anglia gyarmatai, s melyen az Egyesült-Államok nagy nemzete fejlődött ki, a hit vala, melyet a szabadság a társas élethez alkalmazott, és a szabadság, melyet a kötelesség érzete és a jog iránti tisztelet szabályoztak.

Franklin Benjamin atyja, buzgó presbyteriánus, II. Károly uralkodásának vége felé költözött át Uj-Angliába; ezen időben a törvények szigoruan tiltották az üldözött felekezet vallási gyülekezeteit. Józsuénak hívták, s négy fiu közül ő volt az utolsó. Legidősebbik testvére, Tamás, kovács volt; a második, János, szörszöveteket festett; a harmadik, Benjamin, miként ő maga, selyemruha-festő volt. 1682 felé vándorolt ki feleségével s három gyermekével; azon évben, mikor a híres Penn Vilmos, a Delaware mellékén, Pensylvaniát alapította; mely gyarmatban nem egészen egy század mulva, saját fia oly nagy szerepet volt

hivatva játszani. Bostonba telepedett le, a massachussets-i gyarmatban, mely 1628 óta létezott. Régi mestersége, a selyemfestés, mely csak a fényűzésnek kell, nem nyujtván neki elég nyereséget családja fentartására, gyertya-öntésre adta magát.

Csak bostoni tartózkodása huszonnegyedik évében született neki második felesége, Abiah Folgier-től, Franklin Benjamin. Ugyanis kétszer házasodott volt meg. Első felesége, ki Angliából jött volt vele, hét gyermeket adott neki; a második tizet. Franklin Benjamin, fivérei közt az utolsó, s minden testvérei közül a tizenötödik, 1706-ki január 17-kén született. Történt néha, hogy tizenhármát látott testvérei közül magával együtt ülni atyjának asztalánál; és atyja munkásságában és a gondviselésben bizott, hogy őket mind felnevelje és letelepítse.

A nevelés, melyben részesíté, sokba nem kerülhetett, ennek folytán nem leheté valami fényes. Franklin Benjamin is csak egy évet tölte egészen iskolában. Ámbár sok tehetséget mutatott, atyja nem akará a collegiumba tenni,

nem lévén képes a felsőbb tanítás költségeit fedezni; beérte avval, hogy darab ideig szám-tanra és írásra taníttatá. De ha nem is nyújtá Franklin Benjaminsnak mindazt, mit ez később megszerzett magának, adott neki egészséges testalkatot, helyes ítéletet, természetes ösztönt a becsületességre, munkaszeretetet, nemes érzéseket, és mindenben jó példát.

A gyermekek jövődjé nagy részt szü-lőiktől függ. Nagyobb örökséget hagynak ma-gok után mint vagyonuk: tulajdonaik öröksé-gét. A legtöbb esetben átadják, az étellel együtt, arczvonásaikat, külső alakjukat, az egészség feltételeit, vagy a betegségek csiráit, az ész serénységét vagy lomhaságát, a lélek erejét vagy gyávaságát, a szerint, a milyenek ők magok. Fontos tehát rájuk nézve saját sze-mélyökben gondolni gyermekeiket. Ha el-lágyulnak, lehet, hogy gyermekeik gyengék lesznek; ha betegségeket szereznek magoknak, átadhatják ezen hibát gyermekeiknek, kiket ezáltal szenvedés-teljes és rövid életre kár-hoztatnak. Így van a szellemi dolgokra nézve is. Azon szülék, kik helyzetökhöz képest kifej-

lesztik eszöket, kik a jó és igaz törvényeit követik, szilárdabb és helyesebb ítéletet, a gyöngegség és őszinteség ösztönét adják át gyermekeiknek, még mielőtt ezekben példájukkal oktatnák. És ellenkezőleg, rendesen saját észbeli és erkölcsi ferdeségeikben részesítik őket, mikor a természet-adta fogalmakat összezavarják fejökben, és magaviseletökben áthágják azon törvényeket, melyeket az isteni gondviselés szabott a világnak, melyeket nem lehet soha büntetlenül megsérteni. A szüléktől függ tehát, nagyobb mértékben mint azt gondolnák, hogy ép vagy beteges, értelmes vagy korlátolt eszü, becsületérző vagy romlott, jó vagy rossz életü, rövid vagy hosszú életü gyermekeik legyenek. Ez a felelősség, a mely terheli őket, s mely, cselekedeteik szerint, azok személyében jutalmazza vagy bünteti őket, kiket legjobban szeretnek.

Franklin szerencsés volt abban, hogy egészséges, munkás, okos, erényes szülei voltak. Atyja a nyolczvankilenczedik évet érte el. Anyja áhitatos, fenkölt lelke és szilárd, helyes értelme által kiváló asszony, nyolczvan-

négyszáz évig élt. Hosszu élet csiráját örökölte tőlök, s mi még többet ért, a legkedvezőbb tulajdonok csiráját arra, hogy ezen hosszú életet méltón betöltse. S e kincseket öregbíteni tudá. Korán tanult meg gondolkozni, magának irányt szabni. Tüzes volt és szenvedélyes, és senki- nek sem sikerült jobban, tökéletesen uralkodni magán. Hat éves korában kapta erre nézve az első leczkét, mely feledhetlen benyomást tett reá. Egy ünnepnapon, kevés pénz levén zsebében, elment játékokat venni. Utközben egy kis fiúval találkozott, kinek sípja volt, melynek éles és rövid hangja őt egészen elbájolá. Minden pénzét oda ajánlá, hogy ezen sípot, melyhez oly nagy kedve volt, elnyerje. A vásár megesett; és ő, mihelyt az óhajtott tárgynak boldog birtokosa lett, hazatért, s annyit sípolt, hogy mindenki elkábult bele a házban. Testvérei és rokonai kérdezék tőle, mennyibe került neki ezen alkalmatlan játékszer. Megmondá, hogy mindent, a mi zsebében volt, oda adott. Elkiálták magokat, megmagyarázák neki, hogy a síp tizszer kevesebbet ért; és hamisan elősorolták mennyi szép dolgot vehetett

volna avval, a mivel igen sokat fizetett. Gondolkozó lett ekkor, megbánta tettét, s öröme mind elment. Feltette magába, hogy mikor valamire nagy kedve lesz, elébb megtudja, vajjon mennyibe kerül, s megemlékezvén a sípról, nem hagyja magát elragadni.

Ezen történet, melyet gyakran és kellemsen beszélt el, sok esetben vált hasznára. Ifju és öreg korában, érzés dolgában és ügyeiben, mikor kereskedési műveleteit megállapította, úgy mint a politikai elhatározások perczében, soha sem feledkezett meg a síp miatt kötött vásárról. Annak emlékével tette figyelmessé okosságát, és fékezte meg szenvedélyét. Bármit óhajtott, vagy vett, vagy megkezdett, azt monda magában: Ne adjunk igen sokat a sípért. A következtetést, melyet abból maga számára vont, másokra is alkalmazta, és azt találta, hogy az emberek legtöbb szerencsétlenségei onnan jönnek, hogy tévednek a dolgok értékének megítélésében, és „igen sokat adnak a sípokért“.

Már tiz éves korától fogva atyja gyertyagyárában alkalmazta volt. Két évig abból ál-

lott foglalatossága, hogy beleket vágjon, a mintákba illeszsze, azokat megtöltse faggyuval, s az atyai bolt számára megbizásokat végezzen. Ezen mesterség nem volt inyére. Értelemmel párosuló nemes tüzében, tenni, látni, tudni akart. A tenger szomszédsága miatt, melyben nyáron naphosszant fürdött, s melynek habjain, társaival együtt, kiknek kalauzul szolgált, sokszor elment kalandozni, tengerész kívánt lenni. Atyja, el akarván fordítani ezen pályától, melybe már egyik fia lépett volt, sorban asztalosokhoz, kőművesekhez, üveggyártókhoz, esztergályosokhoz vitte el, hogy lássa, melyik mesterséghez volna legtöbb hajlama. Franklin e különböző műhelyekben azon vizsgálódó figyelemmel fordult meg, melyet mindenben kifejtett, s másokat látván dolgozni, a különböző mesterségekhez kellő szerszámok használatát eltanulta. Így lett képes a házában előforduló munkákat, valamint a kísérleteihez szükséges gépeket később saját kezével elkészíteni. Atyja elhatározta, hogy kőgyártót csinál belőle. Próbára beadta Franklin Sámuelhez, atyafiához, ki ezen mesterséget Lon-

donban megtanulván, Bostonba telepedett volt le. Azonban a tandíj fejébe kívánt összeg igen nagynak mutatkozván, ezen tervről is le kelle mondani. Nem volt Franklinnak ezért mit busulnia, mert csakhamar oly mesterségre tett szert, mely sokkal inkább illett neki.

Esze sokkal tevékenyebb volt, sem hogy tunyaságban és tudatlanságban maradhatott volna. Szenvedélylyel szerette az olvasást, hamar kimeríté atyja kis könyvtárát, mely főleg hittani könyvekből állott. Ráakadt ott egy Plutarchusra, melyen mohón kapott: s első mesterei az ókor nagy emberei levének. Defoe, a Robinson Crusóé mulattató szerzőjének könyve a tervekről, és doctor Mather munkája miként lehet jól tenni, kíváloan érdeklék; mert megegyeztek sajátos képzelő tehetségével és lelki hajlamaival. A mi kevés pénze volt, azt könyvek vételére fordította.

Látván atyja ezen nagy kedvet, s tartván attól, ne hogy fia még mindig létező vonzalmának engedjen a tengerészeti iránt, ha ki nem

elégítették, végre könyvnyomtatónak száná. 1718. egyik fiánál helyezé el, Jánosnál, ki egy évvel azelőtt betűket és nyomtató gépet hozott volt magával Angliából. A szerződés kilencz évre kötött meg; Franklin Benjaminsnak az első nyolcz év alatt fizetés nélkül kellett szolgálnia testvérét, ki viszont kötelezve volt őt táplálni, s a kilencedik évben egy rendes munkás díját adni neki.

Csakhamar nagy képességre jutott. Sok ügyessége volt, melyet nagy szorgalom által fokozott. A nappalt munkával töltötte, az éj egy részét tanulással. Ekkor tanulta meg mindazt, a mit még nem tudott, a nyelvtantól kezdve a bölcsészetig; ekkor gyakorolta magát a számtanban, melynek csak hiányosan birta szabályait, s melyhez a mértant és a tengerészet elméletét csatolta; ekkor ada rendszeres nevelést eszének, mint később jellemének. Ezt vas akarattal, és nélkülözések árán érte el. Különben a nélkülözések nem igen voltak terhére, ámbár eledele minősége s nyugalomórái rovására szerezte magának az időt s a módot, hogy tanulhasson. Olvasta volt, hogy egy régi

szerző megtámadván a húsevést, eledelül csak növényeket ajánlott. E percztől fogva elhatározá, hogy semmit sem eszik többé, mi valaha életben volt, mert ezen szokást barbar-nak és ártalmasnak hitte. Felhasználható rendszeres mériékletességét, azt ajánlá testvérének, hogy azon pénz felét, melyet minden héten fentartására költött, neki adja, s ő maga fog gondoskodni eledeléről. Ezen egyezés megtörtént; s Franklin nem költé egészen a kis összeget, melyet testvérétől kapott, mert durva levessel megelégedett, melyet maga készített darából magának, állva és gyorsan meg-evett egy darab kenyeret s valami gyümölcsöt, és csak vizet ivott. Elég pénzt tett félre, hogy könyveket vásárolhasson, és elég időt kimélt meg étkezéseire, hogy azokat elolvassa.

Locke munkája „Az emberi értelméről“, Addison „Spectator“-ja, „Sokrates nevezetességei“ Xenophontól, ezen könyvek valának a legnagyobb befolyással reá. Mohón olvasta el, s mintákul vette, hogy gondolkodni, beszélni, vitatni tanuljon. Locke ta-

nította gondolkodni; Addison kifejezni gondolatait; Sokrates másokkal okoskodni. Türelmesen és sikerrel igyekezte elsajátítani Addison irányának választékos egyszerűségét, velős rövidségét, finom komolyságát és meggyőző világosságát. A „Megyei levelek“ (lettres provinciales) egy fordítása, melyet gyönyörrel olvasott, végkép kiképezé nála azon hajlékony és erőteljes vitatási modort, melyben egyesíteni tudá, Sokrates és Pascal nyomain, az elsőnek csipős józanságát és élczes gyengédségét, és a második gúnynyal fűszerezett mélységét, s ellenállhatlan erélyét.

A mint azonban gondolatai köre tágult, elveszté családja ős hitét. Collins és Shaftesbury munkái oda vitték, mint Voltaire-t, hogy megszünjék hinni. Kiváncsi esze a vallás felé fordulván, kételkedővé tette őt annak igazságában, és finom okoskodási modorát arra fordítá, hogy annak tisztos alapját megingassa. Darabig határozott vallás nélkül maradt, nem hajolván meg többé a keresztény tanok tekintélye előtt; a szivben rejlő tanokat pedig még nem látván világosan. Nem volt már keresz-

tény, nem volt még tiszta elméjü bölcse ; nem birta többé az örökségkint reá szállott erkölcsi törvényt, és azt, melyet magának kellett hogy adjon nemsokára, s melyet át nem hágott azóta, míg nem lelte volt meg.

Harmadik fejezet.

Franklin ingadozásai hitében és magaviseletében. Vétségei, melyeket *errata*-inak nevez.

Franklin elveinek megváltozása észrevehető lón magaviseletén, mely léhábbá vált. Ekkor követe el három négy hibát, melyeket élete *errata*-inak nevez, s melyeket nagy gondal helyrehozott; annyira szükséges szilárd tanok támogatása, még a legjelesebb ösztönök mellett is.

Legelső hibája Franklinnak az volt, hogy bizonyos alkalomkor nem viselte magát igazelkűen testvére iránt. Nem tapasztalt jó bánásmódot tőle. Testvére követelő, irigy, parancsoló volt; néha megverte, kimélet és szeretet nélkül éreztette vele a mesternek, törvény és szokás szerint, legénye felett levő hatalmát. Az ifju Franklint igen hiúnak találta eszére és tudományára; ámbár mind ennek mind annak igen jó hasznát vette maga számára. 1721 felé ugyanis egy ujság, *The New England Courant*, nyomtatásához fogott.

A második volt ez, mely Amerikában megjelent. A legelsőt úgy hívták the Boston News Letter. Az ifju Franklin vitte az újságot az előfizetőknek, miután maga szedte volna a betűket, s nyomtatta volna a lapokat. Képesnek érezte magát jobb munkára és titkon cikkeket irt, eltorzított irással, melyeknek nagy sikere lett. Ezen siker arra határozta őt, hogy szerzőjöknek vallja be magát, és azontúl nyilvánosan dolgozott a lapban, testvérének nagy hasznára. Történt azonban, hogy valamely igen merész politikai cikk miatt, üldözések rendeltettek Franklin János ellen, ki egy hónapig be is záratott. Újsága, még azon kívül, meg lett szüntetve.

A két testvér megegyezett, hogy folytatni fogják a lap kiadását Franklin Benjamin neve alatt, mivel ő csak megdorgáltatott. Ehhez szükséges volt a köztök létező régi szerződést megsemmisíteni, hogy az ifjabbik testvér, az idősebbik hatalma alól fel levén mentve, visszanyerje tettei függetlenségét, és felelhessen irataiért. Nehogy azonban János elveszítse Benjamin munkásságának segítségét, újra meg-

fogadta legényének, egy közösen titokban tartandó szerződés értelmében, mely a régi viszonyt változatlanul fenhagyta. Kevés idő múlva, a két testvér, mint szokott, újra összeveszván, Benjamin elhagyta Jánost; és így felhasználta azt, hogy az első szerződés elrontott, jól tudván, hogy testvére nem fog merni az ujjal előállani. De ez, eme rossz cselekedet által felbőszítve, s atyja által is pártolva, ki melléje állott, kivitte, hogy Benjamin ne kap hasson dolgot Boston városában. Franklin elhatározta, hogy máshová fog menni dolgot keresni. Miután azon hibát követte volna el, hogy nem teljesítette azt, mire testvére irányában kötelezve volt, egy más hibába esett: családját titkon elhagyá, s a legnagyobb bánatba ejté e miatt. Nem értesíté tervéről, de néhány könyv eladásával pénzt csinált magának, és 1723-ki szeptember havában, elindult hajón New-York felé. Ezen tengeri utazás alatt hagyott fel a csupán zöldséggel való táplálkozással. Nagyon szerette a halat; egy nagy öbölben, hol nem lehetett haladhatni szél hiánya miatt, a matrózok tőkehalakat fogtak. A mig azo-

kat főzés végett elkészítették, Franklin nézte a készülő lakomát, és észrevette, hogy a nagy tőkehalak gyomrában kisebbek vannak, melyeket azok lenyeltek volt. „Ho hó!” mondá, úgy hát megeszitek egymást? Akkor miért nem enne még titeket az ember is?” Ezen tapasztalás folytán lemondott rendszeréről s egy élcz egy különczségtől megóvva.

Nem talált munkát New-Yorkban; a könyvnyomtatás ott sem volt virágzóbb, mint a gyarmatok többi részében; ezek még mindent Angliából hozattak, a kis számu könyveket, melyekre szükségök volt, a papirost, mely kellett nekik, az ujságokat, melyeket olvastak és még a naptárakat is, melyeket használtak. Franklin volt hivatva arra, hogy ezt megváltoztassa egykor; de jelen alkalommal nem volt neki lehetséges kenyerét keresni New-Yorkban, és rá vette magát, hogy tovább menjen Philadelphiáig. Tengeren utazott oda, rosz halászcsolnakban, a hullámnak és esőnek kitéve, éhesen, lázban; és fáradságtól megtörve, sárosan, munkás öltözetben, egy dollár s egy shillinggel zsebében szállott ki a partra. Ilyen állapot-

ban ment be legelőször Philadelphiába, azon gyarmat fővárosába, melynek később küldöttje lett Londonban, s melyet mint államot a congressusban képviselt, s elnöki ranggal kormányzott.

Megfogadtatott egy rossz könyvnyomtató, Keimer által, ki ott nem rég telepedett volt le valamely régi elromlott nyomtató géppel, és néhány Angliában olvasztott, elkopott betűkkel. Franklinnak, kitűnő munkás létere, sikerült e nyomdát elég jól működtetni. Ügyessége, jó magaviselete, modorának és eszének rendkívülisége által magára vonta Pensylvania kormányzójának, Keith Vilmosnak figyelmét, ki szerette volna őt, mint könyvnyomtatót a tartományban letelepíteni. Franklin, kit a kormányzó jó indulatával megtisztelt, s kinck zsebében félre tett dollárai meggyültek volt, megkisérté újra megjelenni szülővárosában és családjá körében, mely örömmel és szemrehányások nélkül fogadta. De a vén József nem hajta Keith kormányzó kívánságára, s nem találá okosnak tőle annyi bizalommal lenni egy tizenhét éves fiúhoz, ki megszökött volt az

atyai háztól. Nemmel felelt tehát először azért, mert nem volt elég pénze arra, hogy könyvnyomdát állítson, s másodszor azért, mert fiát nem ítélte annak vezetésére képesnek.

És hogy nem bizott fia okosságában, abban nem csalódott. Ez időtájt követé el Franklin *errata*-i közül a másodikat, oly hibába esvén, melyet a szándék kevésbé tett gáncsolhatónak az elsőnél, de mely fontosabb lehetett volna annál, következései miatt. Családjának egy barátja, Vernon nevezetű, ávval bizta meg, hogy Philadelphiában egy harminczöt font sterlingre emelkedő adósságot felvegyen számára. Ezen letéteményt bántatlanul kellett volna megőrizni egész addig, míg birtokosa előkéri; Franklin hozzá nyult gyengeségből, hogy saját barátjait megsegítse. Két tanuló-társa, kik vallási kételyeiben is osztoztak, kísérték volt Philadelphiába; mindkettő eszes, de tunya, vitatkozni s még szerkeszteni is tudó, de képtelen megkeresni kenyerét a gyarmatok területén; tervekben gazdag, de nagy pénzszükében; az egyiket Collinsnak hívták, a másikat Ralph-nak. Rajta élődtek, amaz Phila-

delphiában, ez Londonban, hová még azon az éven jutottak el együtt, Franklin és ő. Franklin mindennapi díjával nem fedezhetvén annyi költséget, igénybe vette azon összeget, melynek felvétele reá bízott volt. Igaz, feltette magában, hogy ki fogja pótolni; de tudta-e, hogy az hatalmában lesz? Szerencséjére Vernon csak sokkal később kérte el pénzét.

Ezen hiba, mely több éven keresztül furdalta lelkiismeretét, s mely rémesen fenyegetve függött mintegy becsülete felett, nem vala az utolsó erratá-i közöl. Mikor Philadelphiába érkezett, a legelső személy, kit megpillantott egy ifju leány volt, olyan idős körülbelől mint ő, s kinek kellemes külseje, szelid és békés kifejezése, ép annyi tiszteletet mint érdeket gerjesztettek benne. Ezen ifju leányt, ki hat év múlva felesége lett, miss Read-nak hívták. Udvarolt neki és ő viszonzta hajlamát.

Franklin visszatérte után Bostonba, Keith kormányzó nem mondott le jóakaró terveiről, melyek megegyezni látszottak a gyarmat érdekeivel, és ezt mondá neki: „Minthogy atyja nem akarja letelepíteni, én elvállalom azt. Adja

be nekem azon tárgyak lajstromát, melyekre szüksége van Angliából, én elhozatom: majd megfizeti nekem, mikor lehet. Egy jó könyvnyomtatót akarok itten, és bizonyos vagyok benne, hogy sikerre fog jutni.“ Franklin elkészíté a kívánt lajstromot. Száz font sterlingért, úgy vélte, megszerezhet magának egy kis nyomdát, s elment Angliába, hogy azt megvegye a kormányzó ajánlatára s ajánló leveleivel ellátva.

Hajlandó lett volna elmenetele előtt miss Read-et nőül venni. De ennek anyja igen fiataloknak találván mindkettőjüket, bölcsen elhalasztá a lakadalmat akkorra, mikor Franklin Londonból visszatérend és le lesz telepedve, mint könyvnyomtató, Philadelphiában. Miután miss Readdel, saját szavai szerint, édes fogadásokat cserélt volna, Ralph barátja kíséretében elhagyá Amerika földjét. A mint Londonba érkezett, megismeré, hogy Keith kormányzó félrevezette volt. A leveleket és hitelpapírokat, melyeket az neki magától felajánlott volt, nem küldte volt el. Jellome olyan sajátságos volt, hogy sokat ígért, mert szere-

tett jó indulatot mutatni ; azon hiúságból, hogy reményeket gerjeszsen, megcsalta az embereket. Ajánlatokat tett, melyeket nem volt képes teljesíteni, és anélkül hogy kívánt volna ártani, kárt tett azoknak, a kik iránt érdekkal viseltetett.

A helyett, hogy mesteri állásba jutna, Franklin kénytelen vala munkásnak maradni. Tizennyolcz hónapig időzék Londonban, s egymásután az ottani két leghiresebb nyomdásznál dolgozott, Palmer-nél és Wats-nál. Előbb mint nyomtató, később mint betűszedő használtatott. Minthogy kisebb étkü, munkásabb, előrelátóbb volt társainál, mindig volt pénze, s ámbár csak vizet ivott, ő felelt érték a serárusoknál, kikhez társai gyakran hitelbe mentek inni. „Azonkívül, hogy e kis szolgálatot tettem nekik, azon hirben állottam, hogy tréfás ember vagyok és értek a gúnyolódáshoz ; e miatt helyzetem köztök mindig kiváló maradt. A mesternek sem tetszett kevésbé pontosságom, mert soha sem tartottam meg szent Hétfő ünnepét, s olyan gyorsan állítottam össze a betűket, hogy mindig engem biztak meg

a sürgős munkákkal, melyeknek díja rendesen nagyobb. "Ő tartotta Ralph barátját. Nagyocska összegeket előlegezett neki félre tett pénzéből. De nem ért jobb véget viszonyuk mint Franklinnak Collins-szal kötött barátsága. Collins tékozló, iszákos, zsarnok, hálátlan lett, összeveszett Franklinnal még ennek Amerikából való elutazás a előtt, s mint nevelő halt meg egy gazdag hollandi házánál, Barbada szigeten Ralph írói tehetségének daczára, kénytelen volt falusi tanítónak beállani. Ámbár neje volt Amerikában, szoros viszonyt kötött egy fiatal varróleánynyal. Franklin ezt gyakran meglátogató Ralph távollétében; el is látta sokkal, mire szüksége volt neki, s mit munkája után nem birt megszerezni. De társalgása igen nagyon megtetszett az ifjunak, s ezt nem titkolta el előtte. Már egészen megszűnt volt miss Read-et hogyléte felől értesíteni; s ez volt a harmadik errata-i közöl. S nemcsak abban hibázott, hogy megfeledkezett róla, de még barátja kedvesének is udvarolt: mi errata-i közöl a negyediket és utolsót képezé. Némi olyan szabadságokra vetemedvén irányában,

melyeket az, saját vallomása szerint, illő nehézteléssel visszautasított; Ralph ezt megtudá, s a baráti viszony megszűnt köztök. Ralph kijelenté Franklinnak, hogy magaviselete minden jogtól megfosztja mint hitelezőt; hogy ezen magaviselet magát Ralphot minden köszönet és visszafizetés alól felmenti; és nem is adá soha vissza neki huszonhét font sterlingre emelkedő tartozását.

Franklin meggondolván barátjai kihágásait, s a miket maga is elhibázott, megváltoztatta életszabályait. Collins, Ralph, Keith kormányzó lazult elveik következtében megcsalták. Ő maga is megszegte testvérével kötött egyezményét, hozzá nyult a Vernon által becsületére bízott összeghez, elfeledte miss Read-nek tett ígéretét, hogy rá fog gondolni s hű marad hozzá, megkisértette barátja kedvesét elcsábítani, ezt mind, mióta fogalmai az erkölcsi dolgokról ingadozni kezdtek. Átlátta tehát, hogy az észnek határozott elvekre, a magaviseletnek át nem hágható szabályokra van szükségök. „Meggyőződéssé vált nálam, hogy fődolgoz a boldogság elérésére igaznak, őszin-

tének, és becsületesnek lenni az emberekkel; s elhatároztam, hogy az leszek, a míg élek.“ Tizenkilencz éves korában tette fel ezt magában, és nyolczvannégyszáz éves koráig hű maradt feltételéhez. Helyre hozta egymásután minden hibáját és ujat nem követett többé el. Okoskodáson alapuló határozott kötelességeket szabott ki magának, azoknak eleget tett, s még az erényt is elérte.

Hogy sikerült ez neki? Azt fogjuk ezenel meglátni.

Negyedik fejezet.

Franklin bölcsészeti hitvallása. — Az erény mestersége. — Erkölcsei algebrája. — Magaviseletének tökéletesítése.

A bibliát olvasván, s a bibliából a Példabeszédek könyvét, ezt találta volt Franklin : „A hosszú élet jobb kezében van, s bal kezében a gazdagság.“ Mikor a világ rendjét jobban megvizsgálá, s számbavevé micsoda feltételek alatt lehet egészségesnek maradni és a boldogságra szert tenni, megérté ama példabeszéd egész bölcsességét. Meggondolá, hogy valóban tőle függ sokáig élni, és gazdaggá lenni. Mi kellett hozzá? Hogy az Isten által az ember számára, ugy a természetben mint az erkölcsi világban felállított törvényeknek 'alája vesse magát.

A világegyetemet törvények alkotják. Minden test, minden lény törvényeknek engedelmeskedik, a csillagoktól kezdve, melyek hatalmas lökés és változatlan vonzerők által mozgásba hozva a Teremtő keze alatt, millió századok óta gördülnek a határtalan űrben, egész

a rovarokig, melyek néhány perczig mozognak egy falevél körül. Ezen bámulatos törvények, melyeket az Isten értelme, jósága és igazsága gondolt ki, létesített és fentart, behozták ez óriási világba a mozgást, legnagyobb tökélyéig vive, az életet, legnagyobb gazdagságában, a rendet legnagyobb összhangjában. Az ember — közéjük de nem feléjükbe helyezve, képes azokat megérteni, de megváltoztatni nem képes, rabja a testek anyagi törvényeinek és a lények élő törvényeinek egyaránt — az ember e gyönyörű ajándékot kapta: az értelmet; e szép kiváltságot: a szabadságot; ez isteni érzést: az igazságot. És ezért, mint értelmes lénynek ismernie kell a világegyetem törvényeit; mint igazságos lénynek, meg kell azokat tartania; mint szabad lénynek, lakolnia kell, ha eltér azoktól: mert ezen törvényeket lehetetlen megszegnünk, vonatkozzanak bár a természeti vagy az erkölcsi világra, a nélkül hogy tudatlanságunkért vagy vétünkért ne lakoljunk. Az ember egészsége vagy betegsége, boldogsága vagy szerencsétlensége attól függ, vajjon gonddal és észszel követi-e azokat, vagy vesze-

delmes álhatatossággal vét-e ellenök. Ezt értette meg Franklin.

A világban uralkodó rend szemléléséből felemelkedvén egészen azon lényig, ki azt előhozta, elhatározta hogy van isten, s ezen eszme kiirthatlan gyökereket vert eszébe és lelkiismeretébe. A szellem és az anyag természetének különbségéből, a szellem oszthatatlanságából s az anyag mulandóságából azt következtette, mit minden nép józan esze állít, minden vallás tana, a legdurvábbtól fogva a legkiműveltöbbig hirdet, hogy a szellem mindig megmarad, hogy a lélek halhatatlan. S mert a világban szükséges a rend, mert az ember érzi az igazságot, azt ítélte, hogy a jó és rossz cselekedetek ezen életben vagy a másikban jutalomban vagy büntetésben részesülnek. Valóságos dogmákká váltak előtte az Isten létezése, a lélek fenmaradása, a cselekedetek jutalmazása vagy büntetése a szerint a mint megegyeznek vagy nem az erkölcsi törvényekkel. Természetes hite igazi vallás határozottságát ölté fel, és saját használatára kis imakönyvet készített

magának, ezen cím alatt: hitvallomások és vallási cselekedetek.

Ezen bölcsészetből fakadó valláshoz szükségesek voltak életszabályok. Franklin alája vetette magát azoknak. Mint ember, a tökély bizonyos fokára vágyódott emelkedni. „Ugy óhajtottam élni, hogy soha semmi hibába ne essek, s mindazon hibáktól, melyekbe természetes hajlam, vagy szokás vagy mások példája vitt volt, meg akartam szabadulni.“ De a legerélyesebb feltételek sem diadalmaskodnak mindjárt a hajlamon és szokáson. Franklin megérté, hogy magát legyőzni csak lassan-lassan lehet, csak rendszeresen tökéletesíteni. Átlátá, hogy az erény ép oly kevésbé nélkülözhet egy rendszert az erkölcsökben, mint a tudomány nem nélkülözhet egyet az észbeli dolgokban. Ehez fordult tehát.

Megszámlálta gondosan hány tulajdonra van szüksége, s melyeket akar megszerezni. Hogy gyakorlatukban könnyítse magát, oly ügyes rendben állította fel, hogy egyik a másikat támogatta és megerősítette. De nemcsak felosztotta, hanem határozottan megállapította

miből állanak, azért, hogy pontosan tudja: mit kelljen tennie, mit elkerülnie. Tizenhárom elnevezés alá tizenhárom életszabályt irt, miből ezen érdekes tábla alakult:

I. Mértékletesség. Ne egyél annyit, hogy elbutulj, ne igyál annyit, hogy fejed tűzbe jöjjön.

II. Hallgatás. Csak azt mondd, a mi magadnak vagy másnak használhat.

III. Rend. Mindennek meg legyen a maga helye. Minden dolgodnak szentelj idődből egy részt.

IV. Elhatározottság. Tedd fel magadba, hogy elvégzed, a mit tenned kell; s végezd el azt, a mit fel tettél magadba.

V. Egyszerűség. Csak arra költs, a mi magadnak vagy másnak hasznos; azaz ne vesztegess.

VI. Munkásság. Ne töltsd az időt; foglalkozásod mindig hasznos legyen. Semmi szükségtelent ne csinálj.

VII. Öszinteség. Fortélyt ne használj. Gondolataidat és cselekedeteidet mindig ártatlanság és igazság vezérelje.

VIII. Igazság. Senki ellen ne véts; tedd meg másoknak, a mit jogosan várhatnak tőled.

IX. Mérsékeltség. Kerüld a tulságokat. Azokra, kik megbántottak, ne neheztelj úgy, a mint szerinted érdemelnék.

X. Tisztaság. Se magadon, se ruháidon, se házádban ne türj semmi tisztátalanságot.

XI. Nyugodtság. Ne hadd magad apróságok által vagy közönséges és elkerülhetetlen balesetek által megzavartatni.

XII. Tiszta erkölcs . . . . .

XIII. Alázatosság. Utánozd Jézust és Socratest.

Ezen igazán gyakorlati erkölcestanból merített szabályok (mert annak nem volt czélja elfojtani, csak jól irányozni a természet hajlamait; nem önfeláldozásra, egyszerüen becsületességre vezetett; előkészített arra, hogy kiki másoknak is, de magának is használjon; szóval, tökéletesen alkalmas volt arra, hogy férfit neveljen, olyant, ki egyenesen és sikerrel haladhasson az élet meredek és nehéz utjain;) ezen szabályok, mondjuk, nem czél nélkül

helyeztettek a mondott rendben Franklin által. „Legelőbb, mondja, helyeztem a mértékletességet, mert az teszi, hogy a fej higgadt, s az eszmék tiszták maradnak; és az nagyon szükséges annak, kinek mindig kell vigyáznia, mindig résen lennie, hogy a régi szokások vonzerejével, s a folytonosan egymást követő kísértésekkel megküzdjön. Ezen erény elsajátítása megkönnyítené a hallgatást; s mint-hogy épen úgy kívántam hasznos ismereteket szereznem, mint az erényekben gyakorolni magamat, minthogy meggondoltam hogy többet lehet tanulni a fül mint a száj segítségével; mint-hogy megakartam szabadulni azon szokásomtól, hogy semmiségekről beszéljek, és minden lépten szójátékokat csináljak és tréfáljak, mi csak a felületes emberek előtt tette kellemessé társalgásomat, a hallgatásnak adám a második helyet. Azt reménytettem, hogy az utána jövő renddel kapcsolatban, több időt szerzend nekem tervem kivitelére, s tanulmányaim folytatására. Megtanulván feltételeimhez ragaszkodni, meg kellett hogy nyerjem a többi erények elsajátítására szükség-

ges állhatatosságot. Az egyszerűség és munkásság hivatása volt elhárítani nyakamról még létező adósságomat, jólétet és függetlenséget adni nekem, s így könnyebbé tenni nekem az őszinteség, az igazság gyakorlását stb.“

Érezvén tehát, hogy ezen erényeket mind egyszerre nem szerezheti meg, igyekezett azokat egyiket a másik után gyakorolni. Egy kis könyvet készített, melyben mindegyik fel volt jegyezve, az őt illető sorban, s feltette magába, hogy minden héten egyik tulajdonra fog kiváló figyelemmel ügyelni. A nap végével, az az ellen elkövetett hibákat keresztekkel jelezte meg, s a szerint volt magával megelégedve vagy nem, a mint kevesebb vagy több kihágást jegyezett volt fel azon erényt illetőleg, melyet meg akart szerezni. Így tizenhárom hét alatt végig ment a tizenhárom erényen, melyekben egymásután kívánta magát kiképezni, és ezen üdvös gyakorlatot négyszer ismételte egy évben. A hallgatást és a rendet nehezebben gyakorolta mint a magasabb erényeket, melyek kevésbé aprólékos felügyelést igényeltek. Imo

a tábla, melyben naponta mintegy megvallotta hibáit, és buzdította magát arra, hogy félre vesse :

	Vasárnap.	Hétfő.	Kedd.	Szerda.	Csütörtök.	Péntek.	Szombat.
Mértékletesség							
Hallgatás	+	+		+		+	
Rend	+	+	+		+	+	+
Elhatározottság			+			+	
Egyszerűség			+			+	
Munkásság							
Őszinteség							
Igazság							
Mérsékelttség							
Tisztaság							
Nyugodtság							
Erkölcsei tisztaság							
Alázatosság							

Ezen fiatal bölcs Ciceroval ismételte, hogy a bölcsészet vezérli az életet, erényekre tanít és a hibákat kiirtja; és bölcsészetét, melynek segítségével elméjét tágította, lelkét tökéletesítette, magaviseletét szabályozta, az Istenig vezette fel. Mindenütt az Istent látta, a nagy teremtet, a nagy rendezőt, e kutfejét a jónak és igaznak; s a következő imában hívta fel segítségét:

„Ó mindenható jóság! irgalmas atya! elnéző kalauz! neveld bennem a bölcsességet, mely valódi érdekeim felett felvilágosít! Erősíts meg azon feltételben, hogy annak tanácsait kövessem, s fogadd el azt, a mit többi gyermekeid javára tehetek, mint egyedüli jelét hálámnak, melyet képes vagyok adni neked, azon meg nem szünő kegyekért, melyekkel elhalmozol!“

Nagy hasznára vált Franklinnak ezen lelki gymnastika, melyet elég számos évig folytatott, s melyben természetének jósága és erős akarata megsegíték. Senki sem ment annyira mint ő az öntökéletesítés mesterségében.

Nem volt nagy étkü, mértékletes lett; szerette a munkát: fáradhatlan lett; jó indulatu volt, igazságos lett; értelmes volt; tudós lett. Azóta mindig józannak, igaznak, szerény magaviseletűnek mutatkozott; csak kemény megfontolás után fogott valamihez. Tetteiben nem volt soha habozás. Természetes hevessége kiszámított türelemmé vált; a csipős gúny nála kellemes vígsággá csökkent, mely nem czélozott az emberekre, s tehát nem sértette meg őket. A mi ravaszság volt jellemében, hasznos ügyesség határaiba szorult. Belátott az emberekbe, és nem csalta meg őket; elérte azt, hogy szolgáljon nekik a nélkül, hogy ők neki árthassanak. Ezen életszabályokhoz jegyzeteket akart csatolni ezen cím alatt: „A z e r é n y m e s t e r s é g e.“ De nem teljesíté szándékát. Kereskedelmi műveletei, melyek nagyra növekedtek, és a közdolgok, melyek később ötven évig elfoglalták, nem engedték meg neki, hogy megírja ezen munkát; megmutatta volna abban, hogy azok, kik boldogok akarnak lenni még ezen életben is, saját érdekekben erényesek kell hogy legyenek. Ezen véleményben mindin-

kább megerősödött, és élete vége felé azt szokta mondani, hogy a jó erkölcs a legokosabb számítás úgy a magánosok, mint a népek boldogsága tárgyában. „Ha tudnák a gazemberek, tette hozzá, mennyi előnyt nyújt az erény, csupán gazságból erényesek lennének.“

De a rendszer, melyet felállított és melyet magán megkísértett, elég lehet azoknak, a kiknek kedvök volna őt utánózni. Ez épen úgy válnék javukra, mint a hogy neki vált javára Sokratest utánózni, kinek természetéhez az övé sokban hasonlított. Mindig nagy előképeket kell magunknak kitűznünk, hogy magasra törjenek erőlködéseink. Erkölcsi gymnastikájához lehetne csatolni ugynevezett erkölcsi algebráját, mely arra szolgált neki, hogy cselekvéskor felvilágosítsa magát, mint az erény mestersége arra, hogy szabályozza magavisolejét.

Ezen algebra ebből állott. Valahányszor fontos vagy bajos ügy forgott fen, néhány napig gondolkozott, és csak hosszas vizsgálódás után határozta el magát. Mind-

azon okokat, melyek a dolog ellen, vagy mellett szóltak, megkereste. Két sorban egymással szemben egy darab papirosra felírta. A mint az algebrai equatiókban az egymást megsemmisítő mennyiségek kitöröltetnek, úgy törölte ki, mindegyik oszlopban, mindazon ellenkező okokat, a melyek fontossága egyenlő volt, akár egy, akár több ok ért fel az egyik sorban, egy vagy több okkal a másikban. Eldobván tehát azon okokat, a melyek egymást megsemmisítették, még néhány napig gondolkozott, vajjon nem nyílnék-e még előtte valami más szempont; azután a papiroson megmaradt okok száma és fontossága szerint férfiasan elhatározta magát. Ezen rendszer kitünő arra, hogy bizonyos kérdés minden oldalról megvizsgáltság, a könnyelműséget lehetetlenné, a ballépéseket bajosokká tette nála.

A mint látni fogjuk, azon felvilágosodott és erényes nevelés, melyet, tökélyéig csak idővel vitt terv szerint, magamagának adott Franklin, azt eredményezte, hogy munkássága sikert aratott, háza gazdag lett, józan esze szilárd; hogy tiszta hírnévre tett szert; hogy

nagy haszna volt életének. És azért néhány évvel halála előtt, utódai számára ezt írta: Hogy egyik ősök, az Isten segédelmével, hetvenkilencz éves koráig élete folytonos boldogságát ezen, saját kifejezését használva **kicsiny eszköz** használatának köszönheté. „A mely csapások még érhetik, folytatá, azok a gondviselés kezeiben vannak; de ha érik is csapások, a multnak átgondolása erőt fog adni neki azoknak eltűrésére. Hogy oly sokáig egészséges volt, s még most is megmaradt valami erős testalkatából, azt a mértékletességnek tulajdonítja; hogy elég hamar vergődött jólétre s később dús is lett, hogy ismeretei által képes lett hasznosan szolgálni hazáját és némi hírt is szerzett magának a tanult emberek közt, azt a munkásságnak és az egyszerűségnek tulajdonítja; hogy hazája benne bízott, s díszes hivatalokkal tisztelte meg, azt az öszinteségnek és az igazságnak tulajdonítja; hogy kedélye egyformasága és vidám beszélgetésmódja még most is körülegyűjtik az ifjakat, s előttök kíváncsiságá és kedvességé

teszik társalgását, ebben a különböző erények együttes hatását látja.“

Mutassuk most meg, hogy alkalmazta rendszerét élete folytán, s annak értékét az eredmény után ítéljük meg.

Ötödik fejezet.

Hogy lesz Franklin gazdag. — Nyomdája. — Ujsága. — Népies naptára és a B o n h o m m e R i c h a r d t u d o m á n y a. — Házassága; helyrehozza vétségeit. — Életének azon kora, melyben elég gazdagnak ítélvén magát, kilép a kereskedésből s a tudományok mívelésének és a közdolgoknak adja magát.

1726-ki október 11-kén Franklin vissza-érkezett Londonból Philadelphiába. Rövid ideig egy igen ügyes és elég tehetős kalmárral kereskedést űzött, ki Londonban létekor, éles esze, igyekezete és becsületessége miatt szem-ügyre vette volt, megszerette volt és társul akarta venni. Ezen Denham nevű kalmár mind-járt eleinte ötven font sterling évi díjt adott neki, és szándéka volt öt kenyér és liszt szállítmánynyal Nyugotíndiába küldeni. De beteg lett, s meghalt, Franklin pedig újra Keimer könyvnyomtatóhoz állott be munkásnak. Keimer előbb jó fizetést adott neki, hogy három legényét, kiknek maga semmit sem volt képes mutatni, kiképezze; később, mikor azokat elég ügyeseknek vélte, ok nélkül összeveszett

vele, és arra kényszeríté, hogy kilépjen szolgálattából. Ezen bánásmód épen olyan háládatlan, mint igazságtalan volt. Franklin a Keimer nyomdájában hiányzó betűket élelmesen kipótolta volt. Betűket ugyanis még nem öntöttek az angol gyarmatok területén. Franklin azon betűk segítségével, melyek Keimornél voltak, mintákat készített s beléjük ólmot öntött; ezen utánzások útján kiegészítette nagylelkűen Keimer nyomdáját; és ez nemsokára meg is báná, hogy oly hasznos munkástól megfosztotta magát. Franklin t. i. nemcsak kitűnő betűszedő és ügyes öntő volt, de szükség esetében a metszésben is sikert arathatott.

S épen történt, hogy a New-jersey-i gyarmat megbizta Keimert valami papírpénz nyomtatásával. Betűket kellett tehát egy érczlapra rajzolni és metszeni, olyan ábrák kíséretében, a melyek lehetetlenné tegyék a minta utánzását. Csak Franklin volt képes ezen finom és nehéz munkát elvégezni. Keimer kérve kérte őt, hogy térjen vissza, nem lehetvén az, hogy régi barátok percznyi felindulásban kiejtett néhány szóért elváljanak egymástól. A mint

haragja okát megértette volt, épen úgy átlátá Franklin édesgetései mivoltát. Tudta, hogy ezeket úgy mint azt, az érdek sugalta. Már elébb megegyezett volt Keimernek egyik legényével, kit Meredith Hugónak neveztek; ennek szolgálati ideje lejárandó volt néhány hónap mulva, s ezért azt ajánlotta volt ő Franklinnak, hogy állítsanak fel együtt egy könyvnyomdát; ő maga pénzével, Franklin ügyességével járulnának a vállalathoz. Az ajánlat elfogadtatott, és Meredith atyja már mindent megrendelt volt Londonból a mi szükséges lehetett fiának és fia társának letelepítéséhez.

Addig, mig Meredith felszabadult s mig az Angliában vett nyomtatógép és betük megérkeztek, Franklin nem utasítá vissza Keimer ajánlatát. Elkészíté a metszvényt egy rézlapon, mindenféle czifraságokkal, s ezen mű a legelső levén, melyet az országban láttak, annyival nagyobb bámulatot gerjeszte. Burlingtonba ment, hogy ezen munkát végezze, s a tartomány legkitünőbb egyéniségei szemeláttára dolgozzék, kik avval voltak megbizva, hogy felügyeljenek a papirpénz nyomtatására, s

azután magokhoz vegyék a metszett részlapot. Keimer jókora összeget nyert; Franklin sok dicséretet aratott ügyességéért, s azon három hónap alatt, melyet velők töltött, megszerezte magának a New-Jersey-i gyűlés tagjainak barátságát és becsülését, oly udvarias volt módora, oly tágasak ismeretei, oly kellemes beszélgetése, oly biztos ítélete. Egyik közülök, Detow Izsák, a tartomány főfelügyelője, tapasztalt és élesen látó öreg azt mondá neki: „Előre látom, hogy Keimer minden munkája önnek fog jutni s hogy mesterségében meg fog Philadelpfiában gazdagodni.“

Nem is csalódott. 1728-ban nyílt meg Franklin szerény nyomdája. Csak egy nyomtató géppel birt. Franklin társával, Meredithtel együtt a vásárpiacz mellett telepedett le kibérelt házban, melynek részét viszont egy üvegesnek, Godfrey Tamásnak adá ki, ehez járván étkezni. Mielőtt bármi nyereségre tehetett volna szert, ki kellett fizetnie a nyomdai eszközök megvételére szánt kétszáz font sterling kamatjait, a házbért, a Meredith s a saját fenntartása költségeit. Nyereségre tehát annyival

kevésbé látszott lehetségesnek számítani, hogy még két könyvnyomtató létezett a városban; Badford, ki a pensylvania-i gyűlés törvényeit és okmányait nyomtatta, és Keimer. Franklinnak versenytársai felett csak állhatatosabb munka és tökéletesebb kivitel szerezhett felsőbbiséget; megérté azt, és semmit sem mulasztott el, a mi ezen két oldalról jó hírnévre emelhetne. Már virradat előtt volt a dolognál, és sokszor még tizenegy órakor is dolgozott. Soha sem végezte be a napot, míg egész teendője nem volt befejezve, s minden dolga rendben. Ruházatja mindig egyszerű volt. A papirost melyre szüksége volt, magament vásárolni a boltokban, és maga vitte haza, az utcán, kis targonczával. Soha sem mutatkozott a henyélők gyülekező helyein; sem a halászatot, sem a vadászatot nem engedte meg magának. Egyedüli szórakozását könyveiben kereste, de azt is csak külön, mikor munkája be volt végezve. Rendesen kifizette a miket vett, és csakhamar általánosan úgy nézték mint egy munkaszerető, becsületes, ügyes fiatal embert, ki jól végezi azt, a mivel megbízzák, kötelezettségeit híven

teljesíti, s megérdemli, hogy mindenki érdekekkel és bizalommal viseltessék irányában.

Nem sokáig maradt társaságban Meredith-tel. Meredith, harmincz éves koráig falusi munkákhoz szoktatva, nehezen illett belé igen későn elsajátított uj mesterségébe. Nem volt sem ügyes, sem szorgalmas munkás. Az iváshoz való hajlama is nevelte restségét. Érzé, hogy a földművelők kalandos élete a nyugati pusztaságokban jobban felelne meg természetének a városi munkások szabályos életénél. Ajánlá tehát Franklinnak, hogy lemond jogairól, csak Franklin fizesse meg az atyja által előlegezett száz font sterlinget, és száz másikat adjon a londoni kereskedőnek, kinek ezen összeggel még adósok; neki ajándékozzon harmincz fontot, szabadítsa meg adósságaitól, s lássa el egy uj nyereggel. Ezen feltételek alatt megkötöttetett a szerződés. Meredith déli Carolinába ment, és Franklin maga maradt a nyomda élén.

Virágzóvá is tette azt. Munkáját oly pontosan végezte, nyomtatványai oly szépek voltak, hogy a gyarmati kormány és a magánosok

csakhamar inkább fordulnának hozzá, mint Bradfordhoz és Keimerhez. Az első nem bízott többé meg a tartományi gyűlés által, okmányai kiadásával; Franklin részesült ezen kedvezésben. A második, sem hitelt sem dolgot nem kapván, Philadelphiából Barbada szigetére költözött. Franklin elnyerte, hogy a pensylvaniai papírpénz nyomtatása reá bízassék; e papírpénzből 1723-ban tizenötezer font sterling nyomtattatott; 1730-ban az összeg ötvenötezerre emelkedett. Nemsokára a New-Castle-i kormány is nála nyomtattatta bankjegyeit, szavazásait és törvényeit.

A kinek dolga kezd sikerülni, azt mindig újabb siker várja. Franklin működési köre, a mint szerencsében részesült, kitágult. A mellett, hogy nyomdai üzletét folytatta, ujságot alapított, papírgyárt állított fel, naptárt szerkesztett. Ezen vállalatok, a milyen hasznosak voltak Amerikára nézve, ép annyi nyereséget nyújtottak neki. A gyarmatoknak magoknak sem ujságaik, sem naptáraik, sem papírgyáraik nem voltak Franklin előtt, a mint megérkeztek oda úgy nyomtatták ki újra az Európából kül-

dött ujságokat; a papirost mind az anyaországból hozatták, és a nép közt üres vagy hazug naptárakat terjesztettek, a milyenekből nem tanulhat semmit, vagy épen tápot szív a babonásság és tudatlanságra.

Franklin legelőbb tűzte ki vita tárggyul testvére ujságában Bostonban, és saját ujságában Philadelphiában, azon kérdéseket, melyek leginkább érdekelték korát és hazáját. Ujságát arra használta, hogy politikai nevelést s erkölcsi oktatást adjon honfitársainak: az által, hogy mérsékelt hangon, de éles belátással, minden tettét ellenőrizte a gyarmati kormánynak, kifejleszté bennök a szabadság szellemét, s másfelől bebizonyítá nekik mindenfélekép, hogy romlott emberek soha sem lehetnek józan emberek. Ily fontos szerepe lőn honfitársai nevelésében, mielőtt egy más dicső szerepre jutott volna, mint honszabadító.

A mily hatást gyakorolt a tanult osztályokra ujságával, oly hatást gyakorolt a népre naptárával, melyet 1732-ben kezdett kiadni Richard Saunders cím alatt, s mely híres maradt ezen másik cím alatt: le Bon-

h o m m e R i c h a r d. Ezen naptárból huszonöt éven keresztül meríte a falusi népség egyszerű erkölcsi szabályokat, hasznos ismereteket, gyakorlati tanácsokat az egészség fentartására. Franklin meglepő tisztsággal magyarázta abban, mennyi módon lehet javítani a földmívelést, a baromtenyésztést, az emberi munkásságot, az egészséget, s azon hangon, melyen a nép bölcsészete szól, elterjeszté mindazon szabályokat, melyek jó magavisoletre buzdítván, a legbiztosabban vezetnek a boldogsághoz.

A B o n h o m m e R i c h a r d tudománya vagy a **V a g y o n o s s á g** útja című munkájában összeszedte ezen a legfinomabb józanész, a legértelmesebb becsületesség által sugalt életszabályokat. Itt lehet megtanulni a munkaszeretetet, az elővigyázatot, a takarékos-ságot, az óvatosságot, a mértékletességet, az egyenességet. Ezen tulajdonokat egyszerű s mély okoskodás alapján, helyes és finom szavakkal ajánlja. A jó erkölcsöt az önérdek nevében tanácsolja, s a gazdasági tényeknek oly jól talált mondatokban ad kifejezést, hogy azok halhatatlan közmondásokká váltak. Ime

nehány ily közmondás; olvasni kollemesek, követni hasznosak :

„A henyélés olyan mint a rozsdá, sokkal inkább koptat a munkánál; mindig fényes az a kulcs, melylyel mindig járnak.

„Ne veszteged az időt; az élet ezen szövetből van készítve.

„Oly lassan jár a restség, hogy hamar utóléri a szegénység.

„A mulatság fut azok után, a kik kerülük,

„Többe kerül egy hibának mint két gyermeknek fentartása.

„Bolond, a ki pénzen vásárolja a bánatot.

„A gőg koldus, a ki épen olyan hangosan kiált mint a szükség és sokkal telhetetlenebb.

„A gőg a bőséggel reggelizik, a szegénységgel ebédel, s a szégyennel vacsorál.

„Üres zacskó nehezen marad állva.

„Jó tanácsot lehet adni, jó magaviseletet nem.

„A ki nem tud a tanácsra hallgatni, azon nem lehet segíteni.

„Ha nem akarsz a józan észre hallgatni, majd megérzed erejét.

„A tapasztalás iskolát tart, hol a leczkék drágák, de az az egyetlen, hol az oktanok tanulhatnak.“

Ezen naptár, melyből évenként tizezer példány kelt el, nagy tetszést aratott, s épen oly nagy hatást gyakorolt. Franklin felhasználta mint eszközt arra, hogy új iparnemmel gazdagítsa hazáját. Nem pénzért, rongyokért adta el, melyeket azelőtt eldobtak; ezekből papirost gyártott. Papirgyára Boston, Philadelphia, s több mai amerikai város boltjait látta el, és csakhamar öt-hat papirgyár alakult példájára Amerikában. Így szoktatta honfitársait arra, hogy az anyaország papirját nélkülözzék, mint már nélkülözték ujságait és naptárait, mint nélkülözendők voltak, rövid időn, igazgatását.

Ő tette azt is, hogy a könyvnyomdák hamar megszorodtak a gyarmatokban. Kitűnő munkásokat képezett, és azon városokba küldte, nyomtató gépekkel és betűkkel ellátva, hol még nem léteztek könyvnyomtatók, s hol szükség volt már rájuk. Hat évig társaságban maradt velök, s a nyereség egy harmadát fen-

tartotta magának. Nyomdája így lett sok másnak bölcsője, és nemes bizalmát mindig oly jól helyezte, hogy egyszer sem kellett megbánnia; egyszer sem csalódott.

Ezen különböző iparágak mind jövedelmezőbbekké válván, elébb jólétre, azután gazdagságra jutott. Nem várt volt egész addig, hogy régi errata-it jóvá tegye. Visszaadta Vernonnak az összeget, melylyel tartozott neki, kamatostól együtt. János testvérével szíve mélyéből kibékült. A mit ellene vétett volt, fia irányában hozta helyre, kit a könyvnyomtatói pályára képezett, és kinek később uj betűkészletet ajándékozott. Ezekkel lecsillapította lelkiismeretét: egy dolog egyszersmind szívét is kielégíté. 1730-ban nőül vevé miss Read-ot, kit 1726-ban Londonból visszajöttekor férjnél talált volt s nem boldogul. Anyja egy Rogers nevű fazékashoz adta, ki rest volt, teli hibákkal, tékozló, íszákos, durva, s kiről megtudták, hogy él még egy másik felesége. Az első házasság megsemmisítette a másodikat, és Rogers elszökvén Philadelphiából adósságai és rossz híre miatt, ott hagyá az ifju asszonyt, kit meg-

csalt volt. Franklin megsajnálta miss Read szerencsétlen sorsát, melyet saját könyelműségének tulajdonított, és engedve egykori hajlamának, megkérte. Ajánlata örömmel és hamar lőn elfogadva.

„Szerető és hű élettársam lett, mondja; a bolt teendőiben nagy segítségemre volt; csak egy célunk volt mindkettőnknek és igyekeztünk, hogy egymást együttesen boldogítsuk.“ Boldogokká is tették egymást legalább ötven éven keresztül. A nő hajlamai tökéletesen egyeztek a férj feltételeivel; mert dolgos, takarékos, becsületérző volt. Ő hajtotta össze s varrta a röpiratokat, rendezte az áruczikkeket, szerezte meg a papirkészítésre szükséges rongyokat, ügyelt fel a cselédekre, kik szorgalmatosak voltak mint uraik, látta el szerény konyháját, míg Franklin, ki legelőbb volt talpon az egész utczában, kinyitotta boltját, ujjasban és sapkával fején dolgozott, huzta a targonczáat, maga pakolta be áruit, s példát adott mindenkinek szerénység és egyszerűségben. Azon időben olyan mértékletes és olyan takarékos volt, hogy tejet reggelizett tea nélkül,

két garasos agyagcsuporban, czinkanállal. De egy reggel felesége porcellán findzsában, ezüst kanál kíséretében teát hozott neki; tudta nélkül vette volt meg ezen tárgyakat huszonhárom shillingért; hogy megbocsáttassa ezen merész ujítást, azt mondá, átnyujtván vásárfiát, hogy férje megérdemeli épen úgy, mint akár-melyik szomszédja, hogy porcellán findzsája s ezüst kanala legyen. „Ekkor, mondja Franklin, jutott be legelőbb a porcellán s az ezüst házamba.“

Franklinné, mint a derék asszony a bibliában, becsülettel teljesíté minden kötelességét s gyermekeit (mert ezen házasságot meg kellett hogy áldja a Gondviselés) értelmes igyekezettel részesítette az első nevelésbe. Megosztotta kezdetben Franklin szerény életét s későbbi gazdagságát, s élvezte nagy és szep-lőtelen hírnevét. Ezen élelmes, de nem kapzsi ember, e valódi bölcs, ki tudott belékezdeni és tudott megállni, nem akarta igen sokáig fordítani erőlködéseit a vagyonyszerzésre. Miután annak szánta volna életének egyik felét, a másik felét korántsem vesztegette arra, hogy

vagyonát még nevelje. Első czélját elérte volt; most egy másikat, magasabbat tűzött ki magának. Szép tervei, melyeket ki is vitt, ezek lettek: hogy kiművelje elméjét, szolgálja hazáját, dolgozzék az emberiség haladásán. Negyvenkét éves korában elég gazdagnak találá magát. Akkor átadá könyvnyomdáját és kereskedését Halle Davidnak, ki darabig vele dolgozott volt, s ki neki adta tizennyolcz éven keresztül nyeresége egy részét, s hozzá fogott új munkákhoz, új működéshez, melyek találékony tudóssá, dicső honfivá tették, s őt a nagy emberek sorába igtatták.

Hatodik fejezet.

Közhasznú és tanintézetek, melyeket Franklin alapított. — Micsoda befolyást gyakoroltak Amerika anyagi és szellemi művelődésére. — Találmányai és felfedezései a tudományok terén. — Jótéteményei fontossága, nagy hírneve.

Már 1727 vége felé, semmi zaj nélkül, Franklin bölcsészeti clubbot alapított Philadelphiában. Ezen clubbot, melynek neve junta volt s melynek rendszabályait Franklin írta meg, tanultabb ismerősei képezték. Többnyire, mint ő, munkások voltak; így Godfrey Tamás az üveges, ki jól értett a matematikához; egy csizmadia, Parsons Vilmos, ki a reál-tudományokban jártas volt és később főfelügyelő lett a tartományban; egy nagy tehetségű gépész, Maugridje Vilmos; Scull Miklós, földmérő, több betűszedő, néhány fiatal kereskedő legény, kik idővel magas hivatalokra jutottak a gyarmatban. Minden vasárnap összegyültek, előbb egy tivornyában, később kibérelt szobában. Mindegyik tag sorban kötelezve

volt valamely erkölcstani, politikai vagy philosophiai kérdést tüzni ki, melyet azután rendszeren megvitattak. A kérdések nyolcz nappal a vitatkozás előtt felolvastattak, hogy kiki gondolkodhassék felölök és el legyen készülve a tárgyalásra. Egész héti munkája után itt töltötte Franklin a pihenés napját felvilágosodott, becsületes emberek körében, kikkel lélekemelő beszélgetéseket, tanuságos olvasmányokat, üdvös vitákat folytatott. Ez volt szerinte „a legjobb bölcészeti, erkölcstani és politikai tanoda, a mely létezett a tartományban.“

Ezen club, melyben csak jószándéku eszmék és nemes érzések fejlődtek ki, bölcsoje lett Franklin bölcsezeti társaságának. Minthogy sokan kívántak a clubba lépni, Franklin indítványára megengedettett minden tagnak hasonló irányu clubbot alakítani, mely a junta fiókját képezte. Ezen uj clubbok hatásos eszközt szolgáltatottak a hasznos eszmék terjesztésére. Valóságos pártot képeztek Franklin kezében, ki annyival könnyebben vezérelte ezen pártot, hogy az nem tudott semmit róla,

s mikor okos tanácsokra hallgatott, saját határozatait vélte követni.

Franklin szeretett vezérelni. Arra volt születve. Tevékeny, tüzes, találékony, helyes eszénél és erélyes, elhatározott jelleménél fogva természetes volt, hogy másokon uralkodjék. De ezen befolyását, melyet korán nyert, nem gyakorolta mindig egyformán. Gyermekéveiben a vele egyidejű gyermekek élére állott, s ezek szívesen beleegyeztek, hogy ő rendezze játékaikat s kis vállalataikban vezérök legyen. Ifjukorában hatalmaskodó, oktató, éles modora volt. Érvelése, mely kissé kihívólag győzött, mintha kényszert gyakorolt volna hallgatóin; bebizonyított, ebben kereste erejét. De nem sokára észrevette, hogy ezen gögös eljárással az elméket ugyan meghódította, de maga ellen fordította az emberek hiúságát. Feltűnt neki Socrates modora, ki látszólag együgyű, de valóban ravasz kérdésekkel, mindenféle kanyarulatokat követve, melyeknek célját csak ő tudja, oda viszi ellenfeleit, hogy saját eszméik képtelensége láttára, elismerjék az ő eszméi megdönthetetlen igazságát; ezen modort Frank-

lin nagy sikerrel magáévá tette. Ő is kérdésről kérdésre mindenkit zavarba hozott. De, bármily győzelmeket is aratott Socrates eszközeivel, melyeket oly kitűnően használt, mégis maradtak ellenségei. Nem szeretik az emberek, ha igen nagyon megvilágítják csalódásaikat; ezt megérté Franklin, nem okoskodott többé annyit, rábeszélőbb lett. Azon eszméket, melyeket igazaknak és jóknak hitt, szüksége volt most is, mint azelőtt, maga körül elfogadtatni, csak hogy ügyesebben fogott hozzá. Hallgatói értelmén kívül, hiúságukat is segítségül hívta, s azontul, szemben velök, csak ezen szerény és megnyerő kitételeket használta: „Ugy tetszik nekem“, „Ugy képzelem magamnak“, „Ha nem csalódom,“ stb. Terveit, melyek oly igazán hasznosak voltak, úgy állította elő mint nem tőle jövőket: valamely barátjainak tulajdonította, kiknek nevét nem mondta meg; a mi előnyös volt bennök, azt mindenki élvezte; de senkinek sem váltak érdemére, s ez megfelelt az emberi gyarlóságnak, és lefegyverezte az irigységet. El is fogadtatta azontul minden ajánlatait.

Legelőbb járt el ezen ügyes módon, mikor aláírás útján könyvtárt akara alapítani. Kevés könyv volt Philadelphiában; néhányak nevében, kik az olvasást kedvelik, azt ajánlá, hogy hozasson könyveket Angliából egy társulat, melynek mindenik tagja egyszerre negyven shillinget fog lefizetni, s azután ötven év elteltéig évenként tíz shillinget. A fortély segítségével terve semmi ellenvetésre nem talált. Előbb ötvenen, nemsokára százan fizettek elő, s a könyvtár csakhamar felállítatott. Ez által az olvasáshoz való kedv elterjedt, s a gyarmatok főbb városai utánozák Philadelphia példáját.

„Aláírás útján alakult könyvtárunk, mondja Franklin, anyja volt mindazoknak, melyek oly nagy számmal léteznek Amerikában. Ezen intézetek már nagyra nőttek s mindinkább emelkednek; részint ők okozták, hogy a beszélgetések általában tanuságosabbak lettek, hogy a kereskedők és gazdák közt annyira elterjedt a felvilágosodás, mennyire más országban csak a jól nevelt emberek közt; még talán azt is, hogy oly erélyesen állottak ellen az amerikai

gyarmatok a kiváltságaik ellen intézett támadásoknak.“

Nem volt ez az egyetlen intézet, melyet Amerika Franklinnak köszönt; hasonló ügyességgel ajánlá, s fogadtatá el a j u n t a befolyása által, hogy egy akademia alapítassék a pensylvániai ifjuság oktatása számára. Aláírást nyitott, mely ötezer font sterlinget hozott be. Akkor kineveztettek a tanárok, és elkezdődtek az előadások egy nagy épületben, melyet Franklin ezen célra elrendezett, s melynek különböző hitvallásu vándorszónokoknak kellett volna szolgálnia, előbbi terv szerint. Maga írta fel az új akademia rendszabályait, mely oklevél által testületté tétetett. Negyven évig volt annak élén Franklin, ki legtöbbet tett volt alapításáért; megérte azon örömet, hogy számos ifjat láta kikerülni onnan, kik kitüntették magokat tehetségök által, és hazájok díszére váltak.

Nemcsak könyvtárt és felsőbb iskolát, de kórházat sem birt Philadelphia Franklin előtt; semmi mód nem létezett eloltani vagy elhárítani az égéseket; a csendőrök hanyagul végez-

ték teendőiket; az utcák kövezete rossz volt, s este, világítás hiányában, veszedelmes sötétségben maradtak. Az esős hónapok alatt valóságos sárfészekké váltak, melybe nappal besülyedt az ember, s melybe éjjel alig merte magát koczkáztatni. Franklin kiköveztette, kivilágíttatta aláírás útján; hasonló módon hórházak is hozott létre. A közbátorság biztosítására őrséget állított fel, melyet kiki azon arányban fizetett, a melyben érdekelve volt a rend fentartásához; tűzoltó társulatot alapított, Unio név alatt, s azóta sokkal ritkábbak lettek az égések. A munkások számára is egyesületeket rendezett, s különböző terveket kísértett meg a bénák és öregek megsegélyezésére.

Találékony esze, a mellett, hogy az emberek jólétével foglalkozott, nem kutatta kevesebb sikerrel a természet titkait. Főleg észleletekre s következtetésekre volt hajlama; az észleletek találmányokra vezették, a következtetések találmányai alkalmazására. Egyszer az oczeánon evezett, megvizsgálta a víz hőmérsékét, és felfedezte, hogy ugyanazon szélességi fok alatt

a tengeri folyam melegebb, mint a körülötte levő álló viz. Ez módot szolgáltatott a tengerészeknek megtudni, vajjon ama láthatatlan tengeri folyamban eveznek-e vagy nem; tőlök függött már most a folyamban maradni vagy azt elhagyni, amint az siettette vagy akadályoztatta haladásukat. Másszor rezgésbe hozott poharak csengését hallotta; észrevette, hogy a hangok változnak a szerint, milyen vastag az üveg és milyen viszony van vastagsága, öble nagysága, alakja s az ital közt, melylyel meg van töltve. Ezen észrevételekből új hangszer keletkezett, s Franklin feltalálta a h a r m o n i c a t. Másszor megint azt fontolgatta, mennyi meleg megy kárba a kandallók nyílásánál fogva s milyen fullasztó másfelől a zárt kemenczék melege. E kettős vizsgálódás arra vezette, hogy a két fűtémódot egyesítvén, oly kandal-lót állítson elé, mely nem igényelt több fűtést mint a kemenczék; azaz valóságos kemenczét, csak hogy nyitott volt, miként a kandallók. Ezen kandalló-alaku kemencze általános szokásba jött, s Franklin nem akart szabadalmat arra, hogy csak ő árulhasson olyat. „Annyi

előnyt meritünk mások találmányaiból, hogy örülnünk kell, mikor alkalmunk nyílik saját találmányainkkal használni másoknak, s ebben nagylelkűen kell eljárunk.“

De az volt fontos és dicső felfedezése, mely a villám mivoltát és a villanyosság törvényeit derítette ki. A tizenhetedik századnak jutott volt ama dicsőség, hogy a testek sulya és mozgásainak mennyiségtani törvényeit találja meg; a tizennyolczadik század hivatása lön, a tudomány terén, a testek elemeit és összetételeit ismerni fel. Egyike ezen két nagy századnak, az úr mélységeibe hatva, az égi testek alakjairól, nagyságáról, utjáról, kölcsönös vonzódásairól adott számot magának; a másik, épen oly élesen látó s eredményben dús, az emberi ész természetének törvényei szerint, inkább a mi földünkre, annak alkotó elemeire, légkörére, rejtélyes folyadékaira, változatos lakóira fordította figyelmét. A csillagásztan komoly megalapítását szükségkép követte a természettan, a vegytan, a természetrajz megalapítása. Galilei, Keppler, Huyghens, Newton, Leibnitz helyébe Priestley, Lavoisier,

Berthollet, Laplace, Volta, Linné, Buffon és Cuvier voltak lépendők.

A villany nemcsak arra volt hivatva, hogy egyikét képezze a legszebb feltalálásoknak, de arra is, hogy más feltalálásokat hathatósan előmozdítsion; mert mihelyt szabadon lehet vele rendelkezni, páratlanul eszközölte a testek felbonczolását. Már a század elejétől fogva szorgalommal tanulmányozták azon vonzerőt, mely a borostyánkőben (*γλετρον* a régi-eknél, innen neve *electricitás*) és néhány más testben létezik; nem is sejdítvén, hogy ugyanaz lehet mint ama borzasztó erő mely az égiháboruk alatt robajjal hull az égből. Hawksbee, 1709 körül, néhány kísérletet tett rajta. Gray és Welher kimutatták, hogy az electricitás egy testből a másikba átmehet, a nélkül, hogy egy mással érintkezésbe is legyenek. Észrevették, hogy szikrákat lehet előidézni egy selyem vagy hajból font kötelen függő vasvesszőből, s hogy a sötétben ezen vessző két vége fényt ereszt.

Dufay, a francia király kertjeinek tudós felügyelője, azt találta 1733-ban, hogy a dör-

zsölt üvegből más electricitás fejlődik ki mint a gyantából, s az üvegféle electricitást megkülönbözteté a gyanta félettől. 1739 és 1742 közt, Désaguliers vezető névvel jelezte azon ércz vesszőket, melyeken az electricitás gyorsan és könnyen terjedett tovább. Végre 1742-ben Guerikei Otto, a légszivattyu ügyes feltalálója, még a mult században kigondolt electricus gépet, sok tökéletesítés után, végleges alakjára juttatták, és akkor Bose tanár, Wittembergben, Winkler tanár Leipzickben, Gordon benczés Erfurtban, Ludolf doctor Berlinben, elég erős durranásokkal kis madarakat megöltek, meggyújtották az ethert, a borszeszt, és más gyúlékony anyagokat.

Ennyire haladt volt a tudomány: egy pár érdekes tüneményt tudott előidézni, anélkül hogy azokat kielégítő módon megfejtene, midőn véletlenül a lángeszű Franklin ezen tüneményekre fordítá figyelmét. Egy utazás alatt Boston városába, 1746-ban, (ezen évben találta fel Muschenbroeck a híres Leydni palaczkot és annak különös sajátságait) tanuja lett néhány tökéletlen electricus kísérleteknek, melyeket a Skó-

cziából jövő Spence doctor adott elé. Kevéssel
 visszatérte után Philadelphiába, Collinson, a
 londoni királyi társulat tagja, ajándékba kül-
 dött a Franklin által alapított könyvtárnak
 egy üvegcsövet, utmutatás kíséretében arra
 nézve, hogy kell avval bánni. Franklin megujtá
 az előtte végbe vitt kísérleteket, másokat pró-
 bált, s a gépeket melyekre szüksége volt, maga
 készíté el, nagyobb tökélylyel. Így érte el,
 hogy szakadozott durranásokat idézzon elő, mi
 a villanyos telep első feltűnését képezte; ezen
 durranások az eddigieknél sokkal hathatósab-
 bak voltak. Találékony, élesen látó eszével
 legelőbb azt vevé észre, hogy a hegyben vég-
 ződő tárgyak tulajdonsága magokba szívni az
 electricus anyagot; azután azt gondolá, hogy
 ezen anyag minden testben, de titkon létező
 folyadék; hogy némely testekben meggyült;
 ott többletet képezett; másokból elvonult,
 itt hiányban volt; hogy a szikrával járó
 durranás a plusban levő electricitás és a mi-
 nusban levő közt visszaállította az egyensúlyt;
 és az elsőt igen legesnek, a másodikat nem-
 legesnek keresztelte el. E szép következtetés

csakhamar egy másikhoz vezette, mely még hatalmasabb volt.

Az electricus szikrának színe, czikkázó utja, mikor szabálytalan alaku testek felé pat-tan; a durranás, mely kíséri; sajátságos hatá-sai, mikor vagy egy érczdarabot két üveglap közt elolvaszt, vagy megváltoztatja a mágnestű sarkait, vagy egy darab fáról leveszi az ara-nyozást a nélkül, hogy változást hozna elé an-nak színén; a fájdalom, melyet okoz, s mely már meg is ölt volt apróbb madarakat, ez mind azon merész gondolatra vitte Franklint, hogy az electricus szikra is azon anyagból való, mely, meggyülvén a felhőkben, a villám fényét, a menydörgés robaját okozza, és mikor lezuhan az égből, hogy visszanyerje földünkön egyen-súlyát, mindent összezúz, a mi utjában áll. Innen azt következtette, hogy a villám egy az electricitással. De hogy állítsa ezt fel? A mely igazság nincs kimutatva, csak feltevés marad a tudomány mezején. Nem az a feltaláló, a ki valamit állít, de az, a ki bebizonyítja hogy úgy van.

Franklin feltette magába, hogy elmélete

igazolása végett kicsalja a felhőkből a villámot. Eleinte azt gondolta, hogy felállít vasvesszőket, melyek egész a felhőig érnének; de ezen módot nem találván gyakorlatinak, mert sehol sem talált elég magas helyet, mást gondolt. Két pálczából s egy selyem kendőből sárkányt készített; a hosszában elnyúló pálcza felső végére vasvesszőt illeszte. A sárkányhoz kender kötelet s ennek végéhez selyem kötelet akasztta. A kender jól vezette az electricitást; a selyem nem; oda hol a kettő összeért, kulcsot helyez, melyben meg kellett gyűlnie a villanynak.

Gépe kész levén, vihar alkalmával egy rét közepére megy. Fia a selyem kötélnél fogva szélnek ereszti a sárkányt, míg maga, némi távolságban, szorongatott kebelrel szemléli a műtétet. Darabig nem veszen semmit észre, s attól fél, hogy csalódott. Egyszerre a kötél szálai megmerevednek, s a kulcs megterhelődik villanynyal. A villany leszállott. Franklin a sárkányhoz fut, ujját a kulcshoz tartja; a szikra elpattan, s keményen összerázza. Megölhette volna: örömmel tölti el. Feltevése tény-

nyé válik, s a villám és villany azonossága ki van mutatva.

Ezen merész kísérlet, ezen halhatatlan felfedezés, mely az első rangu tudósok sorába helyezte, 1752-ki jun. havában tétetett. Előbbi feltalálásai a villanyra nézve 1747-ből valók voltak. Azon időben a Leyden-i palaczk hatását magyarázta volt meg, úgy hogy a két különböző részében levő két különböző villany újra egyensúlyba jő; az üvegféle és gyanfaféle villany különbségeit pedig, az igenleges és nemleges villany törvényei által fejtette volt meg. Most a villámot magyarázta meg maga a villany által. Arra a gondolatra is jutott, hogy talán az északi fény is villanyos tűnemény, mely a levegő magasabb rétegeiben megy végbe, hol a lég ritkább levén, a villanyos fény messzebb sugárzik szét.

Miként észleleteiből rendesen elméletet vont ki Franklin, úgy minden elméletének gyakorlati alkalmazást adott. Szeretett tudni, de még inkább szerette a tudományt az emberiség haladására és jólétére fordítani. Meggyőződött arról, hogy hegyes vasvesszők, ha fel-

felé állanak, s alatt nyirkos földbe vagy vízbe ereszkednek, néhány lábnyi mélységre, a következő tulajdonsággal bírnak: vagy eltávolítják a villanytól megterhelt testeket, vagy halkan és észrevétlenül kihúzzák belőlök a villanyt, vagy ha ez hirtelen durrogva rájuk is csap, nem hagyják tovább menni, hanem minden kár nélkül levezetik a földbe. Azt javasla tehát, hogy ezen mentő vasvesszők melyek ily védelmet tudtak nyújtani a villám csapásai vagy azok következései ellen, alkalmaztassanak arra, hogy a nyilvános épületek, a házak, a hajók ne legyenek többé kitéve a felhők villanyosságából eredő veszedelemnek. És nemcsak azt határozza meg, miként kell használni ezen vasvesszőket, de azt is, meddig terjed hatáskörük. Így egyesíté az égi villany nagyszerű fedezését s a villámhárítók bátorító jótéteményét. A villámhárítókat Amerika és Anglia elfogadák, s mindenütt alkalmazzák. A viharos lég megszűnt veszedelmes lenni, s azontúl csak azok maradtak kitéve a menykő csapásainak, a kik tudatlanságból vagy előítéletből nem óvták meg magokat azoktól.

Franklin neve, elméletével együtt, csakhamar az egész világban elterjedt. Doctor Mitchell tudatta volt legelőbb a londoni királyi társasággal Franklin állításait, s ezen nagyhirű egyesület hanyag kétkedéssel s majd gúnyosan fogadá azokat. Nyilvános felolvasás után, nagyon megvetőleg félre tette Franklin emlékiratát és leveleit, melyekben ő elmondta kísérleteit, és magyarázatait fejtegette. De nem sokára a tudomány diadalmaszkodott az előítéleten; a tudomány, mely bizonyításokkal küzd a kételkedéssel, mely a megvetés felébe emel a dicsőség által. Franklin emlékirata, melyet doktor Fothergill, egyik tagja épen a királyi társaságnak, kiadott, franczia, olasz, német nyelvre fordíttatott le. A mint elterjedt a continensen, forradalmat idézett elé. Az amerikai bölcs kísérletei, melyeket ugyanazon időben tett volt Dalibard Marly-le-Roiban, Montbardban a nagy természettudós Buffon által ismételtettek, Saint-Germainben Delor physicus által, és pedig XV. Lajos jelenlétében, ki tanuja akart lenni azoknak; Turinban pater Beccaria által; Muszkaország-

ban Richmann tanár által, ki igen erős szikra által érintve, agyonsujtva összerogyott, s egy mátyrt adott a tudománynak. Mindenütt döntők voltak; mindenütt bámulattal fogadák el az új rendszert, mely Franklinféle rendszernek neveztetett, feltalálója nevérol.

Az egyszerre híressé vált philadelphiai bölcs általános előzékenység tárgya lett, és akadémiai kitüntetésekkel halmoztatott el. A londoni királyi társaság neki ítélte a Godfrey Coley féle érmet, és helyrehozván előbbi bánásmódját, tagjának nevezte őt, a nélkül hogy a huszonhárom guineára menő belépti díjt követelte volna tőle. A szent-andrási és edinburgi egyetemek Skócziában, az oxfordi egyetem Angliában doctori ranggal ruházzák fel, s ezen ezen címét adák mindig neki a társaságban. A párisi tudományos Akadémia kebelébe fogadá, mint Newtont és Leibnitzet. Azt tették egész Európában a többi tudós testületek mind. De ezen dicsőséghez, melyet még nagyított volna, ha arra szánta volna idejét s elméjét, egy mást csatolt; a politikai dicsőséget. Ezen ember, boldog mert józan vala, nagy,

mert tevékeny szellemmel és önzéstelen szívvel bírt, elérte azt, hogy sikerrel szolgálja hazáját ötven éven keresztül, s miután helyet foglalt volna a természet igazságainak halhatatlan megalapítói közt, a nagylelkű népszabadítók sorába lépjen.

MÁSODIK RÉSZ.

Hetedik fejezet.

Franklin politikai pályája. — Különböző hivatalok, melyek a kormány s a gyarmat bizalma folytán reáruháztatnak. — Megválasztatik a pensylvaniani törvényhozó gyűlésbe. — Befolyása ezen gyűlésen. — Hadi szolgálatai a francia háború alatt. — Sikeres eljárása Londonban, hol mint a gyarmat ügynöke és védője, Penn Vilmos utódainak követelései ellen küzd, kik Pennsylvania örökös kormányzói voltak.

Jóval előbb mielőtt kereskedői pályája bevégeződött volna, kezdte meg Franklin politikai pályáját. A kettőt darabig együtt folytatá, míg végre kizárólag az utolsónak adta magát, s az elsőt abban hagyá. Már 1736-ben Pennsylvania törvényhozó gyűlésének titkárává neveztetett. 1737-ben az amerikai posta igazgatóság főnöke általa helyettesítetté magát a gyarmatokban. Ezen fontos hivatalnok 1753-ban meghalálozván, magas tisztét az angol kormány Franklinra ruházá, mert átlátta ügyességét. Franklinnak alkalma nyílt élénkebb forgalmat idézni elő Amerikában, postajövedelmet fel-

emelni Anglia számára, és magának sok pénzt szerezni. Sokat költött eleinte, hogy javításokat eszközöljön a szolgálatban, de később a nyereség háromszor annyi lett, s a gyarmatokban hathatós lökést kaptak a földművelés és a kereskedés.

Ugy biztak értelemteljes bölcsességében s megingathatlan igazságában, hogy a legkülönbözőbb hivatalokra hívták meg. A kormányzó bíróvá tette (*juge de paix*); a városi testület (*corporation de la cité*) a köztanács tagjává s azután *alderman*-nak választotta. Polgártársai, a nélkül hogy szavazatjuk után járt volna, önkényt küldék a tartományi gyűlésbe, s tizszer választák meg egymásután. Azt vette volt elvül, hogy egy állomást se kérjen, egyet se utasítson vissza, egyről se mondjon le; és mindegyiket olyan jól töltötte be, mintha csak egygyel lett volna dolga.

A pensylvaniani gyűlésbe jutván, roppant befolyást szerze ott magának. Ő lett a tanácskozások lelke; semmi sem tétetett, mit nem ő tervezett volna s mintha nem ő vezette volna

kivitelét. Mikor meg kellett valamit szavazni vagy kezdeni, el nem mulasztotta rövid, élénk, döntő emlékiratban megnyerni a közvélemény jóváhagyását és segítségét. Így vezette folytonosan a gyarmatot tanácsaival, míg tartott a béke; s mikor 1742-ban és 1754-ban háboru ütött ki Nagy-Brittannia és Franciaország közt, akkor is ő védelmezé Pensylvaniát. E két nagyhatalmasság melyek politikai versengésből s ellenkező érdekeik folytán mindig két különböző párton állottak, első izben az osztrák trónörökösödés alkalmával, másodizben Szilézia miatt, melyet kevéssel azelőtt foglalt volt el a porosz, keveredtek háboruba egymással. 1742-ban, miután Franciaország Poroszországgal egyetemben támadást intézett volna az osztrák ház ellen, Anglia Mária Terézia császárné mellett fogott fegyvert. 1754-ben Franciaország Mária Teréziával egyesülvén, hogy a porosz király tartományaiba törjön, Anglia II. Frigyeset fogta pártfogása alá. Visszavonásaik, melyeknek Európa volt színhelye, Amerikát is megzavarták.

Szükséges lón a gyarmatok védelméről

gondoskodni. Pensylvania különösen ki volt téve; sem katonasága, sem fegyverei nem voltak. Franklin felhívására tizezer polgár összeállott, szervezett haddá alakult és ágyukat próbált szerezni. Nyolcz megvétetett Bostonban, mások Londonban rendeltettek meg. Franklin New-Yorkba ment hogy az ottani királyi kormányzótól, Clintontól is kapjon ágyukat. Eleinte Clinton egyet sem akart neki adni, de Franklin egy barátságos lakoma alkalmával reá birta, hogy tizennyolczczal ajándékozza meg. Avval is megbizatosott, hogy Carlisleban a hat indiai néptörzsszel, melyek az angol-amerikai gyarmatok és az Ontario tava közt laktak, véd-szövetséget eszközöljen ki. Megköték ezen szerződést ő és Norris elnök, ki hasonlóan követ gyanánt küldetett volt a harczias és egymást közt szövetségben élő irokézek közé; ezáltal az Alleghany hegyek tulsó lejtője felől is védve lőnek a gyarmatok, mig a tengerpart hosszában ágyutelepek által voltak biztosítva.

De nagyobb volt a veszély a hét éves háboru alatt. A canadai francziák a részökön levő

vadnépekkel együtt végig evezének a tavakon, hogy szárazföld felől intézzenek támadást az angol gyarmatok ellen. Ezek aggodalmukban biztosokat küldének Albanyba azon utasítással, hogy gondoljanak ki egymás közt s a hat indián néptörzsszel együtt valamely védelmi tervet. Ezen biztosok, s köztök Franklin, 1754-ki június közepe táján congressusba gyűltek össze. Akkor keletkezett s pendített meg legelőbb azon eszme, hogy a tizenhárom gyarmat egymással egyesüljön. Franklin erre vonatkozó terve mindenik más elébe tétetett. Azt akarta, hogy az egyesület kormánya egy elnök kezébe adassék, kita korona nevezze ki és díjazna; hogy a legfelsőbb vezetés egy nagy tanácsra ruháztassék; ezt a gyarmati gyűlésekben székelő népképviselők választanák. Az albany-i congressus egyakarattal szavazá meg ezen javaslatot, melynek körülbelől hasonmását fogadák el a gyarmatok akkor, midőn felszabadultak.

Most azonban nem vált ténynyé. Az anyaország kormánya igen demokratikusnak találá, s magára nézve veszélyeket láta benne. Attól

tartott, hogy a gyarmatok igen jól betanulnak a harczba, ha magok védelmezik magokat s hogy végre sikerülend nekik nélküle is elélniök, ha megszokják magok segíteni magukon. Ezért inkább maga vállalá el védelmüket, s két ezredet küldé Braddeck tábornok alatt. Másfelől a gyarmati gyűlések megijedtek azon gondolaton, hogy olyan elnököt állítsanak élökre, ki a koronától függjön, mert ez öregbítette volna a király jogaít; s azt sem akarták, hogy kölcsönös függetlenségök egy közös igazgatás által, mely mindnyájokat képviselvén, mindnyájok felibe emelkednék, megcsontkíttathassék. Nem a pusztá előrelátás, hanem az égető szükség kellett hogy egygyé szervezze a tizenhárom gyarmatot, s az Egyesült Államokká változtatva át azokat, hatalmasokká, szabadokká, dicsőkké tegye. Ez húsz évre tovább halasztatott el.

Braddock tábornok Virginiában szállt partra, átment Marylandba, keresztül hatott az Alleghany hegysoron, s arra készült hogy a tavak mentében haladván, Canada határáig nyomuljon. De nem voltak szállító eszközei.

A tevékeny és élelmes Franklin néhány nap alatt elé keríte számára százötven szekeret, és ezer ötszáz háti és teherhordó lovat, mikre szüksége volt. Ezt csak úgy érte el, hogy az illető kereskedőket saját nevében négyszáz nyolczvan ezer frankig biztosította. Ily ügyesen s önzéstelenül megsegítve Franklin által, Braddock tábornok utnak indult; vele volt Washington György, virginiai ezredes, ki még alig huszonkét éves létére már fényes jeleit adta volt tevékeny és higgadt bátorságának, valamint férfias óvatosságának. A háboru kezdetkor meglepett s megszalasztott volt egy francia csapatot, melyet Jumonville vezényelt, ki el is esett az ütközetben. Igen jól értett ezen csatázási módhoz. De Braddock tábornok, ki csak a szabályok szerint tudott harczolni, ugy akarta vezetni a háborut Amerika erdős horgolataiban, mintha Europa nyílt térségein volna. Sűrű tömegeken indult meg lesben álló ellenség és elszórt indiánok ellen; miután a Monongahelán átkelt volna azon czélból hogy a Duquesne erődöt rohanja meg, hirtelen meglepetett, megveretett és megöletett. Nyolczvan-

hat tiszt közül, kik csekély hadában szolgáltak, huszonhaton a csatatéren maradtak és harminczheten megsebesültek. Az angol sereg romjait visszavezeté Washington György, kinek négy golyó ment volt ruháiba, s két lovát lelőtték volt alatta. A fiatal virginiai földmérő s a volt philadelphiai könyvnyomtató legény azáltal tüntették ki ekkor magokat, hogy a gyarmatokat megvédék Franciaország ellen; később pedig a gyarmatok függetlenségét Anglia ellen oltalmazván, oly nagy hírt voltak magoknak szerzendők!

Braddock veresége után, Franklin negyven ezer font sterlingnyi adótszavaztatott meg a pensylvaniani gyűlés által, azon tizezer font sterlingen felül, melyet javaslata folytán, már felhajtottak volt. Azt is kieszközlé, hogy a katonaság rendesen szerveztessék, s hogy megtanítassék a hadi gyakorlatokra. Pensylvania határán kiváltképen lehetett tartani a megtámadásoktól; a vadak megrohanták a gyarmatosokat, feldúlták lakásaikat, őket megölték, s fejbőröket lenyúzták; e miatt Franklin avval bizatott meg, hogy a határ oltalmazására

egy sor erődöt emeljen. Franklin, ki mindenre alkalmas volt, körülbelől ötszáz puskák- és csákányokkal felfegyverkezett ember élén elindult észak-nyugatra, és ötven éves korában, a kemény januarius havában (1756-ban) letelepedett az esőbe s a hóba, tábornok lett és mérnök, elkergette s üzőbe vette az indiánokat, s alkalmas helyen és kellő távolságokra három erődöt emelt, melyek kölcsönösen támogatták egymást. Ezen fatörzsökből épített, árkok és sövényekkel körülvett erődökben apróbb őrizeteket hagyva Clapham ezredes parancsnoksága alatt, ki a vadak elleni harczban igen jártas volt.

Mikor Philadelphiába visszatért, a tartomány ezrede kinevezte ezredesének. Ezen ki nevezést, melylyel már 1742-ben kínálták volt meg, s melyet akkor visszautasított, 1756-ban elfogadá. Ezerkétszáz jól felszerelt és fellelkesült ember felett tartva szemlét, kik büszkék voltak, hogy ő a vezérök. De a kormány, mely előtt a gyarmatok magaviselete mindig gyanus volt, megsemmisíté azoknak állandó katonaságot szervező határozatait, visszavoná a tiszt

rangokra tett kinevezéseket, s védelmükre Loudon tábornokot küldé el. Adókat, nem sergeket kívánt tőlök.

Az adók kérdése attól fogva mindenféle nehézségeknek lőn kutfeje, s új világosságban tünteté fel Franklin tehetségét. Még minek-előtte azon komoly meghasonlást idézte volna elé, mely Nagy-Britanniától elszakasztá gyarmatait, élénk vitának adott alkalmat Pensylvania és Penn Vilmos örökösei közt, kik a gyarmat tulajdonosai voltak azon oklevél értelmében, mely ezt megalapítá. Penn egyszersmind megalapította volt és kormányozta ezen gyarmatot. A neki adott roppant terület egy részét elajándékozván, a többit adómentessé tette, hogy ezen módon elviselhesse a gyarmat kormányzásának terheit, s azt némi fényvel vehesse körül. Továbbá ezen adómentesség minden jogtól megfosztotta, hogy pénzt vegyen fel. De utódai nem voltak többé ugyanazon helyzetben mint ő; elhagyván a gyarmatot, Angliába mentek letelepedni. Miután nem kormányozták többé személyesen a gyarmatot, de fizetett helyettesek által, megfosztattak az

adómentességtől, mely elődöknek már eltűnt feltétel alatt adatott volt meg. De azért ahhoz mindig jogot tartottak, s küldöttjeiknek szivökre kötötték, hogy egy bill-t se irjanak alá, mely az adófizetés szempontjából, egy lábra állította volna saját birtokaikat és a gyarmatban levő többi birtokokat. Mióta a gyűlés gyakori és tetemes adószedéseket rendelt a gyarmat szükségletei és védelme tekintetéből, azóta ezen ellenkezés sokkal élénkebb lett. A tulajdonosok jószágai épen úgy részesülvén, védelemben mint a többiek, igazságos volt, hogy a közterhekben is részesüljenek. Mégis, nehogy a kormányzók ellenállásra határozzák magokat, szükségesnek ítéltetett több Franklin által ajánlott közép mód segítségével élni.

Végre, 1757-ben, a gyűlés százezer font sterlinget szavazván a király szolgálatára (ezen összeg egy része Loudon tábornoknak volt szánva), Denny, a kormányzó, eltiltá az adó beszédését, mivel a tulajdonosok javaira is kiterjesztetett volt. Pensylvania képviselői megbotránkozván ezen önző és igazságtalan eljáráson, elküldék Franklint

Londonba egy kérvénynyel, melyben elpanaszolták, hogy a kormányzó a gyarmat kiváltságainak s a korona érdekének rovására gyakorolja hatalmát.

Angliába érkeztekor Pensylvánia küldöttje úgy tapasztalá, hogy a közvélemény roszul van értesítve és rosz indulatu. Ugy tüntették volt fel a gyarmatot, mintha háládatlan lett volna alapítójának utódai iránt, mintha megtagadná maga a segédkezet arra, hogy a canadai francziák berontása megakadályoztassék, s a Magas-Tavak körül lakó vadak visszaveressenek.

Minekelőtte a kérdés megfejtéséhez kezdene, Franklin türelmes ügyességével avval foglalkozott, hogy azt jól megismertesse. Cikkeket irt az ujságokban, döntő munkát bocsátott közre Pensylvania alkotmányáról s a gyűlés és a kormányzók közt felmerült ellenkezésről. Mikor egyszer világosan kimutatta volna a gyarmat jogait és a tulajdonosok hibás magaviseletét; mikor egyszer napfényre hozta volna azt, hogy a gyarmat mindig a közérdeket s az igazságot

vette czélul, míg a tulajdonosok csak magánérdeket és igazságtalant akartak kielégíteni, az egész dolgot a tanács lordjai elébe idézte, ezek levén a bírák. A tulajdonosok tartván attól, hogy ellenök hozatik az ítélet, kiegyezést ajánlottak. Megengedék, hogy jószágaikra adó vetessék, csak hogy mérsékelt és méltányos módon. Ezen kibékülést, melyet Franklin eszközölt ki, a gyarmat jóváhagyta.

Nagy díszére vált, egész Amerika ítélete szerint, Pensylvania ügyes ügynökének, hogy megbizását ily sikerrel végezte. Ennélfogva Maryland, Massachussets, Georgia, határtalan bizalmukban, őt nevezék ügynöküknek az anyaországban. Londoni mulatásának meghosszabbítása hasznára vált egész Amerikának. Az ő tanácsai és utmutatásai folytán fogá hozzá a legelső és legnagyobb Pitt, lord Chatham, Canada meghódításához. Franklin megmagyarázza később neki, mennyire jó volna Nagy-Britannia gyarmataira nézve, ha ezen francia gyarmat megmaradna hódítói kezeiben; legalább a száraz föld felől lehetetlenekké válnának a támadások. És így, miután ő idézte volna elé

Canada hódítását, ő volt oka, hogy az Angliának engedtetett által, az 1763-ki febr. 10-ki békeszerződés értelmében. E percztől fogva minden veszélytől megszabadultak az amerikai angol gyarmatok ezen földrész területén, és akadály nélkül terjeszkedhettek nyugat felé. Mikor Franklin, kinek fia New-Jersey-i kormányzóvá neveztetett volt, 1762. nyarán visszaérkezett Philadelphiába, a pensylvanai gyűlés meg akarván téríteni költségeit, és egyszersmind elismerését kívánván tanusítani hazafias közbenjárásáért, ötezer font sterlingnyi kárpótlást rendele neki, és nyilvánosan megköszönte, hogy a tartomány iránt megtette kötelességét, és egész Amerikának számos és fontos szolgálatokat tett azon egész idő alatt, míg Angliában időzött.

A Pensylvania s alapítójának utódai közt kiütött viszály után komolyabb meghasonlás támadt az anyaország s az összes gyarmatok közt. És ezen alkalommal is Franklin lett megbizva, hogy Anglia követelései ellenében megvédje Amerika jogait.

Nyolczadik fejezet.

Második londoni küldetés. — Franklin eszélyes lépései azon czélból, hogy az anyaország által önkényileg a gyarmatokra vetett adók miatt szakadás ne álljon be Anglia és Amerika közt. — Ezen nagy viszály oka és fejlődése. — Hogy szerepel abban Franklin. — Előrelátása és szilárdsága. — Iratai. — Az általa felfedezett cselszövények. — Gyaláznak tétetik ki az angol magántanács előtt. — Azt higgadtan viseli el, de hosszasan emlékében tartja.

Minthogy Franklin oly állhatatosan és annyi sikerrel küzdött volt Pennsylvania tulajdonosai követelései ellen, ezekben ellenségeket teremtett magának. 1764-ike őszén a tartománygyűlés megújítván, mindent elkövetének, a kormányzó s még a gyarmatban létező párthíveik segítségével, hogy ne választassanak meg elleneik. Kivált Franklin ellen fordították minden erejököt, és nem siker nélkül. Franklin megfosztatott a képviselőségtől, miután tizen-négyszáz évig gyakorolta volna azt a gyarmati gyűlés kebelében, folytonos elszántsággal, választói mindig osztatlan akaratából. De pártja, mely mégis a többség maradt, újra az angol udvarhoz küldé mint a tartomány ügynökét.

Az elmenetelét megelőző napon megható búcsut vett honfitársaitól. „Talán örökre hagyom el azon földet, melyhez ragaszkodom, hol éltem legnagyobb része eltelt. Ellenségeimnek minden lehető jót kívánok.“

Megbizása folytán arra kellett kérnie a királyt, hogy visszaváltsa a tulajdonosoktól kormányzati jogukat a gyarmat felett. De nagyobb szerep várt reá Angliában. „Mintha ezen második küldetés, mondja doctor Smith Vilmos, előre meg lett volna határozva a gondviselés terveiben. Pensylvania örök dicsőségére fog szolgálni annak emlékezte, hogy azon ügynök, ki csak egy tartomány jogainak érvényesítésére és védelmeire küldetett volt a nagy-britanniai udvarhoz, az összes amerikai gyarmatok jogainak rendíthetlen bajnoka lett; s hogy ő a bilincseket látva, melyeket e gyarmatok számára készítettek, azon nemes eszmére gerjedt, hogy mielőtt felferessenek, összetörje.“

Hamar ütött ki a viszály. Az alkalmat egy adó szolgáltatatta, melyet 1765-ben az angol parlament a gyarmatokra akara kiterjeszteni.

Az angolok a nagy-britanniai birodalom összes területén élvezték ama politikai és polgári garantiákat, melyeket elődeik a nagy oklevélben (grande charte) és a jogok bill-jében felszentestettek volt. A mit annyi fáradsággal megszerzett, annyi türelemmel tökéletesített, oly kegyelettel fentartott alkotmányuk biztosított nekik, ez volt: a személybiztonság, a gondolatszabadság, a vagyonjog védelmezése, az adó megvitatása és megszavazása, a jury, a közdolgokba való beavatkozás. Mikor az angol gyarmatosok Észak-Amerika partjaira mentek telepedni, magokkal vivék ezen alkotmányt, mely szabadságukat és vagyonukat biztosította, valamint hozzájárulásokat azon törvényekhez, melyek alatt élni készültek. És békében, büszkén gyakorlák azt; úgy ragaszkodtak hozzá, mintha fajuk jogát, életük szükségét, becsületök és jólétök legelső kellékét képeznék.

Igaz, hogy mind a tizenhárom gyarmatban nem volt a társadalom egyforma, elemeire nézve; s a politikai igazgatás is különbözött; de mind birták az angol intézményeket. Más-

féle lakosság és művelődés volt a Hudson-tól északra terjedő gyarmatokban, másféle a Hudson-tól délre levőkben. A Hudson-tól délre, Virginiában, a két Karolinában, Georgiában, a birtok felosztás aristokratikusabb jellemet viselt. Ott nagyobbak voltak az uradalmak és csak az elsőszülöttekre szállottak át, azon örökösödési törvény szerint, mely az anyaországban divatozott. Sok helyt rabszolgák által voltak művelve. Északra ellenben, Connecticut, Rhode-Island, Massachussets, New-Hampshire gyarmatai tisztán demokratikusok voltak, mert ott tökéletes egyenlőség és keresztényi függetlenség uralkodtak. Ott nem léteztek különböző rétegek a társadalomban; majoratusok nem voltak; rabszolgák nem alkalmaztattak a földművelésre. Sem hatalmas birtokosokat, sem szolgaságban élő mezei munkásokat nem ismertek.

Nemcsak a különböző gyarmatok alkatrészei, de kormányformáik is eltértek egymástól. Némelyek, mint Pensylvania, Maryland, a két Karolina és Georgia, alapítási oklevelükben úgy szerepelvén, mint valamely egyénnek vagy

intézetnek tulajdona, tulajdonosaik által nevezett kormányzó által igazgattattak, ki végrehajtó hatalommal volt felruházva, s a korona felügyelése és ellenőrzése alatt állott. Másoknak, mint New-Yorknak, élén, királyi kormányzó volt. Mások megint, s ezek közt Connecticut, New-Jersey, Massachussets, Rhode-Island, New-Hampshire, magok kormányozták magokat, mint az anyaország védencei.

Ezen szempontokból tehát különbségek léteztek a gyarmatok közt; de hasonlatosságok is voltak köztök. Mind községekre voltak osztva, melyekből állott a megye, s a megyék megint képezték az államot; ezekből alakult később az egyesület. Minden gyarmatban a községek szabadon határoztak belügyeik felett; a megyék pedig követeket küldtek az állam általános gyűlésébe, mi körülbelől az volt ott, a mi Angliában a parlament. Megvitatta a közérdekű dolgokat, billeket alkotott az egész gyarmat számára, megszavazta a szükségletek fedezésére való adókat; csak hogy demokratikusabb volt az angol parlamentnél. Nem volt ketté osztva; a főnemesi osztály, s a

püspöki rend, melyek alkották Angliában a lordok kamaráját, olyan dolgok voltak, melyek nem jöttek át az Oceánon. Volt ugyan Virginiában és Karolinában nemesség, de Amerika gyarmatosai nagy többsége a középosztályhoz tartozott. Az osztálykülönbségek nem hozták tehát elő Amerikában a törvényhozó hatalom kétfelé válását, s a politikai tudomány még nem tanácsolta volt ezen rendszert, mint tette később, a függetlenségi harcz után. Egy választás után alkotott senátus még nem pótolta ott a hiányzó felsőházat: egyetlen egy gyülekezet, mely évenként megújult, gyakorolta mindegyik gyarmatban az uralkodást; a kormányzót az ellenőrzés és szentesítés joga illette.

Mindeddig a gyarmatok azon jogot gyakorolták volt, hogy az adót magok vetették ki magokra. A király folyamodott hozzájuk a kormányzók útján, mikor pénzbeli segítségre volt szüksége az anyaországnak, s azt szabadon szavazták meg a gyarmatok. Ezen sürgős percekben megadott kivételes összegeken kívül az angol-amerikaiak rendes adókat fizettek; birtokaikért tizennyolcz pence-t minden font

sterling után; nyereségeiken, akár mint hivatalnokok, akár mint kalmárok, vagy bármilyen kereseti ágat űzők, egy-egy félkoronát, minden font sterling után. A mellett vámot fizettek a boron, rumon s általában minden szeszes italon; minden néger, ki a rabszolga-államokba hozatott, tíz font sterlinggel gazdagított az angol kincstárt. Párhuzamosan e nagy jövedelemmel, melyet a nagy-britániai kormány Észak-Amerikából kapott, épen oly nagy nyereséggel gyakorolta az angol nemzet a gyarmatok irányában a kereskedelem és hajózás monopoliumát. Minden gyártmánynyal, melyre szükségök volt, az anyaország látta el azokat. Népeességük és gazdagságuk bámulatos gyorsasággal emelkedett; régente lakatlan s erdőborította partokon munkás városokat és virágzó gazdaságokat teremtetek volt elé. Alig egy század alatt néhány száz angol gyarmatos két millió ötszázezer főnyi nemzetté változott volt át; ezen nemzet, három évvel a viszály keletkezése előtt, hat millió huszonkétezer százharminczkét font sterlingért vett Angliától árucikkeket. Ezen összeg képviselte 1704-ben,

azaz alig háromnegyed századdal elébb, Anglia összes kivitelét az egész világba. A gyarmatok örvendetes fejlődése, fiui ragaszkodása és szabadsággal párosult függése az anyaországtól, ennek kincstárába jövedelmet hozott, polgárainak nyereséget nyújtott, kormányának fényt adott. Mindezen előnyöket Anglia, mert gögös és telhetetlen s vakmerően uralkodni vágyó vala, kockára tette.

Már 1739-ben azt ajánlották volt Walpole Róbertnek, hogy vessen adót a gyarmatokra, s ezen módon segítse meg az anyaországot a Spanyosország elleni harczban. De az ügyes és helyesen látó miniszter így felelt gúnyos nevetéssel: „Ezen lépést egyik utódomnak hagyom, a ki bátrabb lesz nálamaál, és kevésbé fogja szeretni a kereskedést.“ Ezen utód mutatkozék 1764-ben. Grenville minister az adóztatási jogot, mely addig az amerikai gyűlések joga volt, az angol parlamentre ruházta, nem kételkedvén e tettel a bitorlások veszélyes ösvényére lépni. Ez több volt ujításnál; ez államcsiny volt. A gyarmatok nem voltak képviselve az angol követek kamarájában; a törvény tiltotta oly hatá-

rozatok hozatalát, melyeket a gyarmatok magok el nem fogadtak. Mégis Grenville a parlament elé terjeszté 1764-ben és megszavaztatá általa 1765-ben a bélyeg-rendeletet, mely adót vetett minden Amerikában kötendő szerződésre, mivel a gyarmatosokat arra kényszerítette, hogy a kincstárnak fizetendő bélyeggel ellátott papírt használjanak, valahányszor vásárolni akarnak, vagy eladni, vagy kölcsönözni, vagy ajándékba adni, vagy végrendeletet írni.

Ezen hírre a gyarmatok nem titkolák felindulásokat; már elégedetlenek voltak néhány 1764-ben az angol parlament által hozott határozat miatt, melyeknek célja volt az amerikaiak szabad kereskedését a francia Antillákkal adókkal terhelni, és a készpénz fizetésekre nézve a papírpénz használatát megszüntetni, s azokat pengő pénzben követelni. Ugy nézik a bélyeg-rendeletet, mint jogaik ellen intézett vakmerő támadást, s mint leigázások kezdetét, ha ellenállás nélkül alája vetik magokat: Angliától örültségnek, Amerikára nézve végső csapásnak tekinték. A harag

általános lön, és hangosan kitört népmozgal-
makban úgy, mint törvényes tanácskozásokban;
a bélyeges papir használata megtiltatott; a
hivatalnokok, kik eladásával voltak megbizva,
arra kényszerítették, hogy beadják lemondásu-
kat; a ládák, melyekben szállítattak, feltörettek,
és a bélyeg-papir tűzbe dobatott. Az akkor
már számos amerikai lapok azt írák, hogy
egyesülni kell vagy meghalni. Egy
New-Yorkban összegyűlt, s minden gyarmat
képviselőiből álló congressus erélyes petitió-
ban kijelenté, hogy hűséges fog maradni a ko-
rona iránt, de el van határozva rendületlenül
megvédeni szabadságait (oct. 7-én 1765.) Az
angol-amerikaiaknak hatalmas fegyver volt ke-
zökben: Anglia ellen fordíták; kötelezék ma-
gokat egymással szemben, hogy semmi angol
árut nem használandnak többé; és így az angol
kereskedés érdekét az angol kormány nagyra-
vagyó terveivel ellentétbe hozták. A bevi-
tel-ellenes szövetség megkötöttet, és, mi
több, megtartatott. Amerika kereskedési viszo-
nyát félbeszakítá Angliával.

Ezen hathatós tüntetések és ügyes lépések

engedésre bírák az anyaországot. Uj miniszterium, Rochingkam marquis elnöklete alatt, azon ministerium helyét vevé, melyet Grenville oly vakmerő vállalatok felé vezérelt volt. Franklin kihallgattatott a követek kamarájában; annyi világosságot öntött tudósításaiba, annyi észszel tette megjegyzéseit, hogy neki köszönhető leginkább a b é l y e g r e n d e l e t bukta. Megérteté, mily terhes lenne Amerikára nézve, mily vésztojles Angliára nézve. A rendelet 1766-ki febr. 22-én visszavétetett, de az okosság diadalma nem vala teljes.

Az angol kormány ugyanis, meg nem gondolt határozatát megsemmisíté; de az általa bitorolt jogról nem monda azért le. Azt állítá, hogy Nagy-Britannia összes birodalma a parlament törvényhozási hatalma alatt van. Tehát egyuttal, a mint a bélyeg-rendelet visszavonattott, egy bill kinyilatkoztatá, hogy a királynak, a lordoknak és az angol községeknek jogában áll, a gyarmatokat is kötelező törvényeket és rendeleteket hozni. Ezen uj és veszedelmes tan csakhamar ujra fogamatba vétetett. 1769 nyarán, azon hiszemben, hogy közvetett adó

mely az anyaországból hozatott kereskedelmi cikkek árának felomelése után volt felveendő, kevesebb ellenállásra fog találni a gyarmatok részéről, az angol kormány adót vetett az üvegre, a papírra, a bőrre, a festékanyagokra és a theára. Így megújítá a küzdést, melynek kimenetele ezennel nem lehetett egyéb, mint a gyarmatok tökéletes leigázása, vagy teljes függetlenségre jutása.

Amerika épen oly egyhangulag, épen annyi erélylyel állta ellen az áruczikkekre vetett adónak, mint a bélyegrendeletnek. Massachussets tartománya, a legnépesebb és leghatalmasabb, nyitá meg a harczot. Ő indítványozta volt az 1765-ki new-yorki congressus összejövételét: most megint az angol áruczikkeek behozatala elleni szövetséget megújíttatá. Rendes gyűlése feloszlattott: nem ijedt meg; egy uj, kivételest választá, *Convent* nevezet alatt. A tartomány fővárosába katonaság küldetett; a vér folyt; az ellenállás azért nem csökkent. Mind a tizenhárom gyarmat aláírá a szövetséget. Mindenütt nélkülözésekre szorították magokat az emberek; lemondtak a theaivásról; durván öl-

tözködtek; visszaküldték az Angliából jövő gyártmányokat és ősanyagokat; csak Amerika termékeivel éltek; aláírások útján gyámolíták a kezdő gyárakat. Ezen általános és állhatatos ragaszkodás a bevitel-ellenes rendszerhez, lehetetlenné téve az anyaország által bitorolt jog gyakorlását: áruik kivoltak zárva.

A gyarmatok óriási piacza mármár el volt vesztve: a Massachusset-be küldött new-yorki katonaság véres fellépése siker nélkül maradt; féltő volt, hogy Amerika, megszokván ellenállani Angliának, s gyűlölettel viseltetni irányában, azon végzi, hogy elszakad tőle. Mindez rövid ideig jobb utra látszék téríteni az angol kormányt. Lord North, új miniszterium elnöke, minden újabb vámot az árucikkeken megszüntetett (1770. marc. 5.). kivéve azt, mely a theára volt vetve. Ez nem volt elég. A kibéklés nem vala teljes; a gyanakodás megmaradt. Titkos szövetségek alakultak Amerika szabadságai védelmére, s a viszály, mely 1771-ben alattomosan folyt, 1772-ben újra kitört, miután Anglia, törvényei végrehajtását biztosítani akarván a gyarmatok területén, több hivatalo-

kat állított volna fel, melyek kizárólag a koronától tétettek függővé.

Ezen hosszas válság alatt, Franklin nem maradt tétlen. Sikeres közbenjárása után a bélyeg-rendelet ügyében, Massachussets, New-Jersey és Georgia megbízottja lett. Semmit sem mulasztott el megtenni, hogy Nagy-Britanniát és Amerikát kibékéltesse; az elsőnek megmutatta érdekét, a másikat megvédte jogaiban. Szerette volna az angol birodalmat épségben tartani; de élesen látó létére, felfogta ennek roppant nehézségeit. Mindjárt szilárd józan eszével megítélte a felmerült ellenkezés komolyságát és nagyságát. Előrelátá azt, hogy ezen ellenkezés ellenállhatatlanul szakadásra fog vezetni; hogy a szakadás súlyos háborút fog előidézni; hogy a háboru tartós áldozatokra fog kényszeríteni; hogy ifju nemzet nem képes kitartó lenni ilyen áldozatokban, melyek erősen szervezett népekre nézve is bajosan elviselhetők, hacsak a honszeretet és önfeláldozás tüzét, mely egyedül sugalhatja azokat, lassan-lassan nem szívja magába; hogy ezen érzések nem fogják áthatni, mielőtt minden mód nem

lesz megkísértve a kibékülésre, s nem lesz arról meggyőződve, az utolsó polgárig, hogy egyéb nincs hátra, mint felkelni és győzni.

Ezen nézetek, melyeket Jay János, Adams János, Washington György, Jefferson Tamás és más kitűnő egyének, Amerika jövőendő szabadítói, Franklinnal osztottak, vezérelték ez utóbbi magaviseletét, úgy az anyaország kormánya irányában, mint mikor honfitársait tanácsolta. Sok munkát bocsátott közre, hogy Angliát igaztalansága és tévedése felett felvilágosítsa. Tisztán és eleven modorban közzé tévé a gyarmatok kiváltságait és sérelmeit. Első nyomtatott iratában, melynek ez volt jel-szava: A habok csak akkor tornyosulnak fel, mikor a szél fújja, bizonyítá, hogy a gyarmatok nem lévén képviselve a parlamentben, épen oly kevés joga volt ennek adót vetni azokra, mint Hanóverát megadóztatni. Hogy ezen követelés képtelenségét világosan kimutassa, kinyomtatott és szétterjesztett egy rendeletet, melyben a porosz király állítólag adót szabott az angolokra, mint saját birtokaiból kiköltözött gyarmatosok utódaira.

Nemcsak a jog bebizonyításra szorítkozóék, de Anglia önérdékéhez is fordulván, figyelmeztette arra, hogy el fogja veszteni gyarmatait, és saját kezeivel fel fogja magát darabolni, ha megmarad a törvénytelenység és elnyomás rendszere mellett. Így nyilatkozott, a tanácsadó gúnyos színe alatt, a következő czimű röpiratban: Hogy lehet nagy birodalmat kicsiny állammá változtatni.

De semmi hatással nem voltak az angol kormányra okos figyelmeztetései, elmés és fenyegető jóslatai, bátor felterjesztései. Vannak idők, mikor az országok vezetői nem látnak, nem hallanak; ha valaki észrevételi velök tévedésöket, nem nyílnak ki szemek, csak haragra gerjednek. Franklin gyanus lett az angol miniszterek előtt; a király gyűlölni kezdte. Hitszegően kigondolt és ravaszul követett tervvel vádolák: hogy a gyarmatok ellenállását szítván, azokat szakításra akarja vinni az anyaországgal. A korona tehát bitorlásokkal kezdé élni irányukban, és azt hívé, hogy képtelenekké fogja tenni az ellenszegülésre, ha megrongálja kiváltságaikat. Ekkor próbálá az ottani igaz-

ságszolgáltatást, valamint a közigazgatást saját magától tenni függővé. Massachussets-be hozá be legelőbb ezen ujítást; maga fizetvén a felső törvényszék elnökét, ki addig a gyarmattól kapta díját. A gyűlés óvást tőn: szétoszlott.

De nem szűntek itt meg a támadások ezen hatalmas tartomány szabadságai ellen. Hutchinson, a kormányzó, Olivier András a titkár, s néhány más hazaáruló Amerikából Angliába irának, Massachussets kiválságlevele visszavonását és az erőszak alkalmazását sürgetvén. Ezen levelek Franklin kezeibe jutottak, ki közölte megbízóival. A harag, melyet ez a gyarmatban előidézett, nem ismert határt. A képviselők kamarája panaszt emelt ezen levelek vétkes írói ellen, avval vádolván őket, hogy oly intézkedéseket tanácsoltak, melyeknek célja Nagy-Británia és Massachussets gyarmata közt az egyetértést felbontani; hogy a gyarmatba katonai erőt hívtak; hogy a nép és a katonák összeütközéseiből eredő szerencsétlenségek felelősségét magokra vonták. A vád az angol magántanács elébe terjesztetett: Franklin lőn megbizva előadásával.

Ez alkalmat nyújtott, nézetök szerint, az angol miniszteriumnak és György királynak arra, hogy a gyűlölt Franklint becsületétől megfoszszák és tönkretégyék. Wedderburn, vakmerő, tréfás, szemtelen ügyvéd kiválasztott arra, hogy a vádlottak mellett beszéljen, és a vádlóra gyalázatot szórjon. A tisztcs Franklin, kit az egész világ bámult és becsült, több órákig otromba gúny és féktelen szidalmak czéltáblája lön. Wedderburn levél orzóának nevezé; azt mondá, hogy reá akarja süttetni a gyalázati bélyegét, s többször illetlen nevetésre indítá a tanácsban székelő lordokat, kik a fizetett rágalmozó bántásait magokévé tévék. De ő, az ügyvéddel szemben ülén, igen nagy nyugalommal, s derült kifejezéssel hallgatá őt. Minden új sértésre kis mozdulatot tett kezével válla felé, melylyel azt jelentette, hogy a sértés mellette elment, és nem érintette meg. De a bölcshilárd hidegvére nem akadályoztatá, hogy az ember fel ne induljon szíve belsejében, és egyik barátjával eltávozván, ki elkisérté volt, azt mondá Franklin: „Szép beszéd, de a vovó még nem fizette meg telje-

sen ; lehet, hogy drágábbra jó neki, mint a hogy véli.“ És valóban nem sokára III. György Amerika elvesztésével fizeté meg. Ezen ülés, (jan. 20-ka 1774.) melyben az angol bitorlások tanácsolói tisztességgel felmentettek, s melyben Amerika szabadságai védője szándékosan gyalázattal illettetett, mély emléket hagyva Franklin lelkében. Azon egészen manchesteri bársonyból készült öltözetet, melyet a megbántás napján magán hordozott, azt vevé fel megint négy évvel később, 1778-ki febr. 8-kán, mikor Párisban a franczia király teljhatalmu biztosával aláírta a szövetségi szerződést, mely a felázadt gyarmatok győzelmét és függetlenségét volt létesítendő.

Kilenczedik fejezet.

Franklin az amerikai postaigazgatóságtól megfosztatik. — Boston és Massachussets gyarmata ellen tett intézkedések. — Franklin tanácsa folytán Philadelphiában congressus gyűl össze. — Ezen congressus nemes kérvényei Franklinnak átadatnak; a király s a parlament két háza visszautasítják. — Kiegyezési tervek Franklin részéről. — Gyönyörű dicséretben részesíti őt lord Chatam, a lordok házában. — Franklin elhagyja Angliát.

Az angol kormány nemcsak Franklin hírnevén, de vagyonán is vágyott csorbát ütni; megfosztá az amerikai postaigazgatóság vezetésétől. Kész volt az erőszak útjára lépni; az alkalom nem késett megnyilni erre. Nem vonták volt vissza a teára vetett vámot. Az Ind Társulat hatvan láda teát küldve Amerikába; a mely ládák Philadelphiába és New-Yorkba érkeztek, ezen városok által visszautasítottak; Boston tovább ment, a neki szánt ládákat a tengerbe lökte.

Az erőszak ezen használata haragra gyulasztá az anyaországban székelő kormányt, és felbátorítá elnyomási ösztöneit; oltókélt Boston városa kereskedését tönkre tenni, Mas-

sachussets tartománya kiváltságait eltörölni s megtörni minden ellenállást az angol-amerikaiak részéről. 1774-ki márczius havában lord North azt követelé a parlamenttől, hogy Boston elzárassék tengeri közlekedéseitől; hogy a korona nevezze ki Massachussets területén a kormányzó tanácsosait, a különböző tisztviselőket, a bírákat, az összes hivatalnokokat, a nélkül, hogy a gyarmat képviselői beleszólhasanak az igazgatásba; hogy szabad legyen mindenkit, a ki zavargás alkalmával ölt volna, vagy más főbenjáró bűnt követett volna el, a gyarmat határain kívül is, és még Angliában is, ítélet alá fogni; hogy lehessen magánházakba szállításolni a katonákat. Ezen javaslatok mind megszavaztattak. Hajóraj indult Boston felé, hogy azt elzárolja; Gage tábornok kis serget vezetett a városba, és azalatt nagyobb erők gyűjtettek Angliában, hogy lehessen eltiporni a gyarmatokat, ha mozogni merészkednének.

Az angol parlament újabb határozatai általános felindulást gerjesztének Amerikában. Boston feltevé magába, hogy bátran ellenáll; a többi gyarmatok, hogy erélyesen megsegítik.

Megérték, hogy Massachussets tartománya Amerika szabadságának menhelye vagy temetője lesz. A példát a harczias Virginia adá. Gyűlése egy napi böjt, imádkozás és bánatkifejezések által hívá fel a mindenható irgalmát; a kormányzó eloszlatta; de mielőtt elválnék, kijelenté, hogy az egyik gyarmaton tett erőszak minden gyarmatot megsért. Azon szövetség, mely az angol áruk behozatala ellen köttetett volt, megújítatott és szigorúbbá tétett, mert az Angliába való kivitel megszüntetésére is terjesztetett. Massachussets régi tisztviselői félre léptek; az ujak önkényt vagy félelemből nem kezdék meg működésöket. Az igazságszolgáltatás megakadt, csak háború készületek mutatkoztak mindenütt. Zászlóaljak alakultak, puskaport készítettek. A férfiak gyakorolták magokat, az asszonyok golyókat öntöttek; sereg indíttatott Gage tábornok ellen, ki hat ezreddel és ágyukkal azon földszorost állotta volt el, mely Boston és a szárazföld közt nyulik el; a tenger felől hadi-hajók fogták körül a várost.

Szükséges volt, hogy az összes gyarmatok

érzölete közös tolmácsot nyerjen, s hogy egység uralkodjék erőlködéseik vezetésében. Egy évvel azelőtt Franklin ezt írta volt: „Legokosabb és legüdvösebb volna, ha a gyarmatok általános congressust hívnának össze . . . ha jogaikat határozott és ünnepélyes nyilatkozatban kihirdetnék, s változhatatlanul megfogadnák egymásnak, hogy semmi pénzbeli segílyt nem adnak a koronának . . . mig ezen jogokat a király és a parlament két háza el nem ismerik; végre, ha ezen határozatot az angol kormánynak tudomásul adnák. Meg vagyok győződve, hogy ezen lépés döntő válságot idézne elő; s hogy akár engednének követeléseinknek, akár azoknak elfojtására erőszakot alkalmaznának, célunk el lenne érve; mert a visszataszító benyomás, melyet mindig teszen az igazságtalanság s az üldözés, kettőztetné erőnket és szövetségünket szorosabbá tenné; a világ is kénytelen volna elismerni, hogy magaviseletünk becsülést érdemel.“

Ezen tanács 1773 nyaráról való volt; 1774 nyarán fogamatba vétetett. Általános congressus hívatott össze september 5-kén Philadel-

phiába, mely minden fővárosok közt legközelebb volt a gyarmatok központjához.

Ötvenöt tag képezé ezen congressust. A legügyesebb, a legtöbb bizalmat és tiszteletet gerjesztő polgárookra esett volt a választás; köztök voltak Randolph Peyton, Washington György, Henry Patrick, Adams János, Livingstone, Rutledge, Jay János, Lee, Mifflin, Dickinson, Amerika függetlenségének e halhatatlan bajnokai. Így választ azon nemzet, a mely képessé vált maga magát kormányozni. Jól választ, s jól engedelmeskedik. A bajos ügyek intézését kitűnő egyénekre bizza, éles belátással rájuk ruházza bizalmát, s azután ellenszegülés nélkül hagyja magát vezettetni. Ezen emlékezetes congressus, melyben a szívek egyotértése előkészíté a cselekvés összhangját, azt határozta, hogy meg kell segíteni Bostont az angolok ellen; adót kell kivetni segélyezésére, és Massachussets tartományát a nagy-britanniai parlament zsarnok eljárásaival szemben ellenállásra kell buzdítani. Egyszersmind kihirdette azon, a természet törvényeire, Nagy-Britannia alkotmányára, és adományozott ki-

váltságlevelekre alapított jogokat, melyek az észak-amerikai angol gyarmatokat illették. Ezen ünnepélyes nyilatkozat mellett egy kérést intéztetett a királyhoz, egy felhívás Nagy-Britannia népéhez, s egy szózat az összes angol gyarmatokhoz.

Ügyök igazságának mély érzete, szilárd bizalom önerejökben, a szabad ember méltósága, a még hű alattvaló kegyeleme, a honfitárs ragaszkodása, ki óhajt nem lenni kénytelen a szolgaság elől háboruban keresni menedéket, ez látszott e büszke s férfias amerikaiak minden tetteiből. Így szóltak az angol néphez: „Tudjátok meg, hogy magunkat éppen oly szabadoknak véljük mint ti vagytok. Hogy nincs hatalom a világon, melynek joga volna, beleegyezésünk nélkül elvenni vagyonunkat. Hogy mindazon előnyöket, melyeket az angol alkotmány alattvalóinak biztosít, mi is élvezni akarjuk, és többi közt a jury megbecsülhetetlen kiváltságát. Hogy senkinek el nem ítéltetése kihallgatás nélkül s meg nem büntethetése, a védelem kizárásával, ez szerintünk az angol szabadság lényegéhez tartozik. Hogy az al-

kormány értelmében a nagy-britanniai parlamentnek nem áll jogában véleményünk szerint, a világ bármelyik részében is önkényes kormányzatot felállítani. Ezen jogok és mások, melyek már több ízben csorbát szenvedtek, épen oly szentek előttünk mint előttetek.“ Arra kérték tehát az angol népet, ne engedje, hogy továbbra is ezen jogaiktól megfosztassanak; nevezzen más parlamentet, elég bölcses, elég függetlent, mely képes legyen az egyetértést és kölcsönös szeretetet a birodalom minden lakói közt helyreállítani, úgy sem levén más óhaja minden igazi és becsületes amerikainak.

A királyt pedig arra figyelmeztették kérévényökben, miszerint, nem hogy ők hoztak volna be ujításokat, csak azt akarták megakadályoztatni, hogy ujítások történjenek rovásukra; miszerint semmiben sem vétkeztek, ha csak az nem volt véték, megérezni a rajtok követett vétket. Emlékeztették III. Györgyöt arra, miszerint elődei a végett hivattak az angol trónra, hogy egy nemes nemzetet egy babonás és makacs király zsarnokságától megmentsenek; miszerint így alattvalóinak joga a

szabadsághoz, s az ő joga a koronához, egy kútfőből eredtek; miszerint végre ők büszke angol polgárok akarnak maradni, s nem tűrendik el a szolgaság nyomorait, melyekkel őket és utódaikat fenyegetik. Ezt tevék még hozzá: „Felségednek minden uralkodó közt azon szerencse jutott, hogy szabad polgárokon uralkodik; tehát hiszszük, hogy szabad emberek szózata nem fogja megsérteni. Épen ellenkezőleg reméljük, hogy királyi haragja súlyát azokkal fogja egyedül éreztetni, azon romlott és veszedelmes egyénekkel, kik vakmerőn királyi személye és hű alattvalói közé fúrják magokat, kik néhány év óta azon iparkodnak, hogy birodalma különböző részei közt a kapcsolatot meggyengítsék, kik hatalmával visszaélnék, amerikai alattvalóit rágalomokkal terhelik, kik elvetemedett és vétkesebbnél vétkesebb terveket forralnak szabadságunk ellen, kik végre, már többé el nem viselhető sértéseiket egymásra halmozván, arra kényszerítették bennünket, hogy panaszainkkal felzavarjuk felséged nyugodalmát.”

Mindezen iratok Franklinhoz küldettek.

Amerika előre látó ügynöke nem bizott inkább mint Washington s a congressus többsége, a kibékülés lehetőségében. Mindazáltal, kötelességének egész végig eleget teendő, úgy cselekedett, mintha reménye volna. Felszólíttatott, mondaná meg: mily feltételek alatt térnének a gyarmatok engedelmességre. E feltételeket tizenhét pont alatt megírta. Leginkább azt követelte, hogy a theára vetett vám eltörültesse (Boston visszafizette volna azon szállítmányt, melyet tönkre tett volt); hogy a hajózást szabályozó törvények kijavíttassanak, hogy a gyarmatok iparát megszorító rendeletek felfüggesztessenek; hogy az angol parlament minden törvényhozási és adóztatási jogról a gyarmatok területén lemondjon; hogy a gyarmatok háboru idején Angolország adójához aránylag szabassák ki a magok adóját (Anglia béke idején, egyedül kereskednék a gyarmatokkal); hogy megtiltassék a tartományi gyűlések beleegyezése nélkül sereget küldeni Amerikába; hogy a kormányzót és a király által nevezendő bírákat ezen gyűlések díjjazzák; hogy a Massachussets ellen hozott utolsó határozatok visszavétessenek.

Sem a gyarmat-ügyi miniszter, lord Dar-mouth, sem a kormány feje, lord North, nem fogadák el ezen pontokat, melyeket Franklin doctor Fothergill, doctor Barclay, lord Hyde, lord Howe-val, mind a miniszterium barátai-val, sorban megvitatott volt, és némely helyt meg is változtatott. Ezen mellékes alkudozá-sok közben érkezett meg a királyhoz intézett kérvény, s ennek sem lőn több hatása. Az új parlament, az angol nemzethez tett felhí-vás daczára, épen olyan meggondolatlan, oly igazságtalan, oly rövidlátó maradt, mint a régi. Hízeltgő és minden merényletre kész többsége, nemzeti gögből, s a miniszterium könnyelmű politikája által elragadva, helye-sebbnek vélé, nem engedményekkel csilla-pítani le a gyarmatokat, de azokat fegyverrel leigázni.

Mégis volt néhány hang a parlament-ben, mely nagylelkűen mellettök szólalt fel. Wilkes és Burke a követek házában, lord Chatam a lordokéban, védelmökre keltek. Ezen nagy államférfiu, ki hosszas igazgatása alatt magasra emelte volt Anglia hatalmát,

előre látá, és siratá, s meg akarta volna akadályoztatni a gyarmatok elszakadását, melyet maga Anglia idézett elé. Franklin, ki felkereste Hayes-i jószágán, s kihez Londonban létekor, némi tüntetéssel ment maga el, tudtára adta neki az angol-amerikaiak valódi helyzetét, követeléseik és engedelmességök háttérát. Az erélyes és mérsékelt kérvény, melyet a királyhoz küldtek, elnyerte helybenhagyását, s azt mondá Franklinnak: „A Philadelphiában székelő congressus annyi nyugodtsággal, oly bölcsen, oly mérsékeltten viselte magát, hogy az ő véleménye szerint hiában keresnének tisztoletre méltóbb politikai gyűlékezést, a görögök és rómaiak fénykorától fogva mostanig.“

Mikor a parlament elé került az ügy, mely annyi vészt rejtett magában, lord Chatam, az évek és a betegség által megrongálva, mégis megjelent volt a lordok házában, hogy ha lehet, megakadályoztassa az anyaország és a gyarmatok közt a háborút. Maga vezette be oda Franklint, és tanácsa szerint, mint első lépést az óhajtott kiegyezkedés felé, azt indít-

ványozta, hogy a katonai erő kiparancsoltassék Bostonból. Előrelátása nagy súlyt adott szavainak; ellenzéki szerepe meghiúsította hatásukat. Indítványa visszavetett. A nagy szónok felemelkedett hazaszeretete, tágas elméje, meg-rázó ékesenszólása által egészen elragadtatva hagyá el Franklin ezen ülést (1775-ki január 20-ka). Azonnal ezt írta lord Chatam barátjának, lord Stanhopenak: „Franklin doctor mély bámulatot érez ezen valósággal nagy férfiú iránt. Élte hosszában sokszor találkozott ékesenszólással bölcsesség nélkül, és bölcsességgel ékesenszólás nélkül; itt a kettőt egyesítve találta.”

Néhány nappal később (1775-ki febr. 2-ka) lord Chatam, kit első sikertelen lépése nem csüggeszte el, Franklin nézeteivel meglehetősen összevágó kiegyezési tervet hozta elé. Franklin megint jelen vala ezen ülésen, hol a már bomlófélben levő kötelékek megszilárdítása módját ügyesen hallá eléterjeszteni. Lord Sandwich válaszolt lord Chatamnak; válasza indulatos vala. Nemcsak a gyarmatok védőjével szálla szembe; de ügynököket is merészlé

megtámadni, miután észrevette volna őt a gyülekezetben. Kéré a házat, hogy mellőzze el és vesse vissza rögtön a tervet, mely inkább hasonlított, szerinte, valamely amerikai művéhez, mint egy angol főur indítványához. S ekkor a korlát felé fordulván, melyhez támaszkodott Franklin „azt hiszem, folytatá, reá szegezván szemeit, olóttém van azon egyén, kitől származik a terv; soha nem volt Angliának dühösebb ellensége.“

Ezen hirtelen támadás hallatára, s mig az egész gyülekezet reá függesztette szemeit, Franklin a legkisebb zavarba sem jött. Nyugodt arczáról, szabad tekintetéből ítélve, úgy látszott, mintha lord Sandwich kitörése nem őt illette volna. De nem fojthatá el titkos megilletődését, mikor lord Chatam, kinek Richmond és Manchester herczegok, lord Shelburne, lord Camdem, lord Temple és lord Littleton pártolták javaslatát, még egyszer szót kérve, lord Sandwich Franklinra vonatkozó sértő véleményére felelt, s az egész világnak tudtára akará adni, mit érez azon tisztele're méltó és híres férfiú iránt. „Én vagyok, mondá

nemesen s kissé kevély hangon, a ház elébe terjesztett javaslat egyedüli szerzője. Annál szükségesebbnek vélem ezen nyilatkozatot megtenni, hogy többen uraságtok közül tervemet kicsinyelni látszanak; ha ezen terv gyenge, rossz, kötelességem nem. engedni, hogy bárki más vádoltassék vele. El volt eddig ismerve, hogy nem az én gyengeségem másoktól kérni tanácsot és idegenektől venni kölcsön eszméimet. De nem kétlem kimondani, hogy ha én első miniszter volnék, szégyen nélkül hívnék egy oly férfit segítségül, ki annyira jártas az amerikai dolgokban mint az, kire az imént oly sértőleg tétetett vonatkozás; egy férfit, kinek tudományát és bölcsességét egész Európa a legnagyobb mértékben tiszteli, kit egy sorba állít Boyle-unk és Newtonunkkal; s ki nemcsak az angol nemzetnek, de magának az emberi természetnek dicsőségére válik.“ E gyönyörű dicséret, oly tekintélyes és büszke szájból, majd kivevé hidegvéréből a philadelphiai bölcsét, míg lord Sandwich sértő szavai egy percig sem hozták volt őt zavarba.

Massachussets lakosai lázadóknak nyilván-

níttattak, és új csapatok küldettek azok mellé, melyek már Gage tábornok alatt megbüntetésökre és leigázásukra készen voltak. Ki volt rántva a kard; Franklin megérté, hogy a háboru csak a gyarmatok rabságával vagy függetlenségével végződhetik. Angliában maradván, nem lehetett többé hasznos hazájának, és veszélynek tette ki magát. A kormány gyűlölte és gyanakodott reá; Franklin értesült arról, hogy szó van elfogatásáról, mintha lázadást idézett volna elé a gyarmatokban. Éber ügyességgel ezen szándéknak elejét vevé, s titkon utnak készüle. Több politikai összejövetelt tüzetett ki magának épen azon nap estéjére, melyen elhagyá Angliát. A miniszterium, mivel mindig keze alatt vélte lenni, nem sietett őt fogolylyá tenni, ha ugyan ez volt szándéka. Még Londonban gondolták, s már a tengeren evezett Amerika felé, hazájának vive tapasztaláson alapuló tanácsait, ügyessége segítségét, honszerelme lángját, hírneve fényét és tekintélyét.

A kibékítői szerep megszűnt Franklinra nézve; az ellenség szerepe kezdődött most. A

mennyi türelmet tanusított az elsőben, annyi makacsságot volt mutatandó a másodikban. Franklin soha nem határozta félig el magát. Minden új helyzetben hazája iránti kötelessége teljesítését vette célul, s utját egyenesen, fáradhatlanul, éles belátással bátran követte. Jól tudta, hogy minden küzdéskor, üssön az ki emberek vagy nemzetek közt, az lesz a nyertes; a ki legjobban és legtovább akar. Óhajtotta megadni honfitársainak azt az akaratot, mely vállalkozni tud, képes tartani, szükségkép győz; azt az erős akaratot, melyet az önérdek helyes felfogása felvilágosít, a kötelesség érzete fenn tart, a szenvedély tüze buzgóvá teszen; kellett tehát, hogy lassan-lassan ezen akaratot létre hozza, meggyökereztesse, elterjessze a nemzetben; csak így lehetett az szilárd és győzhetetlen. Mindent elkövetett ezért; a legnagyobb gonddal és ügyességgel megérteté Amerikával igen tisztán, hogy a kibékülés lehetetlen, hogy tehát az ellenállás szükséges, ki nem kerülhető. A bölcs Franklin politikáját az erényes Washington tábornok és Jefferson, a szilárd demokrata, egyaránt követték; az amerikai

Egyesület három leghíresebb alapítója meg-
egyezett tehát benne. De nem volt elég Ame-
rikát szakításra határozni Angliával. Ezen
szakításból Amerika függetlenségét kellett elé-
hozni; kellett tehát fegyveres védelméről, poli-
tikai szervezéséről gondoskodni; kellett őt
sergekkel, szövetségesekkel, intézményekkel el-
látni. Itt kezdődik a körülmények változtával,
új működési tér Franklin számára. Eddigi di-
csőségét avval fogja tetézni, hogy főszerepet
fog vinni egy nagy nemzet születésénél, részt
veend annak megmentésében, s alkotmányának
egyik szerzője lesz.

Tizedik fejezet.

Franklin visszatér Amerikába. — A pensylvániai gyűlés és a gyarmati congressus tagjává neveztetik; munkálatai. — A tizenhárom gyarmat fegyveres ellenállása. — Az angol parlament kizárja őket a király békéje és pártfogásából. — Ünnepestes függetlenségi nyilatkozatuk; az Egyesült Államok megalakulása. — Pennsylvania politikailag szervezkedik Franklin befolyása alatt. — Lord Howe sükkertelen küldetése Amerikába. — Az angolok első győzelmei. — Az amerikaiak veszélyes helyzete. — Franklin Franciaországba küldetik segínyt kérni és szövetséget kötni ezen országgal.

Franklin 1775-ki márczius 22-kén ült hajóra. Hat heti utazás után Delaware fokhoz ért, s Amerika földjére lépe. Tizenegy évvel azelőtt, mikor elhagyta, híven ragaszkodott még Amerika az anyaországhoz; most nemes lelkesedéssel készült elszánt felkelés és kiengeosztelhetlen háboru veszélyeibe rohanni. Franklin a szeretet, a hála, s általános hódolat jeleivel fogadtatott. Philadelphiában, május 10-kén, új congressus nyílt meg; Pensylvánia törvényhozó gyűlése közakarattal nevezé ki e congressus tagjává az érkező Franklint mindjárt megérkezése másod napján. A háboru már

meg volt kezdve. 1775-ki ápril 10-kén néhány angol fegyveres csapat Lexington és Concordig nyomulván elé, borzasztón feldulta e két helységet; de kénytelen volt legott gyorsan visszavonulni Boston felé, a rosszul betanított, de fellelkesült amerikai ujczok elől.

Lexington és Concord megrohanása az ingerültséget a legmagasabb fokra emelte Amerikában. Junius 15-én (1776.) egyhangulag azt határozta a congressus, hogy a gyarmatok védelmi állapotba tétessenek; ugyancsak egyhangulag Washington tábornokra bízta a szárazföldi csapatok főparancsnokságát. Szép egyetértés! Nem volt irígység a szivekben, nem volt szétágazás az akaratok közt. A nép bizalommal adta át a hatalmat: a vezetők szerényen vállalták el s önmegtagadással gyakorolták.

Franklin egész idejét a közdolgozatra száná, s a legnehezebb megbízásokban részesült. A pensylvániai gyűlés egyszersmind a congressus tagja volt: idejét részint a tartomány, részint az összes Amerika érdekei vették igénybe. Már hat órákor reggel ment a honvédelmi bi-

zottságba, mely Pennsylvania oltalmazásával foglalkozott; ott ült kilenczig. Onnan a congressusba ment, mely csak négy órákor oszlott szét. „A legnagyobb összhang uralkodik ezen két testületben, ír a egyik londoni barátjának; minden tag pontosan megjelenik. Alig fogják elhíhetni Angliában, hogy a közjó iránti buzgalom annyi szorgalmat tud itt előidézni, mint önöknél több ezer font sterlingnyi fizetések.“

Két nappal Washington kinevezése után, s még mielőtt megérkezett volna a cambridge-i táborhoz, Gage tábornok, hogy utat nyisson magának Bunker'shill felől, megtámadá az amerikai fegyveres erőt, mely Boston irányában közlelő szorongatta, s még Ward tábornok vezénylete alatt volt. Némi jelentéktelen sikert aratott. Több győzelmet nem is vívott ki Gage tábornok; a szemes Washington azonnal szorosan tartá Boston félszigetében; s nem sokára Howe tábornok küldetett helyébe tetemes sereggel. Ez időtájban Franklin, ki józan esze és vágyai által sugalva „a gyarmatokat már örökre elveszetteknek mondta Nagy-Britanniára nézve“, egyik angolországi le-

velezőjének, az akkor Y a n k e e-knek keresztelt angol-amerikaiak állhatatossága és szerencsése iránt kifejezett látszólagos kételyeire eredeti modorban, s nem minden számítás nélkül, így felelt: „Ezen hadjáratban Nagy-Britannia százötven Y a n k e e-t ölt meg, és három millió font sterlinget költött. Ez húszezer fontot teszen minden ember után. Bunker hegyén egy negyed mérföldnyi területet foglalt el, melynek mi felét, azon részt, mely mívelve van, újra visszafoglaltuk. Az alatt hatvanezer gyermek született Amerikában, területünkön. Ezen adatokból matematikus feje könnyen kiszámíthatja, mennyi idő alatt, s mennyi költséggel fog sikerülni minket mind megölni és birtokainkat elfoglalni“.

Anglia nem akará megérteni a helyzet komolyságát. Nem látta át, hogy még inkább állott Amerika érdekeiben ellenszegülni neki, mint önmagának Amerikát legyőzni, s hogy az amerikaiak épen oly erélyesen fognak küzdeni politikai szabadságukért, mint a mily makacsul védelmezték volt elődeik vallási szabadságukat. A helyett tehát, hogy meghallgatta volna a

gyarmatok végső esdekléseit, melyekben még egyszer kérék az anyaországot, eszközölne kibékülést a gyarmatok kiváltságait sértő rendeletek megsemmisítése által, az angol parlament kizárá őket a király békéjéből s a korona pártfogásából. Az ellenségeskedés o kihirdetésére csak függetlenségi nyilatkozattal lehetett felelni. Itt volt az idő Amerikára nézve elszakadni Angliától, s erre bámulatosan elő volt készítve a közvélemény.

A congressus tehát Franklin Benjámín, Jefferson Tamás, Adams János, Shorman Rogerius és Livingston Fülöp-ből álló bizottmány jelentése után, 1776-ki július 4-kén, kinyilatkoztatá, miszerint a tizenhárom gyarmat minden engedelmességet felmondván a nagy-britániai koronának, s minden politikai köteléket megszakasztván Angliával, tizenhárom szabad és független állammá alakul, ezen czim alatt: amerikai Egyesült Államok. Ezen emlékezetes függetlenségi nyilatkozatot Jefferson, virginiai ügyvéd írta meg, buzgó emelkedettséggel a gondolatokban, férfias egyszerűséggel a kifejezésben, méltón, hogy egy nemzet születése

óráján szerepeljen. Most adák legelőször alapul egy nemzet jogainak, magának az emberiségnek jogait; s következtették souverainitását nem a történelemből, de a természetből. A középkor szokásai helyébe a franczia bölcsészeti iskola tanailéptek, s mielőtt ezek alkalmaztattak volna még Európában, az amerikai földrészen gyakorlatba vétettek; a kiváltságleveleket alkotmányok válták fel; hajdan egy két előjogot lehetett kegy útján elnyerni; most immár az általánosszabadságokat kezdték visszakövetelni. Így beszéltek e nagy ujítók:

„Azt hiszszük, s ezen igazság magától elég világos, hogy az emberek mind egyenlőknek születtek; hogy mind néhány elidegeníthetlen jogokkal ruháztattak fel a Teremtő által; hogy ezen jogok közt van élhetni, szabadnak lenni, a jólét után törekedni; hogy ezen jogok biztosítása végett az emberek kormányokat állítottak fel, melyeknek hatalma a kormányzottak akaratóban gyökerezik; hogy mikor egyik vagy másik kormányforma nem felel meg a mondott czélnek, minden népnek joga van azt kijavítani vagy eltörölni, s helyébe mást állítani

fel, oly elveken, s oly szervezettel, hogy képebb legyen az előtte valónál a népet biztonságba helyezni és boldoggá tenni. Igaz, az okosság tiltja, hogy könnyelműen és mulékony okok miatt a régóta létező kormányokat megváltoztassuk. És tény, hogy az emberek inkább szeretnek szenvedni, ha szenvedéseik elviselhetők, mint jogaikkal élni s eltörölni azon intézvényeket, melyekhez szoktatva vannak. Hanem mikor a visszaélések és bitorlások folytonosan egy irányban haladó hosszú sora a kormány részéről azon szándékot árulja el, hogy a népet feltétlen kényuralom igája alá hajtsa, a nép joga, a nép kötelessége ezen igát lerázni, és jövő sorsát más vezetőkre bízni. Ama türelmet gyakorolták eddig a gyarmatok; most eljött eme szükség a kormány alapját megváltoztatni.“

Elsorolák sérelmeiket s a hasztalanul tett kísérleteket a végre, hogy az igazság és rokoni érzés sugallatait egyaránt visszataszító elleneikkel kibéküljenek; s ezt tevék hozzá:

„Mi tehát, az amerikai Egyesült Államok általános congressusba gyűlt képviselői, cél-

jaink egyenességéről a világ magas bírójára hivatkozván, kijelontjuk és kihirdetjük ezen gyarmatok lakói nevében, hogy ezen egyesült gyarmatok joga és kötelessége szabad és független államokká alakulni; hogy szabad és független államok létükre jogukban áll háborut folytatni, békét kötni, szövetségre lépni, kereskedelmi szerződéseket kötni, s mind azt tenni, a mit független államok cselekednek. Minden reményünket és hitünket az isteni gondviselés oltalmába helyezvén, fogadjuk egymásnak, hogy ezen nyilatkozat érvényesítésére fel fogjuk használni életünket, vagyonunkat, becsületünket.“

A tizenhárom gyarmat lelkesedéssel fogadá e nagyszerű lépést, mely szabadokká tette, s a souverain hatalom teljességét büszkén visszakövetelte számukra. Erélyes kitarással készültek a kitűzött cél elérésére. A congressus lőn az Egyesület fő kormányja. A háboru, a béke, a szövetségek, a kölcsönök, a papirpénz kibocsátása, a sergek alakítása, a tábornokok kinevezése, a követek küldése, a közérdekű dolgok mind, képezték hatáskörét.

A külön államok megtarták és kiterjeszték addigi függetlenségöket a közigazgatásban valamint a törvénykezési hatalmat. Szükséges volt mind az által az utolsó köteléket olvágni, melyek az egyes államokat még az anyaország kormányához csatolták; külön és teljesen kellett azokat szervezni. A congressus felszólítja tehát mindegyiket, adna maga magának alkotmányt; ezt meg is tevék Convent névvel jelelt gyülekezetekben.

A pensylvaniani convent Franklint választá elnökének; és az alkotmányban, melyre határozá magát, Franklin eszméit alkalmazta. Ezen ujító (még a törvényhozás terén is), valamint azelőtt a közönséges életben és a tudományban, ugy most a politikai szervezésben egyszerűséget keresett és merész gondolatokban gyönyörködött; egészen eltéve az angolok tanai és szokásaitól. Még a kormány két fő rugójának is más alakot ada. A törvényhozó hatalom egyesítését és a végrehajtó hatalom szétdarabolását pártolá; mert bizott az emberi értelemben, de tartott a politikai nagyravágyástól. Kivitte, hogy Pensylvaniában csak egy

tanácskozó gyűlés legyen, de a kormányhatá-
lom több kézbe jusson.

A pensylvániai kormány szervezése tökéletes ellentéte volt az angol alkotmánynak, mely utóbbi épen a törvényhozó hatalmat osztotta el s a végrehajtó hatalmat összpontosította. Ez által a vitatkozások lassabbak és bölcsőbbek voltak, a cselekvés pedig gyorsabb és biztosabb. Franklin elmélete csak külsőleg volt kecsegtető. A történet nem igazolta, s a tapasztalás tévé, hogy hamar félretették. De ezen elmélet, melyet tizenkét évvel később Amerika helytelennek ítélte, megtetszett Európában. Itt Franklin iskolát alapított. Őt követték 1789-ban Franciaország újjászervezői, s ezek közt a legtekintélyesebbek s a legbölcsőbbek egyike, az erényes La Rochefoucauld herczeg, ki Sieyès-szel, Mirabeau-val, Chapelier-vel stb. bizottmányi tag volt, így beszélt róla: „Egyedül Franklin nem akarta a politikai gépezetben azon sokféle mozgást, azon sokat bámult ellensúlyokat, melyek miatt oly összetett egy gépezet volt az, s ajánlta egyszerűsítését, egyetlen törvényhozó testület felállí-

tása által. E nagy eszmén megütköztek Pensylvania törvényhozói; de a bölcs sokaknak lecsilapítá aggodalmait, s végre mindnyájukat rávette hogy elfogadják azon elvet, melyre építette nemzeti gyűlésünk Franciaország alkotmányát“. De haj! Franciaország nem élhete meg tovább mint Amerika ezen tulságosan egyszerű s igen gyenge szervezés mellett, mely az elhamarkodott és jól meg nem fontolt törvényeknek ajtót nyitott, és nem óvhatta meg az államot a rombolási szenvedély rohamaitól. Nem áll, hogy a legösszetettebb gépek a legkevésbé biztosak; ha rugóik jól összeváganak, azok szolgáltatják a legnagyobb összhanggal kapcsolatban, a legnagyobb erőt. A politikai gépezet vissza kell hogy a társadalmat tükrözze, melynek oly sokféle szükségei vannak; számos és gonddal egymásba illesztett rugókkal kell ellátva lennie, melyek különböző hatásaikkal együttesen mozdítsák elé a közjót.

Azonban, kevéssel a függetlenségi nyilatkozat után, a mint elvégezte a tizenhárom állam mindenik saját szervezését, megérkezett Amerikába lord Howe, az angol tengeri erők

uj parancsnoka, azon megbizással, hogy mielőtt végkép megkezdéné a támadást, ajánlatokat tegyen a gyarmatoknak. Testvére, Howe tábornok, a szárazföldi erők vezetését átvette volt Gage tábornoktól, és tetemes serget várt, mely főleg németekből állott. Utasítása szerint csak azt ígérhette lord Howe, hogy az anyaország megbocsát nekik, ha engedelmességre térnek. Vezérhajójáról ira Franklinnak, ki barátja volt, kivel már titkon alkudozott volt Londonban, s kit arra kért, segitené meg küldetésében Franklin így felelt „A gyarmatoknak, kik a sértett fél, bocsánatot ígérni, nem más valóban, mint kijelenteni, mennyire tudatlanoknak, aljasoknak és érzéketleneknek hisz minket az ön roszul értesített és gőgös nemzete; de ezen lépés nem eredményezhet egyebet, mint azt, hogy minket még nagyobb haragra ingereljen. Nem gondolhatunk semmikép arra, hogy alája vessük magunkat egy oly kormánynak, a mely barbar kegyetlenséggel elégette a tél közepén, védetlen városainkat, a vadakat földmiveseink legyilkolására, rabszolgáinkat uraik felkoncзолására uszította; s mely most is idegen zsoldo-

sokat küld, hogy telepeinket vérbe füröszsзék. Ezen iszonyu бántalmak az utolsó szikráig kioltották szívünkben azon meleg ragaszkodást, melylyel hajdan az anyaország iránt viseltettünk“.

Lord Howé a congressushoz fordult. Ez Franklint; Adams-ot és Rutledge-t választá kihallgatás végett. Amboy-val szemben, az Államok szigetén (Staten-Island) találkoztak az amerikai biztosok az angol tengernagygyal. Azon ajánlatra, hogy térjenek meg, azon határozatlan ígélet mellett, miszerint az általok megrótt lépések ujra vizsgálat alá fognak vétetni, azt felelék, hogy többé nincs mit várni tőlök a régi viszony helyreállítását; hogy példa nélküli türelem után, kénytelenek lettek egy zsarnok kormány uralkodását lerázni; hogy a gyarmatok mind elfogadták a függetlenség kimondását, hogy nem is volna már a congressus hatalmában azt megsemmisíteni, hogy tehát nem marad egyéb hátra Angliának, mint velök úgy alkudozni, mint a többi szabad nemzetekkel. Engedetlenségök és souverainitások e rendíthetetlen és higgadt kimondását a congressus

avval erősíté meg, hogy a biztosok által tett jelentést (1776-ki sept. 17-én) kiadatta, mel-
lékelvén beszédek és magaviseletök jóváha-
gyását. Most csak az hiányzott, hogy e büszke
elhatározás a fegyverek segítségével teljese-
désbe menjen, s a győzelemtől nyerje nélkülöz-
hetlen felszentesítését.

De mindoddig nem ezen irányban fejlődtek
a dolgok. A háboru nem folyt szerencsével az
amerikaiakra nézve. Eleinte merész oldaltá-
madást kísértettek volt meg; meg akarták hó-
dítani Canadát, mi északi határukon minden
ellenségeskedést megszüntetett volna, s az an-
goloikat fő támpontjuktól megfosztotta volna
a száraz földön. Montgommery tábornok, a ta-
vakat követve, Montréal felől készülte megtá-
madni ezen tartományt, míg Washington,
cambrige-i táborából, Arnold ozredest küldé
a határra, a Hudson és a Sorel völgyén felfelé,
Quebec irányában. E két bátor férfiunak majd-
nem sikerült véghez vinni vállalatát. Mont-
gommery elfoglalta Montréal, sebes menetben
Quebec alá termett, ostrom alá fogta a várost
kis seregével, s azon volt, hogy rohammal

bevegye, midőn az angol golyók áldozatja lett. Arnold ezredes, hihetetlen erő megfeszítések és számtalan veszély után, miután kemény tél közepén járhatatlan vidékeken keresztül vergődött volna, megérkezett, hogy Montgomery hősies kísérletét folytassa; de hiányzottak az eszközök teljesítéséhez. Oly tervet, melynek keresztülvitele a siker gyorsaságától s a percznyi zavartól függ, mely innen támad, a legkisebb késedelem tönkre teszen. Quebec, melynek Montgommery halála sikeretlenné tette volt vívását, védelemre készült; nem lehetett Canadát rendes háboru útján elfoglalni, s hirtelen meghódítani már késő volt; csakhamar, e tartományban, az angolok túlsúlyra vergődtek, s az amerikaiak kényszerülve lőnek innen örökre oltakarodni.

Nemcsak az angol birtokok ellen kigondolt támadás ütött ki rosszul a felkelőkre nézve, de saját területök védelme is nagy vereségekkel járt volt. Minthogy nem többé egy tartományt, de mind a tizenhárom gyarmatot kellett ránczba szedniök, az angolok megváltoztatták hadi tervöket. Boston, a fellázadt

Amerika egyik végén nyíló öblével, nem volt elég jó tartózkodási hely ; inkább akartak közeledni a központ felé. A Hudson szép folyója (melynek torkolatánál a gazdag New-York emelkedett, s mely mintegy ketté vágta az északkeleti és délnyugati gyarmatokat), a Champlain tóval és a Sorel folyójával együtt, összeköttetést nyújtott, a szárazföldön át, Canadával. Fontos volt, minden tekintetből, az angolokra nézve, ezen vonalat hatalmukba keríteni. Urai lévén a Hudson völgyének és torkolatának, könnyüvé vált reájok nézve, new-yorki főhadi szállásukból, mint központból, minden irányban kísértetni hadjáratokat és vagy a balparti vagy a jobbparti tartományokba törni, a mint tanácsolná politikai tapintatuk, vagy szenvedélyök. Elhatározzák tehát, hogy oda mennek letelepedni.

Tavaszzal elhagyták volt Bostont (1776. márcz. 17). Akkor sergök csak tizenegyezer főre emelkedett ; de a nyáron megsaporodtak volt Európából, Antillákból, Floridákból küldött csapatokkal. Howe tábornok huszonnégy, egész harminczezer jól betanított és harczra

edzett ember élén volt mikor rászánta magát, hogy a Hosszu szigetet (Long-Island), mely New-York előtt vonul el, és déli szegletével a Hudson torkolataig nyulik, megtámadja. Az előrelátó Washington elhagyta volt cambridge-i táborát, és jól sejdítvén az angolok szándékát, tizenhárom ezer fegyveressel azon pontra telepedett, melyre célozott az ellenség, e pontot oltalmazandó. Nem remélte ugyan megvédezhetni, nem voltak elég jó s elég számos katonái. E nagy ember érdeme sokáig még az leendett, hogy mindig megveretve, mindig küzdjen ügyeért; s hogy elég állhatatosan akarja megmenteni hazáját és elég szilárdan viselje el a csapásokat, hogy időt és módot nyerjen végre győzni.

Az angolok kiszállottak Long-Islandba, s véres csatát nyerének az amerikaiakon, kik közel két ezer embert vesztenek. Azután a száraz földre tértek át, New-York felé mentek, honnan a felkelők kivonultak előlük, s a Hudson völgyén felfelé haladva elfoglalák Washington és Lee erődöket, melyekszemben voltak egymással a folyó két partján, s annak

kulcsát képezték. Innen, az angolok a szomszéd New-Jersey tartományába mentek át, hova menekült volt, serge romjaival, az amerikai fővezér. Ez, csak négy ezer embertől követve, Trenton mellett foglalt állást, a Delaware partján; de nemsokára az angol tábornok túlnyomó ereje onnan is kiszorítá. A vereség nem csüggeszté el; módja nem volt ellenállani, de hajthatlan akarata fentartotta; átment a Delaware-on, hogy Philadelphiát fedezze, a congressus székhelyét; minden perczen megindulhatott a győztes ellenség, hogy elfoglalja a fővárost, és szétverje a felkelési kormányt.

Nem lehetett veszedelmesebb helyzet; kétségbeesettnek látszott. Volt Amerikának ügyes hadvezére, de nem volt rendes katonasága. Fegyver, lőszer, élelem, még ruházat nélkül is katonái számára; bátor, de roszul szervezett harczosokkal, kik szolgálatok ideje szerint érkeztek s mentek vissza, s kik sokáig a lázadó rakoncátlanságát megtarták; rendes, jól vezényelt, mindennel ellátott csapatok ellen kellett Washingtonnak küzdenie. A congressus maga

is általános, gyenge, kevés engedelmességre találó hatalmat gyakorolt. A külön államokat törvény alá nem vethette, katonát és adót nem szedhetett területükön. Ezen különböző jogok magokat az államokat illették, csak mint tanácsadó, mint javasló lépett fel a congressus. Az Egyesület költségei fedezésére kibocsátottak volt négy millió dollár értékű papirospénzt (száz húsz millió frank); de ezen papiros pénz hamar leszállt. Tehát hitelt vett bankjegyekkel kellett a sok szükségletnek eleget tenni, bomló félben levő sereggel a terjedő angol invasionnak ellenállani, s egyuttal fékentartani a függetlenség-ellenes pártot, mely loyalisták nevezete alatt, már-már emelgette fejét; ennyi veszély közt nem maradt mit tenni a congressusnak, mint kölcsön útján pénzt nyerni, szövetségek útján hajókat és katonákat szerezni a külföldtől.

Mindjárt Franciaország felé fordult. Régóta híres volt ezen nemzet nagylelkűségéről; s most újabb szabad eszméi még inkább tették őt hajlandóvá egy elnyomott, s igáját széttörni iparkodó nemzet segélykiáltását meghallgatni.

Mindig a merész gondolatok s a nemes áldozatok hazája volt; most készebb mint valaha igaz ügyekért lelkesedni s az emberiség haladását előmozdító vállalatokra szánni magát. Az elméletek útján nagy léptekkel közelgett ugyanazon cél felé, melyhez a hagyomány már elvezette volt az amerikaikat: szabadság-forradalma tizenhárom évvel volt követendő függetlenségi forradalmukat. Különben is, e tárgyban, a nemzet hajlama a kormány számításaival találkozott; a nép lelkesedése s a politikai érdekek összhangban voltak az egyszer.

Az amerikaiak pártolása az angolok ellenében egy szövetségest szerzett, s egy ellenségnek alkalmat nyújtott bosszút állani. Senki nem volt inkább hivatva mint Franklin arra, hogy Amerika szószólója legyen Franciaországban. Mint szabadon gondolkozó, a közvélemény akkori urait, a bölcsészeket, pártjára vonná; mint ügyes diplomata, hamar cselekvésre bírná az előrelátó és tehetséges minisztert, ki azon időben a közdolgokat vezette; mint eszes ember, mindenkinek tetszenék; mint tisztas öreg, a

személye iránt tanusított általános hódolattal még nevelné a nép által hazája iránt mutatott rokonszenyet. Tehát idős létének daczára, Franklint nevezte ki a congressus e távoli és fontos küldetésre.

Tizenegyedik fejezet.

Franklin elfogadtatása Franciaországban. — De Vergennes azt ajánlja XVI. Lajosnak, hogy mindjárt az Egyesült-Államok függetlenségi nyilatkozata után, ezeknek ügyét támogassa. — Magánuton nyújtott segítség. — Franklin tevékenyen sürgeti Franciaországot, Spanyolországot, Hollandiát. — Passy-ban letelepedik. — Washington hőiesen ellenáll az angol invasióknak Trenton-nál, Princeton-nál, Germantown-nál. — Gates amerikai tábornok meggyőzi Burgoyne angol tábornokot, ki Saratoganál kénytelen megadni magát. — 1778-ki febr. 6-kán az Egyesült-Államok és Franciaország közt szövetségi és kereskedelmi szerződés kötött, Franklin közbenjárásával. — Bemutatják Franklint az udvarnál. — Nagy lelkesedést idéz elő; Voltaire-rel találkozik.

Franklin tehát az egyesült államok biztosságának neveztetett, elébb a francia, s nemsokára azután még a spanyol udvarnál is; a családi szerződés (pacte de famille) szorosán összekötvén e két udvart. 1776-ki október 28-kán elhagyta Philadelphiát két unokája, Franklin Temple Vilmos és Franklin Bache Benjamin kíséretében. A congressus két más biztost adott volt neki társul; az egyik, Deane Silas, elébb érkezett Párisba mint ő; a másik, Lee Artur, nemsokára követte. Öt heti

evezés után deczember 3-kán szerencsésen megérkezett Quiberon öblébe. Nem jött akkor legelőször Francziaországba. Már átutazta volt 1768-ban mint a gyarmatok londoni ügynöke, miután egész Európában megfordult volna. Azon időben be is mutatták XV. Lajosnak, mert ez akarta látni azon vakmerő lángészt, ki kiragadta a felhőkből a villámot. És most XV. Lajos utódjához jött, segítséget kérni arra, hogy Amerikát az angol uralomtól megszabadítsa.

Néhány napot Nantesban töltött, s onnan Párisba ment; jövetelének hire, és jelenléte, nagy izgatottságot okozta itt. Európa és főleg Francziaország korántsem nézték higgadtan az amerikaiak harczát az angolok ellen. Ezen utóbbi országban hihetetlen részvéttel viselkedtek a felkelők iránt. A kávéházakban és a közhelyeken csak ügyök igazságáról, vitéz ellenállásukról volt szó. Mindazok, kiknek kardja henyélt, kik nemes kalandok után vágytak, szolgálatukba akartak lépni. Franklin láttára, komoly, egyszerű öltözetével, finom, fesztelen modorával, eszének vonzó kellemével,

tisztes külsejével, nyugodt szerénységével, hírének fényével, végkép divattá lőn az amerikaiak iránti érdekeltség. „Én vagyok jelenleg az — írta kevésbé később a nagy benyomásról szólván, melyet ekkor tett — ki legtöbb figyelmet ébreszt Párisban.“ S egy más levelében ezt tette hozzá: „Az amerikaiakkal itt annyi szivességgel, annyi tisztelettel, oly barátságosan bánnak, mint soha Angliában, mikor oda küldetnek.“

Mindazáltal még nem akart hivatalosan fellépni, nehogy kényes helyzetbe juttassa a francia udvart, s nehogy annak tegye ki az Egyesület kormányát, hogy amaz Franklin hivatalos küldetését vonakodják elismerni. De Vergennes-t csak úgy látogatta meg, mint magán ember; ha nyilvános fogadtatásban részesítette volna őt, valamint társait, de Vergennes annak tette volna ki magát, hogy Anglia gyanút gerjeszse, mielőtt Franciaország kész lett volna a háborúra. Ezen miniszter, ki előrelátással s elhatározottsággal bíró államférfi volt, néhány hónap óta indította XVI-ik Lajos kormányát arra, hogy részt vegyen ezen

háboruban. Mihelyt a függetlenségi nyilatkozat tudva lőn, jelentést terjesztett be a királynak, 1776-ki aug. 31-kén, de Maurepas, de Sartine, de Saint-Germain és de Clugny tanácsstagok jelenlétében, melyben kifejtette, melyik politikai irányt volna tanácsos választani ez ünnepélyes perczben. Éles belátással, a leghelyesebb s a legfelemelkedettebb szempontokból ítélve, nyíltan kimondta, hogy a háboru előbb utóbb elkerülhetetlen lesz, hogy csak a tengerre fog szorítkozni, s hogy egyszersmind a boszuállás jó alkalmát, a hasznosság előnyét, s a siker dicsőségét fogja nyújtani.

„Hogy 1755-ki aljas meglepetésének s az ebből következett veszteségek szégyenét lemossa Francziaország, melyik szebb perczet választhatná mint azt, melyben Anglia az anyarszágtól ezer mértföldnyire folyó polgárháboruba van keveredve? . . .“ Meg volt győződve, hogy a gyarmatok kibékülése Angliával lehetetlen s hogy tartós frigyet köthet velök Francziaország, ellenkező érdekek nem létezhetvén két olyan népre nézve, melyek csupán széles tengereken

át közlekedhetnek. Kivánta, hogy a gyarmatok árucikkei és terményei Franciaország kikötőiben élénkítsék a kereskedést, s iparát előmozdítsák; jónak látta egyuttal megfosztani Nagy-Britanniát azon előnyöktől, melyek ezt oly hathatósan elősegítették volt a tekintély és gazdagság ama magas polczára jutni, melyen állott. S így folytatta: „Ha Felséged felhasználja ezen alkalmat, mely talán századok folytán nem adódik többé elő, hogy Angliára oly csapást mérjen, mely gögét megtörje és hatalmát kellő határok közé szorítsa, dicső jóltevője lesz nemcsak saját népének, de a többi nemzeteknek is mind.“

Ezen erélyes politikát sem de Maurepas, sem XVI. Lajos nem követék mindjárt. Mégis a versaillesi cabinet, ellenállhatlanul sürgetve érdekei által, megsegíté titkon a fellázadt gyarmatokat. Még 1776-ki május havában adott volt egy millió frankot azon megbízott embereknek, kik számukra fegyvereket és löszert vásároltak. E hadi szerszámok vételét és szállítását a híres és vállalkozó Beaumarchais

vezette. 1777-ben ugyanazon célra két millió fordíttatott kéz alatt. Azonkívül az amerikai biztosok fel lőnek arra hatalmazva, hogy alkuba ereszkedjenek a francia adó-vállalkozókkal (fermiers généraux) kiknek két millió értékig virginiai és marylandi dohányt adának el. A francia kikötők megnyílnak hajóik előtt, s a kormány nem akadályoztatá, hogy a tisztek zászlóik alá felcsapjanak, hogy fegyverek vásároltassanak katonáik számára, hogy eladják az országban tengeri rablóik zsákmányát. Ezen alattomos ellenségeskedésből, mely Angliát panaszra gerjeszté, nemsokára azután nyílt háboru lett.

Mig eljött az alkalom, mely Franciaországot szövetségesül volt adandó Amerikának, Franklin Páris tőszomszédságában, a kellemes Passy falujában telepedett le. Kényelmes háza s nagy kertje volt ott. Közel hozzá lakott ama nemeslelkűségéről híres adóvállalkozó (fermier général) és tanai miatt visszataszító bölcsész, Helvetius, özvegye. Ő Auteuilben tartózkodott, hol néhány kitűnő barátjával kis gyarmatot képezett; ezek közt voltak az elmés Morellet

apát s a tudós orvos Cabanis. A ki csak tekintélylyel bírt Párisban a politika vagy az irodalom terén, járatos volt nála. Franklin szoros barátságot kötött ezen derék és nyájas nővel, kinek szépsége még feltűnő, esze általánosan kedvelt, szelídsége vonzó, jósága páratlan volt. Kilencz évig élt bűvös társaságában. Nála ismerkedett meg az encyclopaedisták vezéreivel, d'Alembert-rel és Diderot-val. Neki köszöné a böles Turgot barátságát, ki megjósolta Amerika függetlenségét, és vállalkozó előfutárja lett a francia forradalomnak. Épen akkor lépett ki Turgot XVI. Lajos kormányából, mivel Franciaország intézményeit eszméivel és politikai állapotját társadalmi haladásával összhangzásba akarta volt hozni, javítások kieszközlésével elkerülendő a forradalmat; ugyanő már 1750-ben előremondta volt, rendkívüli belátással, hogy huszonöt év eltelte előtt az angol gyarmatok úgy fognak elválni az anyaországtól, mint az érett gyümölcs a fától. A XVIII-ik század mindezen bölcsészeivel, kik a szellem-világ urai voltak és a nemzetek nevelését vezették, Franklin kivált Helvetius

özvegyénél jött érintkezésbe. Ezen lelkes, bátor, tevékeny, hatalmas párt segélyével, a közvélemény már meg lévén nyerve ügyének, mindent elkövetett, hogy a kormányt is megnyerje annak. A versaillesi kamarát sürgette, levelezett a madridival, melylyel a congressus, bölcsességébe és jellemébe helyezett bizalmánál fogva, baráti és kereskedési szerződés kieszközlésére utalta volt őt; Lee Arthurt Amsterdamba és Berlinbe küldte; kezességet vállalt egy kölcsönért, melynek az volt célja: fegyvereket vásárolni és a háború folytatását lehetségessé tenni. Óhajaival és erőlködéseivel siettette a perczet mikor Európa Amerika védelmére volt lépendő.

E percz eljött végre. A felkelők hosszas és némely helyt szerencsés ellenállása arra vitte XVI. Lajos kormányát, hogy őket megsegítse. A long-islandi vereség, New-York kiürítése, a Hudson partján levő erődök elfoglalása, New-Jersey meghódítása után, Washington férfias állhatatosságu jelleme, és ügyes, óvatos hadműveletei, megmentették volt hazá-

ját. Előbb kikerülte, hogy Howe tábornok tervei szerint, ki fegyverletételre akarta kényszeríteni, az angol sereg s az angol tengeri erők közé szorítassék; nemcsak, hanem azon tervet is kigondolta és kivitte, hogy a New-Jerseyben szerteszét helyezettett angol csapatokat a tél közepén váratlanul megtámadja. Azt hitték, gyenge, le van verve, nincs több ereje; de épen akkor (1776-ki december 25.) átszállott a befagyott Delaware-on, s merész éjjeli menettel Trentonhoz ért, meglepte s elfoglalta a várost, az ottani hessiai csapatokat pedig megadásra kényszeríté. A mennyi angol hadoszlopok el voltak szórva a Delaware mentén, mind visszavonulának; s míg lord Cornwallis tetemesebb erőkkel Trenton visszavételére sietett, a felkelők vezére bátor és szerencsés mozdulattal kikerülvén őt, épen háta megett Princetonnál, egy angol csapatot újra megszalasztott. Ezen váratlan és fényes siker következtében Washington nem többé Pensylvániában, de New-Jerseyben foglalta el téli állomásait, a hódító sereg pedig a tartomány nagy részét kiüríté. Washington Morristown

hegyes és jól védelmezhető vidékén vett állást, honnan folytonos zaklatásban tartá az angolokat mozgó oszlopai által. Ezen győzelmek az amerikai ügynek hitelt adának a közvéleményben, de csak egy perczre szakaszták félbe az angolok előnyomulását.

Az 1777-ki hadjárat alatt ugyanis Howe tábornok Pensylvaniába hatott, el akarván foglalni ezen tartományt, a felkelő kormány székhelyével együtt. Most nem New-Jersey felől, de a chesapeakei öbölből intézé támadását. Tizennyolczezer emberrel partra szállott és Philadelphianak ment. Washington megkísérté az amerikai Egyesület fővárosa elébe vetni magát. Huszonnégyezer puskát kapott volt Frankhonból, s e nagy nemzet lovagias előfutárja, a nemeslélkü marquis de Lafayette már oldalánál volt. Lafayette kiszakasztotta magát ifju felesége karjaiból, megszegte a még habozó udvar határozott tilalmát, elhagyta ezredét, családját, hazáját, hogy a kezdő szabadság szolgálatának szentelje fegyverét és vagyonát. És hatvan évig folytató e nemes szolgálatot mind a két világrészben, mindig hű a

szabadsághoz veszélyeiben, de soha nem követvén azt tévedéseiben.

Ezen aggasztó perczen rendkívüli hatalommal ruháztatott fel Washington a congressus részéről; és a Brandywine folyója mellett várta be az angolokat. Nem veheté elejét, hogy ezek átszálljanak a folyón, s miután sept. 11-kén megverték volna őt, bevonuljanak Philadelphiába, honnan a congressus elébb Lancaster, később York-Townba költözött el. De semmikép nem hagyva magát, Washington mindig szemben maradt az angolokkal s nem engedé őket csendben, sem nyugalomban lenni. Azon hadműveletet, mely a mult éven Trenton és Princetonnál győztessé tette volt, Germantown-nál megújítja, s nem messze Philadelphiától az ellenségre ütvén, zavarba ejté: a siker még nagyobb lett volna, ha a köd rendetlenséget nem idézett volna elé seregében, mi gyors visszavonulásra kényszeríté. Ezután husz mérföldnyire Philadelphiától Valley-Forge mellett, erdős vidéken erősített táborba szálla; egyfelől a Schuylkill, másfelől dombok fedezték ezen állást, melyből sakkban tartá Howe tábornokot.

Mig Washington a Schuylkill és Delaware partjain meggátolta az angolok előhaladását, az északi tavak és a felső Hudson körül igen komoly események folytak. Canada sikertelen megtámadása után az amerikaiak saját területekre kényszerítették volt visszahuzódni. Itt 1777 nyarán Burgoyne tábornok, körülbelől tizezer, nagy részt Angliából hozott katonával rájuk tört. E merész hadvezér Champlain tavát követé, mindjárt György tava előtt elfoglala a Ticonderoga erődöt, mind a többi erődöket, melyek az Egyesült Államok határának ezen részét oltalmazták, hatalmába ejté, s a Hudson jobb partjára szállván, e folyó mentén lefelé haladt azon szándékkal, hogy Albanyt elfoglalja, és a központi sereghez csatlakozzék, mely New-Yorkban fészkelte.

Azonban a mint Saratoga-hoz ért, Gates amerikai tábornokra bukkant, ki tizenötezer ember élén elejébe sietett. Itt végződének győzelmei, s kezdődék szerencsétlensége. Gates nemcsak megállítá, de több ízben meg is veré, minden módot elzára tőle a visszavonulásra, kétségbeesett helyzetben ostrom alá fogá,

s egy hónapi borzasztó küzdelem után arra kényszeríté, hogy összes seregével megadja magát. Október 17-kén Burgoyne tábornok aláírta a fegyverletételt; ötezer hatszáz embere, kik még vele voltak, győztes elleneik kezében hagyván fegyvereiket, hadi foglyokul Bostonba szállíttatának, honnan visszaküldettek Európába, azon feltétel alatt, hogy nem fognak többé részt venni a háborúban.

Ezen eseménynek nagy következései lőnek. Washington makacs ellenállásával együtt Gates győzelme rendkívüli hatást gyakorolt Európában. Franklin igen jól felhasználá ezt. „Burgoyne fegyverletétele — ír — általános örömet szerzett Franciaországban, mintha saját katonáival saját ellenségein győzött volna ezen nemzet: oly általános, oly élénk, oly őszinte jó indulattal és csatlakozással viseltetik irántunk és ügyünk iránt.” Megragadá ezen perczet, mikor oly nagy volt a lelkesedés és a bizalom és a versaillesi cabinetet a régóta ajánlott szövetség megkötésére határozá. December negyedikén, midőn tudtára adá gróf de Vergennesnek Burgoyne fegyverletételt

Saratogánál, merészen azt állítá, hogy nemso-
kára Howe tábornok hasonlót lesz kénytelen
cselekedni Philadelphiában. Ezt bizton hitte;
megtudván Philadelphia elfoglalását Howe
tábornok által, azt felelte volt: „Inkább
azt kell mondani, hogy Philadel-
phia elfogta Howe tábornokot.“
Tehát megérteté a francia udvarral, miszerint
érdekében állott gyors határozatot venni. Nem
volt vakmerőség oly országgal szövetkezni,
mely annyira jól tudta magát védelmezni, s
nem kellett késni az alkudozással, mert féltő
volt, hogy a vereség hajlandóvá teendi Angliát
békeajánlataira. A versaillesi udvar ezt tiszt-
án felfogá és határozott lépést tőn. Még de-
cember hetedikén, de Vergennes egy tőle
származó iratot közöltetett Franklinnal, Deane
Silassal, és Lee Arthurral, melyben őket értesít-
ette, hogy a Bourbon-ház már úgy is barátja
érdekei és hajlamainál fogva az amerikai
ügynek, bízik az Egyesült Államok kormányá-
nak szilárdságában ujabban kivívott előnyei
óta, és nem idegenkedik attól, hogy vele köz-
vetlenebbül egyesítse működését.

Mindjárt másnap, Franklin, Deane Silas, és Lee Arthur kijelenték, hogy készek alku-
dozni. Ujra baráti és kereskedelmi szerződést
ajánlának, és 16-kán szóba ereszkedének Gé-
rard de Rayneval-lal, ki a külügyi miniszte-
riumnál elsőrangú hivatalnok volt, (premier
commis) és az országos tanács (conseil d' Etat)
titkára; XVI. Lajos őt nevezte volt ki teljha-
talmu biztosának. Könnyű szerrel leheté szo-
ros frigyét megállapítani, s az amerikai bizto-
soknak három millióval több ígértetett 1778
kezdetére, segéd fejében. Mindjárt alá lehetett
volna írni a szerződést, de Franciaország
Spanyolországgal egyetemben akart cselekedni.
Ennek hozzájárulását megszerzendő, futár kül-
detett el a madridi udvarhoz; de ez igen lassu
volt hogy hamar elhatározza magát, és az ame-
rikai gyarmatok felszabadulásában igen sok
veszteséget látott magára nézve, semhogy
annak első példáját habozás nélkül segítette
volna létrejönni. A felhívást tehát még nem
fogadta el; és csak titkos cikkelyben kimon-
datott, hogy reá is kiterjesztethetik a szerző-
dés. Egy más cikkely frigyre hívta mindazon

államokat, melyeknek panaszuk volt Nagy-Britannia ellen és kedvök csökkenteni hatalmát s gőgét megalázní.

A kettős szerződés február 6-kán iratott alá. 8-kán elküldék azokat az Egyesült Államok elnökének, s azt írák a biztosok: „Nagy meglegedésünkre önnék s a congressusnak tudtára adjuk, hogy szerződéseink Franciaországgal meg vannak kötve, s alá vannak írva. Az első baráti és kereskedelmi szerződés, a másik szövetkezési frigy, mely szerint, ha Anglia háborut üzen Franciaországnak, vagy ha a háboru folyama alatt megakadályoztatja Franciaország kereskedését velünk, egyesítenünk kell fegyvereinket és közösen működnünk. Ezen szerződés kimondott fő célja, létrehozni az Egyesült Államok szabadságát, souverainitását, tökéletes és határtalan függetlenségét úgy a kormányzatban, mint a kereskedésben. Ezt biztosítja nekünk Franciaország, valamint mindazon területek birtoklását, melyek most a miéink, vagy a háboru végekor a mieink lesznek.

„A legnagyobb szivességre találtunk ezen udvar részéről az egész alkudozás alatt; semmi-kép sem használta fel vagy igyekezett felhasználni helyzetünk mostani nehézségeit arra, hogy kemény feltételeket szabjon; de a király nagylelkűsége és jósága következtében semmire sem hívtunk fel, mit nem fogadhattunk volna el örömmel, még a legvirágzóbb állapotban is, és szilárd, kétségbe nem vont hatalommal kezünkben.

„A szerződésalapját t ö k é l e t e s e g y e n l ő s é g és visz on o s s á g képezi. Minden szempontból fontos okunk van meg lenni elégedve ezen udvar és általában az egész nemzet jó indulatával; óhajtjuk, hogy azt még fokozza a congressus mindazon módokon, melyek az egyezést fentarthatják és állandóvá tehetik.“

Igy ment teljesedésbe e nagy tény, mely nélkül, daczára fővezérei bátor állhatatosságának és congressusa nagylelkű nyilatkozatának, Amerika mégis le lett volna végre tiporva Anglia túlnyomó hatalma által. Most léptek igazán az Egyesült Államok a nemzetek sorába. A szélsőlyel nemeslelkű Franciaország vállalta

el, hogy bevezesse közéjük. Európa legrégibb fejedelme, hajtván családi hagyományára és hazája politikájához híven, Amerika ujonnan született köztársaságát oltalma alá vevé, épen mint szövotkeztek volt elődei az óvilág köztársaságaival, midőn a svajczi cantonokat, az olasz szabad városokat, a hollandi egyesült tartományokat és Németország szövetséges államait egymásután megsegítették. Egy nagy cél elérésére nem kétle Franciaország nagy háboruba keveredni.

Ezen két szerződés Franklin hazájának harczias védőt szerzett, souverainitását kihirdette, lételét biztosította, kereskedését tárgította, előkészítette diadalát, s az amerikai földrész összes területén határtalan pályát nyitott előtte; hogy létrejöttek és aláíratnak, az Franklin érdeme volt. Nagy dicsőségére váltak, mert a legszabadelvűbb határozatokat foglalták magokban; azon vámot (*droit d'aubaine*) mely akkor minden országban megszorította a tulajdonjogot az idegenekre nézve, eltörölték, a semlegesek jogának (*droit des neutres*) elismerése által, (melyet az angolok számba nem

vettek) s a képzeleti blocus-ok és a kutatási jog (droit de visite) kárhóztatása által (melyeket az angolok, hogy uralmukat könnyebbítsék elfogadtak), a tenger szabadságát felszentesítették; az amerikaiakat Francziaország pártfogása alá helyezték: az oceanban az angolok ellen, és a földközi tengeren az afrikai rablók ellen; megtiltották, hogy bármelyik szerződő fél letehesse fegyverét, mielőtt Amerika függetlensége el nem lenne ismerve, s hogy a másiktól külön alkudozásba ereszkedhessék; ezen két szerződés nyíltan bevallotta mindegyik fél érdekét, méltányosan adott azoknak eleget és teljes őszinteséggel igazította el azokat egész végig. Lehet mondani, hogy Franklin mint Amerika fő ügyvivője éppen annyit tett annak megmentésére, mint legbátrabb hadvezérei: boldogsága és hírneve tetőpontját akkor érte el.

Mikor tehát de Vergennes, a versaillesi palotában bemutató őt XVI. Lajosnak, valóságos ovatióban részesült még az udvaroncok részéről is. Igen egyszerű öltözetben jelent meg ezen királyi audientiánál. Kora, dicső-

sége, tett szolgálatai, azon hön óhajtott szerződés, melyet most hozott létre, temérdek embert indítottak arra, hogy XVI. Lajos palotája tágas csarnokaiba gyűljön. Mikor elhaladt, tapsok nyilváníták ki, mennyi tiszteletet és bámulatot gerjosztett ezen tisztos öreg, ki oly hires tudós s oly szerencsés honfi volt. A király szivélyes kitüntetéssel fogadta. Megkérte, hogy biztosítsa az amerikai Egyesült Államokat barátságáról, és azokért, miket az országba érkezte óta cselekedett volt Franklin, szerencsekivánsatok közt kifejezé neki teljes megelégedését. Az audientia végével épen azon tüntetésekkel fogadá őt a tömeg, melyekkel üdvözölte volt jövetelét és sokáig elkíséré.

Nemsokára Párisban is, mint Versaillesban, nagy lelkesedés tárgya lön. Ekkor hagyta volt el Ferneyt a nyolczvannégyszáz éves Voltaire s jött volt, minekelőtte meghalna, azon városba vissza, hol most tanítványai uralkodtak, s hol lángesze nem találkozott már többé ellenséggel, dicsősége nem akadt már többé irigyre. Mindenki látni akarta e nagy embert, annyi remekmű szerzőjét, s ötven év óta az emberi

ész szellemi királyát Európában. Franklin nem marada az utolsók közt, és Voltaire a kíváncsiság és bámulat érzetével fogadta. Előbb angolul folytatta a beszélgetést; azután, mivel kiment volt ezen nyelv gyakorlatából, a francziát vette elé, elmés nyájassággal mondván: „Nem állhattam ellen azon vágyamnak, hogy egy perczig Franklin ur nyelvén beszéljek. Akkor a philadelphiai bölcse bemutatá unokáját a ferney-i patriarchának, és arra kéré, hogy megáldja: „God and liberty, Isten és szabadság, mondá Voltaire, kezeit az ifju fölébe emelve, csak ezen áldás méltó a Franklin unokájához.“

Kevéssel később újra találkoznak a tudományos Akadémia (Académie des Sciences) nyilvános ülésén, s egymás mellett foglalának helyet. Megilletődve nézte a közönség ezen két dicső öszt, kik a természet titkait meglepték, annyi fényt árasztottak az irodalomra, annyi szolgálatot tettek az emberi értelemnek, kik az olmék felszabadulását kivívták, s megkezdtek a népek felszabadítását. Magok is elragadva a gyülekezet ellenállhatlan megille-

tődése által, a tapsok általános és hosszantartó kitérései közt összeölelkezének. — Franklin a törvénykezés terén csak most folytatott munkálkodásaira czélozván s egyszersmind Voltaire utolsó sikerére, melyet nemrég a színpadon aratott, azt mondák ekkor, hogy Solon megölelte Sophoclest; nem, inkább az óvilág fényes és ujító szelleme ölelte meg az újvilág egyszerű és vállalkozó szellemét.

Tizenkettedik fejezet.

Az angol kormány Franklinnak békeajánlatokat tesz. — Billék, melyeket lord North beterjeszt és a parlament megszavaz. — Amerika azokat visszadobja. — Franciaország, Spanyolország és Hollandia háborút izenván Angliának, az Egyesült Államokra nézve hasznos diversiót idéznek elé. — A szövetségesek győzelmei. — Franklin eljárásai és befolyása. — Rochambeau hadjárata, ki Washingtonnal együtt, fegyverletételre kényszeríti York-Town-ban lord Cornwallist és az angol serget. — Béke-alkudozások. — Franklin aláírja az 1783-ki szerződést, mely az Egyesült Államok függetlenségét, Anglia kényszerített elismerése által, felszenteli.

A saratogai fegyverletétel nagyon meghatotta Angliát. A gyarmatok meghódítása semmikép nem haladott; Howe tábornok mitsem tehetván a Delaware partjain, elmozdításáért folyamodott; Burgoyne tábornok meghagyta magát verni a Hudson mellékén és megadásra kényszerítettetett. Nemhogy az Egyesült Államok Canada felől sikerrel megtámadtattak volna, de attól lehetett tartani, hogy az amerikaiak újra megkísértik Canada meghódítását. A miniszterium tervei felsültek, büszke reményei füstbe mentek; az oppositio mind hangosabban

kelt ki ellene, igazságtalansággal és vakmerőséggel vádolta; a népben az elégyületlenség nőttön nőtt, a reá nehezedő adók torhe, a kereskedés pangása, indulatos kifakadásokra indították. Végre félő volt, mi be is következett, hogy Francziaország és Spanyolország magokévá teszik az Egyesült Államok jobbra forduló ügyét, s hogy az amerikai lázadók ellen folytatott háboruhoz egy másik járuland, a két, Anglia után legtekintélyesebb tengeri hatalmassággal Európában.

Lord North egyfelől a legnagyobb hadikészületeket tette, hogy minden lehető veszéllyel szembe szálljon, másfelől megkisértette azokat elhárítani. Legelőbb Franklinhoz fordult; Anglia őt okozta a lázadás miatt, s azt hitte, hogy tőle függ azt lecsillapítani. 1778. elején, épen mikor javában folyt az alkudozás Francziaországgal, két régi barátja, Hartley Dávid, ki daczára annak, hogy wigpárti képviselő volt, a kamarában, titkon lord North embere volt és a Morva barátok főnöke, Hutton János, ki járatos volt III. György palotájánál, mindketten avval lőnek megbizva, hogy

Franklinnak békeajánlatokat tegyenek. Hutton eljött Párisba, s ugyanazon feltételeket hozá fel neki, melyeket később lord North a parlament elé terjesztett. A régi kiváltságok visszadadását Franklin visszaveté, mint igen csekély engedményt; a háboru előtt ki lehetett volna elégíteni evvel a gyarmatokat; de mióta a szakadás megtörtént, több kellett nekik. Nem kevesebb, mint a függetlenség. Ők határozottan ahhoz tartották magokat, és Anglia még nem volt hajlandó azt nekik megadni. Szomorodott szívvél tért vissza Hutton Londonba, és innen felkéré Franklint, tenne ő is némi ajánlatot vagy legalább tanácsolna valamit. Franklin azt felelé: „Azt állítja Ariosto, hogy minden, a mi a földön kárba megy, a holdba kerül, e szerint sok jó tanács lehet a holdban, mert ezen ügyben sokat adtam és vesztegettem el azokból. Mindazáltal még egy kis tanácsot akarok adni az ön kérésére, ámbár épen nem várom, hogy kövessék. Csak isten teheti, hogy a jó tanács mellett megadja az okosságot is, mely annak felhasználására képesít.

„Ezen gyűlöletes háború miatt, s a ke-

gyetlenség miatt, melylyel az folytattatott, nemcsak Amerika kormányzását és a vele való kereskedést vesztettétek el, de mi sokkal több, egy fejlődő nagy nemzet becsülését, tiszteletét és szeretetét; ezen nemzet most úgy néz titeket és utódai úgy fognak nézni, mint a leggonoszabb nemzetet mely a földön van. Bizonyosan, a békét lehet megkötni, de csak úgy, ha felhagytok azon gondolattal, hogy valaha többé kormányozzatok minket.“

Azt kérte tehát, hogy az amerikai loyallisták, kik a háborút sürgették, hogy a miniszterek, kik megindították, hogy a tábornokok, kik vezették, kegyvesztésben részesüljenek; hogy legfeljebb Canadát, Uj-Skócziát és a Floridákat tartsák meg az angolok és hogy Amerika többi részéről lemondjanak és Amerikával tartós barátságra lépjenek. „De, így folytatá, ismerem az ön népét; nem fogja átlátni ezen eljárás hasznosságát, soha sem fogja azt követni, és tőlem vakmerőségül fogja felróni, hogy azt szóba is hoztam.“

Ezen eljárás helyett, melyre öt évvel később kényszerítve lőn Anglia (legalább bizo-

nyos pontig), lord North a kiengesztelő billeg eszközhöz fordult. Azt ajánlá ezen miniszter a parlamentnek, s a parlament beleegyezék, hogy szünjék meg adót vetni Amerikára, vonja vissza az 1763-ki febr. 10-ke óta kihirdetett törvényeket, s engedje át az amerikaiaknak kormányzóik és katonai parancsokaik kinevezését. Angol biztosok ki is jelöltettek arra, hogy ezen billeget Amerika elébe terjesszék; Hartley Dávid pedig elküldé azokat, febr. 18-kán Franklinnak. Már akkor a Franciaországgal kötött szerződések alá voltak írva; és hat nappal létrejöttek után ezt írta volt Franklin Hartleynek: „Amerika kényszerülve volt magát Franciaország karjaiba vetni. Ő erényes, kötelességét szerető leány volt. Kegyetlen mostohája kicsapta a házból, bemocskolta hírnevét, életét is fenyegette. Barátai azt óhajtották, hogy tisztességesen férjhez menjen . . . Azt hiszem, a milyen jó és becsületes leány volt, olyan jó és hasznos feleség lesz; azon család, melynek köréből oly méltatlanul kihajtatott, sokáig fogja siratni.“

— Mikor a billeg tudomására érkeztek, ki-

jelentette, hogy elkésettek, elfogadhatlanok és nem hogy elősegítenék a békét, inkább arra valók, hogy azt hátráltassák. Pultney Vilmos is Hutton Jánoshoz és Hartley Dávidhoz csatlakozván, felkéré őt, eszközölne kiegyezkedést az anyaország és a gyarmatok közt; azt hitték, ez tőle függ. Franklin biztosítá őket arról, hogy a kiegyezkedés már csak az Egyesült Államok függetlenségének elismerése árán jöhet létre, és csupán csak baráti és kereskedelmi szövetség útján. Ekkor Hartley Dávid Párisba ment, hogy Amerika és Franciaország ujonnan kötött frigyét megpróbálja szétbontani. Április hava második felében érkezett meg. Franklinnak oly kereskedelmi szerződésről beszélt mely szerint Angliának bizonyos előnyök lennének biztosítva, s a mellett Amerika véd- és daczsövetséget kötne vele, még Franciaország ellenében is. Franklin azt felelé, hogy Anglia a legkedvezőbb esetben csak azon kereskedelmi kiváltságokra számíthatna, melyeket Franciaország is élvez s hogy csalódik, ha azt véli, hogy, mert kibékül az amerikaiakkal, háborúba so-

dorhatja őket azon nagylelkű nemzet ellen, mely szorongattatásuk s elnyomatásuk idejében barátságát nyújtotta nekik; s melyet épen védeni fognak, ha megtámadtatik, a mint kívánja a háladatosság s a szerződések iránti hűség.

Hartley Dávidnak nem sikerült tehát az új frigyet megingatni, és ápril 23-kán Angliába visszatért. A mint távozott Franklintól ezt írta neki: „Semmi időben nem fogom megszűnni a béke felé irányozni gondolataimat úgy mint tetteimet. Az ön hatalma erre nézve sokkal nagyobb az enyémnél, abban helyezem minden reményemet. Végül emlékeztetem arra, hogy áldás vár azokra, kik a béke szerzői“. Ugy látszik, hogy valami veszélytől féltette régi barátját, mert titokszerűen ezt tette hozzá: „Közelednek a viharos idők, ügyeljen magára; az események bizonytalanak, az emberek változékonyak“. Franklin megköszöné baráti aggodalmát, és elmés nyugodtsággal felel: „Hosszú életet éltem már, nem sokra becsülöm azt, a mi még hátra van belőle. Mint a posztó-árus, kinek az egész posztóból csak

egy darabkája maradt, kész vagyok azt mondani: „Ez a vége, nem akarok szűk marku lenni önnel; vegye azon az áron, a melyen akarja.“ Talán úgy veszi az ember legjobban hasznát vénségének, ha mártýrrá lesz“.

Nem mulasztá el mindezen lépésekről számot adni a franczia udvarnak, hogy semmi felhő, semmi kétely ne zavarja meg a szövetségesek egyetértését. De Vergennes kifejezte ezért neki, XVI. Lajos nevében, köszönetét: „Az angol kormány fő ügyessége, mondá neki, abból áll, hogy mindig egyenetlenségeket támaszt; ilyen eszközökkel reméli fentartani uralmát. De sem önnel, sem társaival nem sikerülhetnek az ilyen fogások . . . Nem lehetett volna, különben, nyiltabban és erélyesebben beszélni, mint a hogy ön beszélt Hartley urral: ennek nincs semmi oka meg elégedve lenni utjával.“

Hasonló bizalmat tanusított de Vergennes az Egyesült-Államok népéhez is: nem csalódott. Előbb jutottak Amerikába lord North kiengesztelő billjoi, mint a Francziaor-szággal kötött szerződések; ott mintegy april

közepén lett tudomás róluk. Washington, épen mint Franklin, elégteleneknek s el nem fogadhatóknak ítélé, és a congressus, osztva Amerika függetlenségének két legokosabb és legdicsőbb bajnoka véleményét, habozás nélkül visszautasítá a billeket. Ki is jelenté, hogy nem fog hallgatni semmi békeajánlatra, míg Anglia nem hívja vissza katonáit és hajóit és el nem ismeri az Egyesült-Államok függetlenségét. Alig vetette vissza a billeket a congressus, megérkeztek a szerződések (2-ik május); kitörő örömmel fogadtatának. Mindenki reményleni kezdett. A congressus rögtön megerősíté a szerződéseket és Franklint követének nevezé ki a francia udvarnál; ez viszont Gérard de Rayneval-t küldé mint biztosát az Egyesült-Államok kormánya mellé. Hálája nemes kifakadásaiban ezeket irá a congressus ügynökeinek: „Bámuljuk azon bölcsességet és azon méltósága valódi érzetét, melyet a francia udvar a szerződések megkötése és aláírása által tanusított. Hathatósan fogják előmozdítani azt, hogy azon szűk fogalmak, melyekben eddig, elég nagy szerencsétlenségére, tengő-

dött az emberiség, eltűnjenek. Ezen szerződésekből látjuk, miként irányozza a bölcsészet a politikát, s miként szolgálnak a kölcsönös érdekek erős alapjául a szívek öszhangjának. Így cselekedvén, jobban kötött le minket Franciaország, mint akármely reservált szerződéssel; és nemes és nagylelkű magaviselete közte és köztünk örökös barátságot hozott létre“.

Ezen szoros egyetértést nem sikerült tehát megingatni; le kellett győzni. Anglia folytatá a háborút Amerikával, s megkezdé azt Franciaországgal. Franciaország várt erre, s el volt készülve. Tengeri erője, mely oly kicsiny volt s úgy megaláztatott a hét éves háborukor, egy nagy miniszter hazafisága folytán helyre volt állítva, s tekintélylyel birt. De Choiseul herczeg tiszta nemzeti büszkeségből ezt tűzte volt czélul előrelátó eszének, s már XV. Lajos utolsó éveiben kezdte meg Franciaország fel-emelését tengerészeti szempontból; mely művet XVI. Lajos miniszterei gondosan folytattak, különösen mióta meghasonlás uralkodott Anglia és gyarmatai közt.

Hajórajok tartózkodtak a főbb kikötők-

ben; minden hajógyárban folyt a munka. Szokott vitézségökön kívül tengerészeink most magasabb tudománnyal és nagy ügyességgel bírtak a tengeri műveletekben. S valóban, d'Orvilliers, d'Estaing, de Grasse, de Guichen, de Lamotte-Piquet, de Suffren s mások alatt, öt éven keresztül minden tengeren bátran szembeszálltak s hátrány nélkül megmérkőztek az angol hajósereggel; a fölközi tengerurai voltak; az Oczeánban versenyeztek az angolokkal, Indiában hőiesen fentartották magokat, Amerikában győztek. Szép és hazafias előrelátás, mely megengedé XVI. Lajosnak, hogy merészen megkezdje, kitartóan folytassa, szerencsével befejezze történetünk egyik legnagyobb és legdicsebb tettét!

Beavatkozásának legelső eredménye az lett Amerikában, hogy az angolok kiűrték Pensylvaniát. Mig gróf d'Orvilliers Keppel tengernagy ellen az emlékezetes ouessant-i csatát vívta, mely után a megrongált angol hajóraj távozni kényszerült, gróf d'Estaing tizenkét sorhajóval és négy fregattával Amerika felé evezett, azon szándékkal, hogy, Frank-

lin tanácsa szerint Howe tengernagyot a Delaware folyóba zárja, és sir Clinton Henriket, Howe tábornagy utódját a parancsnokságban, Philadelphiába. De az angol sereg s az angol hajóraj elsietvén e vidékről, elkerülék a veszélyt. A hajóraj parancsot kapott, hogy ötezer embert szállítson Floridába, ezen tartomány védelmére; a sereg New-Yorkba vonult vissza. Megérkeztekor gróf d'Estaing nem lelé azokat, kiket meglepni készült; közeledésének hire elég volt, hogy az angol invasiót hátráltassa.

Washington, mindig híven tevékeny védelmi rendszeréhez, Clintont New-Yorkba való vonulása alatt folytonosan zaklatta, a Delaware tulsó partjára követte, Monmouth táján sikerrel megtámadta (New-Jersey), s ismét a Hudsontól keletre nyomult előre. Az angolok, kik majdnem kiinduló pontjukra tértek vissza, New-York városába zárkózván, Washington főhadiszállásuk közelében erős állásokat foglalt, honnan felvigyázhatott mozgulataikra és kísérleteik ellen működhetett. Egy vonalban telepedett le New-York körül

Long-Island földszorosától fogva egész a Delaware-ig.

Ezen hadjárat alatt nem hajtattak ugyan ki az angolok az amerikaiak területéről, de addigi hódításaik nagy részét újra elveszték. A következő hadjáratban új ellenséggel kellett megmérközniök. Miután hasztalanul ajánlotta volna fel békés közbenjárását, Spanyolország 1779 nyarán (juniában) Franciaországhoz csatlakozott, csakhamar Hollandia által támogatva, kit Anglia, mivel ezen hatalmasság 1778-ban kereskedési szempontból kedvezésben részesítette volt a felkelőket, 1780-ban megtámadott. Hathatós diversiót és szerencsés buzdítást leltek az Egyesült-Államok ezen három, Európában legelső tengeri hatalmasság támogatásában, valamint a fegyveres semlegességben, mely ezen időtájt (1780-ki július és augusztus havában) kötöttet meg Muszkaország, Dánia és Svédország közt, a tenger volt urainak zsarnok elméletei és eljárásai ellenében.

Anglia kénytelen lőn a világ minden részeiben elszórni hadait. Védnie kellett magát a földközi tengeren, hol a francziák s a spa-

nyolok Minorkát elvevék tőle és Gibraltartól is próbálák őt megfosztani; Afrika partjain, hol minden senegali orődeit és telepeit elveszté; Indiában, hol elébb Pondichéryt, Chandernagort és Mahét elfoglalá, de Gondelour birtokából kiesett, és a félelmes Hyder-Aly s a hős Suffren ellen kelle küzdenie; Amerikában, hol elvevé a francziáktól Szent-Péter, Miquelon és Szent-Lucia szigeteket, de zsákmányul hagyá nekik Dominikát, Szent-Vinczét, Grenadát, Tabagót, Szent-Kristófot, Nevist, Montserratot, s hol a spanyolok hatalmokba keríték Mobilet és Florida nyugati részét Pensacola városával, melyet az 1763-ki febr. 10-ki szerződés által Angliának engedtek volt. Daczára az összes világ nyílt vagy titkos egyesülésének ellene, ezen büszke és erélyes nemzet minden tengeren keményen megállott, minden ellenséggel szembeszállt, s nem mondott le arról, hogy fellázadt gyarmatait megfékezze és megbüntesse.

Csakhogy támadási tervét megváltoztatá. Sir Clinton Henrik hasztalanul vette elő Howe generalis hajdani szándékát, hogy az

egész Hudson folyó urává tegye magát. Sikeres ellentállásra akadt Washington részéről, és tétlenségre lőn kárhoztatva New-Yorkban. De minthogy az amerikai fővezér, megvívhatlan állásokba helyezvén sergét, az ország belsejét fedezte, az angolok eltökélék magokat arra, hogy hódítást nem tehetvén, legalább pusztításnak, s a tengerpartot feldúlják. Nagyocska fegyveres csapatok választatának ki a new-yorki központi seregből, s kis hajórajokon átszállítva, a két Karolina, Virginia, Pensylvania, New-Jersey, New-York, Uj-Anglia partjait felprédálák. Portsmouth, Suffolk, New-Haven, Fariel, Norwalk, Charlestown, Falmouth, Norfolk, Kingston, Bedford, Egg-Harbourg, Germanflatts városai kizsákmányoltattak s a lángok martaléka lettek. Azonkívül sir Clinton Henrik új erőket kapván Európából, megint berontást tervezte, nem többé az Egyesült-Államok szívéen keresztül, minthogy errefelé Washington eddig is meg hiúsította volt törekvéseit, de legdélibb pontjukon, hol kevesebb akadályokra számított. Lord Cornwallishoz csatlakozék tehát az Egye-

sült-Államok déli részében, és ez meglehetősen gyorsasággal hatalmába is ejtette a két Karolinát.

Sok függött attól, hogy Franciaország, melynek hajói eddigelé csak megjelentek volt Amerika partjain, de semmit sem vittek véghez, hathatósabb segílyt nyujtszon az Egyesült-Államoknak. La Fayette tábornok, ki hamar szoros barátságot kötött volt Washingtonnal, s ki nemes elszántsága és ép oly fényes mint hasznos szolgálatai által megnyerte volt a congressus bizodalmát, Európába utazott, hogy Franklinnal összebeszéljen, és vele együtt ki-
eszközölje a már szükségessé vált segílyezést. Amerika teljhatalmu biztosa nem hanyagolta el eddig sem hazája érdekeit; közte és szövetségesei közt gondosan ápolta az egyetértést, mely előkészíté győzelmét. Lord North, Hartley Dávid utján, hét évi fegyverszünetet ajánlt volt Franklinnak, azon reménynyel, hogy Amerikát és Franciaországot szétválasztván, egyiket a másik után meg fogja támadni s legyőzi. De Franklin visszautasítá az ajánlatot, azt követelvén, hogy a fegyverszünet harmincz évre köttessék meg, azaz felérjen valóságos

békekötéssel, és hogy a mellett mindenkire kiterjesztessék; így meghiusította Anglia számítását, s ez abbahagyta a dolgot. Azonkívül Franklin pénzbeli segílyt eszközölt ki a versaillesi udvartól, 1778-ban három milliót, 1779-ben csak egyet, 1780-ban négyet, 1781-ben megint négyet és Francziaország kezességét egy öt millió forintnyi kölcsönért, melyet az Egyesült-Államok Hollandiában vettek fel; most végre megnyerte Franklin hogy de Ternay lovag parancsnoksága alatt hajóraj küldésék Amerikába, egy kis sereggel de Rochambeau gróf vezetése alatt, ki egyenesen Washington alá rendeltetett.

Franklin avval bizatott meg, hogy mielőtt la Fayette visszautaznék Amerikába, az Egyesült-Államok e fiatal és vitéz védőjének díszkardot adjon át. E kardot unokája által elküldéneki Havreba, levél kíséretében, melyben a leghízelgőbb hálálkozásokat a leggyengédobb módon fejezé ki. „Uram — így szólt — a congressus érezvén, mily szolgálatokat tett ön az Egyesült-Államoknak, de képtelen lévén azokat méltón megjutalmazni, elhatározta hogy dísz-

kardot fog ajándékozni önnek, hálája csekély jeléül. Azt parancsolta, hogy e kard illő jel-szavakkal legyen felékesítve; azon harczból, melyben ön kitüntette magát bátorsága és magaviselete által, ábrázolva van rajta néhány jelenet; ezek, valamint néhány allegorikai alak, melyek mind remekül vannak készítve, teszik főkép a kard becsét. Azon kitünő művészek által, kiket Francziaország bír, mindent könnyü kifejezni, a mint látom; csak egyet nem; azt, mennyire meg vagyunk hatva érdemei által s mennyire le vagyunk önnek kötelezve. Ezt nem allegorikai alakok, de még szavak sem fejezhetik ki.“

Az 1780-ki hadjárat alatt, la Fayette víz-szátérte Amerikában (aprilis) és Rochambeau hadtestének megjelenése Rhode-Islandban (juli-us), honnan egy évvel azelőtt sir Clinton Henrik kivonult volt, semmi döntő eredményre még nem vezetett. Rochambeau darab ideig tétlenségre kényszerítettett Newport-ban egy angol hajó-sereg által, mely erősebb volt annál, melyen maga érkezett. Az angolok egy lépést sem haladtak előre Amerika közepe táján, hol

Washington folyvást New-Yorkba szorította őket; de délre győztesen terjeszkedtek. Cornwallis megverte Gates tábornokot, és győke-
ret vert a két Karolinában. Innen Virginiába szándékoztak átmenni, melyet Arnold, hazájához és dicsőségéhez egyaránt hűtlenül, a Chesapeake és a Potomak folyók hosszában, kisebb hajóraj s angol sereg élén, épen akkor pusztított. Cornwallis csakugyan Virginiába hatott a következő évben: York-Town és Gloucester városokat elfoglalta, s ottmegerősítette magát, azon gondolattal, hogy mind folytatni fogja déltől északra hódításait. De Washington tábornok, miután Arnolddal la Fayette, Cornwallissal Greent állította volna szembe, egy nagy hadi műveletet gondola ki, mely az 1781-ki hadjáratot emlékezetes győzelemmel fejezé be s egyuttal a háborúnak is véget vetett.

Hogy ezen eredményt elérhesse Washington, Franklin (kihez a congressus Laurens János ezredest küldte azon kéréssel, hogy több segélyt eszközöljen ki a versaillesi udvartól úgy pénzben mint katonákban és hajókban), a

legsürgetőbb hangon, a legemelkedettebb okoskodásokkal folyamodott de Vergenneshez. Erős és hosszas köszvényroham után ezt írta neki: „Mindinkább öregedem; érzem, hogy gyengülök, s hihetőleg nem fogok már sokáig foglalkozni ezen ügyekkel. Ezért felhasználom az alkalmat, hogy megmondjam excellentiádnak, miszerint a jelen körülmények felettte szorongatók. Ha eltűrik, hogy Anglia azon területet újra hatalmába ejtse, századok során nem fogja előadni magát a kedvező percz egy elszakadásra; és ezen kiterjedt és termékeny vidékek, ezen hosszú tengerpart birtokolása oly erős alapot fog nyújtani az angolok jövő nagyságának (kereskedésök gyors fejlődése, és katonáik s tengerészeik számának nevedése által), hogy Európa rém-urai lesznek, és büntetlenül fogják éreztetni azon dőlyföt, mely nemzetök sajátja.“ De Vergennes Franklin vélekedését osztá és XVI. Lajos megadá kérését. Hat milliónyi összeg bocsáttatott Washington rendelkezésére; huszezer ember számára küldetett Amerikába lőszer, fegyver, ruha, és de Grasse gróf parancsot kapott, hogy

huszonhat sorhajóval, több fregattával és friss kiszállítandó csapatokkal tengerre szálljon.

Franklin utolsó gyengélkedése által meg-
rázva, és tartván attól, hogy hazája szolgálatát
már csak fáradt elmével és lankadt tevékenysé-
gel folytathatja, arra kérte a congressust, küld-
jön mást helyébe. „Tul vagyok a hetvenötödik
éven, irá a gyűlés elnökének, és ugy találom
hogy a mult télen reám jött hosszas és kínos
köszvényroham nagyon megtört. Még nemjött
egészen vissza régi erőm. Nem tudom, vajjon
szellemi tehetségeim is meggyengültek-e; al-
kalmasint én leszek az utolsó, ki azt észre fogom
venni; de érzem hogy nagyon csökkent tevé-
kenységem, és pedig ugy nézem ezen tulajdont,
mint nélkülözhetlent azon egyénben, ki önö-
ket ezen udvarnál képviseli . . . . Hosszu ötven
éven át voltam beleelegyedve a közdolgokba, s
élveztem mostani állásomban s másokban ha-
zám bizodalmát. Ezen megtiszteltetés kielégít-
heti egy okos ember nagyravágását. Most más
vágyam nincs mint pihenni; s óhajtom, hogy
teljesedésbe hozza azt a congressus, azáltal,
hogy helyette küld nekem. Arra is kérem,

legyen meggyőződve, hogy nem azért mondom le hivatalomról, hogy talán kétségbe vonnám dicső ügyünk diadalmát, vagy keserűséget tapasztaltam volna szolgálatában. Más ok nem indít, mint az, melyet említék. Szándékom itt maradni a háboru végéig; talán hosszabban fog tartani azon időnél, mely alatt még élni fogok; s ha hasznára lehetnek utódomnak szerzett tapasztalásaim, azokat szabadon fogom vele közölni, és megsegítendem, vagy a befolyással, melyet nekem tulajdonítanak, vagy a tanácsokkal, melyeket kérhetne tőlem.“

De a congressus korántsem fosztá meg Amerika ügyét egy oly nagy s még oly hasznos bajnoktól. Jay János, ki a spanyol udvar mellé volt küldve, mint Adams János a hollandiai egyesült tartományok mellé, ezt írta a congressusnak Madridból, kiemelvén mily segítséget talált volt doctor Franklinban: „Jelleme itt nagy tiszteletben részesül, és őszintén azt hiszem, hogy a kegyelet, melylyel egész Európa van iránta, általános hasznot hajtott ügyünknek és hazánknek.“ A congressus tehát nem teljesíté óhaját. Reménye volt, hogy tanácskozások

fognak nyílni Ausztria és Muszkaország közbenjárásával, és elnöke, válaszában, tudatá Franklinnal, hogy azon tanácskozások vezetésével ő van megbízva, valamint Jay János, Adams János, Laurens Henrik és Jefferson Tamás. „Hátrányos volna, ha ezen körülmények közt kilépne ön az ország szolgálatából, mert a congressus kívánja a most nyíló alkudozásokban igénybe venni ügyességét és tapasztaltságát. Megleli az önnek szükséges nyugalmat, miután ezen utolsó szolgálatot megtette az Egyesült-Államoknak.“ Livingston Róbert, a külügyek titkára is kifejezé azon reményt, hogy Franklin el fogja fogadni ezen új megbízást, melyet annyi jele a megelégedésnek kísért a congressus részéről, és sikerre fogja vezetni a nagy ügyet melynek szentelte magát.“

Franklin engede. Eljött volt a válságos percz. Mihelyt de Grasse gróf megjelent hatalmas hajósergével a chesapeakei öbölbe, Washington, csak annyi katonát hagyván a Hudson erősített pontjai védelmére mennyi épen szükséges volt, és sír Clinton Henriket tévutra vezetvén terveit illetőleg, hirtelen Rochambeau-

val csatlakozva, délre ment, hogy az amerikai terület ezen részét megszabadítsa az angol sereg jelenlététől. Virginiában la Fayettehez sietett, kit az ujonnan kiszállott segédsapatok már erősebbé tettek volt, és mind együtt York-Town felé vették irányukat, hogy az addig győzedelmes lord Cornwallist megtámadják. Az angol sereg a városba szorítottatott; a tenger felől amerikai és francia hajók vágták el közlekedéseit; külső állásait elveszté, sánczai-ból rohammal kivettetett; 1781-ki október 19-kén kénytelen vala letenni a fegyvert. Cornwallis veresége kiegészíté Burgoyne vereségét és York-Town-nál Washington befek-jezé Amerika felszabadításának dicső művét, melyet Gates tábornok Saratogánál megkez-dett volt. E két fegyverletétel közül az első Franciaország szövetségét szerzte volt meg, a második megadá a békét Angliával.

Ezen percztől fogva ugyanis Anglia meg-érté, hogy hiában iparkodik Amerikát enge-delmességre kényszeríteni. Nem volt képes hat évi háboru alatt régi gyarmatai területébe sem észak felől behatni, sem közepöktáján elő-

nyomulni; és most déli részökön volt megakadva és legyőzve. Franciaország, Spanyolország és Hollandia már egy részét elvették volt birtokainak, és a többitől is készültek őt megfosztani; azon elveket, melyeknél fogva uralkodott a tengeren, Muszkaország, Dánia, Svédország, Ausztria és Poroszország, a fegyveres semlegességi szövetséget alkotván ellenő, megtámadták volt; segédforrásai gyengültek, ipara tengett, kereskedése csökkent, gőge szenvedett: komolyan kezdte gondolkodni arról, hogy gyarmatai függetlenségét elismerje, holott hét évvel azelőtt kiváltásaikat sem akarta eltűrni. Lord North miniszteriuma, mely az imént Muszkaország és Ausztria közbenjárását visszautasította volt, mielőtt megbuknék politikai hibáinak és fegyverei szerencsétlenségének súlya alatt, megkísérté újra alkudozni Franklinnal.

1782-ki januárius elején, a miniszterium nevében Hartley Dávid kikérdezte doktor barátját véleményét egy külön békekötésre nézve, melyben az Egyesült-Államok függetlensége el volna ugyan ismerve, de nem volna

Franciaország által követelve és büszkén erőszakolva általa. De Franklin csak oly békéről akart hallani, melyben Amerika szövetségeseivel együtt szerepelt. Hiában tettett új kísérleteket lord North külön folytatandó alkudozások céljából az amerikai biztosoknál Digges által s a francia király minisztereinél Fort által. Mind a két részről, ügyes öszhanggal és egyforma igazlelkűséggel az feleltetett, hogy együtt fognak alkudozni, együtt harcolni. Különben lehetetlen volt, hogy az a miniszterium, a mely a háborút megkezdte volt, a békét is megkösse. Ezen munka egy más miniszteriumra várt, mely az oppositíóból került ki, a szabadság szellemétől volt áthatva, és annak hatalmával birt. 1782-ki április havában a lelkes lord Shelburne, s a nagy szónok Fox Károly, lord North vakmerő minisztériuma helyett, egy békülékeny minisztériumot alkotának, melynek feladata lón visszaállítani az egyetértést Anglia és Amerika közt, s lecsillapítani a világot.

Lord Shelburne megparancsolá Oswald Rikárdnak, hogy Franklint felkeresse és meg-

kezdje vele az első alkudozásokat. Ez kijelenté neki, hogy az új miniszterek őszintén kívánják megkötni az általános békét, de nem engedhetnek meg oly kitételeket, melyek megaláznák Angliát, mert ha ilyeneket használnának, Anglia még elég szenvedélyt, segítséget és büszkeséget találna önmagában arra, hogy újra háborúhoz fogjon, s azt legyőzhetlen erélylyel, kitartóan folytassa. Hogy tehát ne látszódjék a versaillesi kamara erőszakolni ki a londoni udvartól hajdani gyarmatainak függetlenségét, külön folytattattak az alkudozások az Egyesült-Államok és szövetségeseik részéről, de azon határozott szándékkal, hogy csak összhangban működjenek, és csak egy időben állapodjanak meg. Az alkudozások hosszasak voltak és sok munkába kerültek. Az előleges egyezkedések és a döntő viták mindössze másfél évig tartottak. Az új nemzet függetlenségén kívül területe nagyságát, hajókázási jogait, a halászáinak átengedett vidékeket kellett meghatározni; és mindazon kölcsönös érdekeket, melyek még azelőtt léteztek Anglia és Amerika közt; s még a mellett el kellett dön-

teni, mit tartanak meg a szövetségesek hódításaikból, mitadnak vissza Nagy-Britanniának, hogy saját elvesztett birtokaikat visszanyerjék. Franklin mindig Franciaországgal egyetértve, türelmes hidegvérrel, ügyes szilárdsággal, megnyerő nyíltsággal folytatá ezen alkudozásokat, melyeknek fő vezetése őt illeté, és sikerrel koszorúzá azokat.

Az előleges czikkelyeket az amerikai biztosok 1872-ki november 30-kán, Oswald Rikárddal, a francia és spanyol biztosok Alleyne Fitz-Herberttel januárius 20-kán, a hollandi biztosok 1783-ki september 2-kán, irák alá. Ezen előleges czikkelyek, melyeket az egy napon (1783-ki szept. 3-kán) Versaillesben és Párisban megkötött béke végleges pontokká változtatott, Francia- és Spanyolországnak hódításaik nagy részét biztosíták, valamint Amerikának azon becses előnyöket, melyekre vágyott, melyekért felkelt volt, s melyek állhatatossága és győzelmei jutalma lőnek. A versaillesi béke folytán Franciaország megtartotta Tabagót és Szt.-Lucziát az Antillákban, az angolok telepeit Senegalban, s visszaz-

nyeré ezen kívül Goréa szigetét Afrikában; visszanyeré Chandernagort, Mahét, Pondicheryt és nagyobb birtok ígértetett neki keleti Indiában. Spanyolország megtartá Minorkát, melyet a földközi tengeren visszafoglalt volt, valamint Floridát, melyet Amerikában hódított meg. Végre Hollandia minden elvesztett gyarmatai birtokába juta, kivéve Negapatnamot, melyet Angliának engede át. A párisi béke szerint, melyet Franklin és régi állhatatos barátja, Hartley Dávid, irának alá, az anyaország elismeré volt gyarmatai teljes függetlenségét és jogos souverainitását, halászhajózási jogot engede nekik Uj-Föld zátonyain, Szt.-Lőrincz öblében és mindazon pontokon, hol a felkelés előtt halászhattak az amerikaiak. Területök határául elfogadá keletre Szt.-Kereszt folyóját; nyugatra Mississipi partjait; északra azon vonalt, mely Uj-Skóczia szegletéből indulván ki, Ontario, Érie, Huron, és a Felső-tavak közepén át a woodi tóig ment, s onnan letartott a Mississipinek; e folyón hajózási jogot is biztosíta nekik.

A congressus habozás és késedelem nélkül

hagyá helyben ezen szerződést, mely az Egyesült-Államokat az egész világ színe előtt egy nagy nemzetté emelte. Még aláírása előtt megszűntek az ellenségeskedések, és a francia seregek visszatértek Európába. A békekötés után az angol erők kivonulának New-Yorkból, és a congressus szétoszlata az amerikai sereget. Washington beleöntötte volt katonáiba hősies kitartását és elszánt hazafiságát, és ezek nyolcz éven keresztül fáradtak, szenvedtek és győztek, míg végre befejezték hazájok felszabadításának gyönyörű művét; könyek fakadának ki szemeikből, midőn Washington elvála tőlük, s ennek nemes arczán is megilletődés látszott. Férfiasan s megható szavakkal búcsuza el katonáitól. Ezután a congressusba ment, s a katonai parancsnokságot, melylyel felruháztatott volt, s melyet oly hasznosan s oly dicsőn gyakorolt, letette. „Sokan — mondá a gyűlés elnöke — fényes szolgálataik miatt köszönetet érdemeltek a közönségtől. De önt, uram, különös dicséret illeti; szolgálatai döntőleg befolytak arra, hogy hazája szabad és független legyen; jogot tarthatnak egy szabad

nemzet teljes hálájára.“ A congressus egyhangulag lovas-szobrot szavazott neki, azon városban felállítandót, melyet a kormány jövőendő székhelyének jelöltek ki, s mely az ő nevét kapta. Alig mentette meg hazáját, Washington, egyszerű mint egy hajdankori római, visszatért mont-vernoni birtokába s átvette gazdaságának vezetését; s így élt tovább, mint a legönzetlenebb polgár, s a nagy emberek legszerényebbike.

Franklin pedig, miután a párisi szerződés által szabad lételt biztosított volna hazájának, ennek Európa minden országával rendezé és kiterjeszté kereskedelmi viszonyait. Vagy magára, vagy Adams, Jay és Jefferson közreműködésével, Svédországgal és Poroszországgal kereskedelmi szerződéseket kötött, míg Portugallia, Dánia, Németországgal hasonlókért alkudozott. Mialatt ezeket tette mint hazafi, élete egy bölcsé volt. Mindazon szilárd és vonzó erényeket gyakorolta, melyeket ifju korában megszerzett volt. Mindig szabadon mozogva a legszámosabb teendők közt is, mindig derült, mikor a legfontosabb aggodal-

mak is nehezkodtek reá, üres időt talált azok számára, kik érintkezni akartak vele, s megtartotta élczes vigságát, hogy kiket akart, elbűvölje.

Azért is felkeresték társaságát, nem mert a leghíresebb, de mivel a legnyájasabb emberé volt. Szeretetet és tiszteletet, vonzódást és bámulatot gerjesztett barátaiban. Az ő szeretete sem volt gyenge. Kivált Helvetiusné iránt meleg rokonszenvet érzett; Notre-Dame d'Auteuil-nak hívta; ő minden héten legalább egyszer Franklinhoz jött ebédelni kis gyarmatával. Franklin 1779-ben vesztette el feleségét; s ámbár hetvenhat éves volt, azt ajánlá Helvetiusnénak kevésel a háború vége előtt, hogy elveszi; de ő Turgot-t visszautasította volt, Franklin ajánlatát sem fogadá el. Franklin ekkor ezen levelet írta neki, mely ész és kellemre (grâce) nézve minta lehet.

„Azon elhatározás, melyet tegnap este oly erélylyel kimondott, hogy kedves férje emléke miatt magára marad ezen életben, szomorúvá tett volt; hazajöttem, ágyamra vetettem magamat; azt véltem, már meg vagyok halva, és az elyei mezőkben vagyok.

Kérdék tőlem, kívánok-e különösen látni valakit? — Vezessenek a bölcsekhez. — Kettő lakik itt közel, ezen kertben. Igen jó szomszédok, és nagyon szeretik egymást. — Kik azok? — Sokrates és Helvetius. — Véghetetlenül becsülöm mindkettőjüket; de hadd lássam előbb Helvetiust, mert érték keveset francziául, de görögül egy szót sem. — Igen udvariasan fogadott, mondván, hogy darab idő óta megismerkedett jellememmel. Sokat kérdezősködött a háboru felől, s a vallás, a szabadság, a kormány mostani állapotáról Francziaországban. Hát semmit sem kérdezősködik barátnéja, Helvetiusné felől? pedig ő még mindig igen nagyon szereti, csak egy órája, hogy nála voltam. — Ah! felelé, eszembe juttatja hajdani boldogságomat. De el kell azt feledni, ha boldogok akarunk lenni itt. Sok évekig csak reá gondoltam, végre vigasztalva vagyok; más feleséget szereztem, olyat, ki leginkább hasonlított hozzá! Nem épen olyan szép mint ő, az igaz, de épen olyan józan és eszes, és végtelesen szeret engem. Most elment, hogy a legjobb nektárt és ambrosiát hozza, hogy ma este azzal

tartson. Maradjon nálam, látni fogja. — Észre veszem, mondtam, hogy régi barátnéja hűségesebb önnél, mert több jó házasságot ajánlottak neki, s ő azokat visszautasította mind. Megvalloam önnek, hogy magam bolondságig szerettem őt; de ő kemény volt irántam, s remény nélkül elutasított ön miatt. Sajnálom, monda, szerencsétlenségét; mert igazán jó és kedves egy nő az . . . E szavakra belépett az uj Helvetiusné; azon pillanatban megismertem benne hajdani amerikai barátnémat, Franklinnét. Elkértem magamnak, de ő hidegen monda: „Negyvenkilencz évig és négy hónapig, majd egy fél századig voltam jó felesége. Legyen evvel megelégedve. Itt oly frigyre léptem, mely az örökkévalóságon át mindig fog tartani.“ Eurydicém tagadó feleletén bosszankodva, hirtelen elhatározám, hogy ott hagyom e háládatlan árnyakat, s visszajövök ezen jó világba, újra meglátni a napot és önt. Itt vagyok; álljunk bosszút.“

De nemsókára ol kelle hagynia Helvetiusnét és passy-i kellemes lakását és Franczia-országot, hol annyi bámulója és barátja volt.

Hazájának újra szüksége volt reá. Az 1783-ki béke után az amerikai szövetség bomlófélben volt és a külön államok, tulságos függetlenségben élván, az annyi bajjal megalapított köztársaság fenmaradását kockáztatták. Franklinnak megadták volt végre, hogy a versaillesi udvarnál Jefferson helyettesítse követ minőségében; jelenléte szükségesnek látszék Amerikában, hogy a fenyegető szétoszlásnak elejét vegye. „Kell okvetlenül — írta Jefferson — hogy e nagy ember Amerikába menjen vissza. Ha meghalna, hamvait vitetném oda; még koporsója is összegyűjtene minden pártot maga körül.“ Franklin nagy ügyességgel kifejlesztette volt hazájában a mívelődést; hathatósan elősegítette volt függetlenségét; az maradt hátra, hogy alkotmányát megszilárdítván, jövőjét is biztosítsa.

Tizenharmadik fejezet.

A szövetséges kormányok gyengesége. — Az amerikai Egyesületet meg kell szilárdítani. — Franklin visszatér Philadelphiába. — Bámulatot és hálaérzetet gerjeszt. — Pensylvánia állama elnöke. — Azon conventbe választatik, mely a szövetségi szerződést át kell hogy nézze, s végleges alkotmányt kell hogy adjon az Egyesült-Államoknak. — Visszalépte. — Halála. — Nyilvános gyász Amerikában és Franciaországban. — Befejezés

A demokratikus köztársaságok két veszedelemnek vannak kitéve. Elhamarkodva akarnak, lassan cselekednek. Rend szerint igen hirtelen nálok a törvényhozó hatalom, és a végrehajtó hatalom igen gyenge, mert az első összpontosítják, a másodikat felosztják: innen jön nagyon is gyakran, hogy a törvény erőszakos, a kormány pedig tehetetlen. A demokratikus köztársaságok ezen kettős hiányához még egy más is hozzájárul a szövetséges köztársaságokra nézve.

Ezek különböző államokból levén alkotva, melyek inkább egymás mellett vannak, mintsem egyesültek, melyeket néhány általános érdek

összetart és számos külön érdek elválaszt, egy apróbb kormányokból álló tömeget képeznek, hol a kötelékek lazák, az összhang ritka, az együttes működés vagy határozatlan, vagy nem elég erőteljes, vagy elkészt. A szövetséges államok főhibája a központi kormány gyengesége. Mindaddig világosan kimutatta volt ezen gyengéséget az egész történelem. Miatta ényésztek el csakhamar azon kezdetleges szövetségek, melyek az ókori népeknél kísértettek meg. Miatta kárhoztattak vagy belzavarokra, vagy tehetetlenségre, az újkori szövetséges államok: így a német birodalom, ezen, különböző nagyságu, különböző természetű fejedelemségek összege; így a helvét szövetség, melyben eredet, vallás és nagyságra nézve egymástól eltérő cantonok vettek részt; így az alföldi (Pays-Bas) egyesült tartományok, hol aránytalan nagyságu területek, egyenlőtlen fontosságú városok állottak szövetségben, hogy a zsarnokságtól menten, szabadon higgyenek, éljenek és kormányozzák magukat.

Az Egyesült-Államok szövetségét ugyanazon gyengeség ugyanazon veszedelemmel fe-

nyegezte. Roszul volt szervezve; a congressus képezte nála az egyedüli központi hatalmat. Ezen hatalom gyengesége mindjárt a háboru elején mutatkozott volt, daczára a közös veszélynek s az általános lelkesedésnek. Csak erkölcsi hatást gyakorolt a külön államokra, melyek irányában kérvényezni állott-jogában, parancsolni nem. Érezte már akkor e hiányt Washington, s panaszt is emelt az ellen: „Politikai rendszerünk, irta 1778-ban, hasonlítható egy órának szerkezetéhez; tanulságot kellene merítenünk ebből. Nem volna semmiben előnyös jókarban tartani az apróbb kerekeket, ha el volna hanyagolva a nagy kerék, mely az egész gépezet támpontja és indítója . . . . A nélkül, hogy jós legyen az ember, előre mondhatja, szerintem, a jelenlegi igazgatás következéseit; s kijelentheti azt, hogy az által, hogy az államok mind külön-külön alkotmányokat faragnak, törvényeket hirdetnek s legügyesebb polgáraikra ruházzák a hivatalokat, még nem végeznek oly munkát, mely sok eredményre fog vezetni. Ha az összes egész rossz irányt kap, mindenik részét

eléri az általános hajótörés; s minket azon gondolat fog furdalni, hogy tulajdon örültségünk és hanyagságunk miatt veszünk el.“

A béke megkötésével a baj növekedett volt; a congressus tekintélye még kevesebbet nyomott. Az államok mintegy elváltak az Egyesülettől és magok is pártokra szakadtak. A köztársaság meg volt ingatva szervezetében; fenyegetve létélében. A midőn így bomladozott, segítségére érkezett Franklin józan eszével és hazafias tanácsaival. Hetvenkilencz éves volt, mikor elhagyta Franciaországot.

Kinos betegség, a hólyag-kő súlyos fájdalmaiban szenvedett. Nem mehetvén Versaillesba búcsut venni a királytól, ezt írta de Vergennesnek: „Kérem, kegyeskedjék tiszteletteljesen kifejezni ő Felségének helyettem, mily mély érzést hagynak bennem hazámmal éreztetett megbecsülhetlen jótéteményei. Ezen érzés oly emlékkal fogja eltölteni éltöm hátramaradt részét, mely nem fog gyengülni, s mélyen belesz vésve minden hazámfia szívében is. Istenhez fogom emelni őszinte imáimat, hogy minden áldását a királyra, a királynéra, gyerme-

keire s a legvégső nemzedékig az egész királyi családra árássza.“

Érzékeny s általános bánatot okozta eltávozása. A királyné egyik gyaloghintója jött utána Passyba, hogy átszállítása Hâvrebe csendesebben történjék. Könyes szemmel vált ol szeretett francia barátaitól és különösen Helvetiusnétól, kit ezen életben nem remélt többé meglátni, s kinek kevés idő múlva ezt írá az amerikai partról, felemelkedett és megható ragaszkodás kitörésében: „Ön felé nyujtom karjaimat, bár tengerek választanak el, egymástól, s várom azon égi csókot, melyet egykor, hiszem szilárdan, cserélni fogunk.“

Hâvreből 1785-ki július 28-kán indult el két unokája kíséretében; szeptember 14-kén Gloucester-Pointen alól Philadelphia közelébe érkezett. Mikor az amerikai földhöz ért, ezt írá búcsuszóként naplójába: „Ezer hála az Istennek annyi jóságáért!“ Bevonulását a sokaság örömtapsai, a harangok kondulása, egy egész nemzet áldásai kísérték, melyet szabaddá lenni megsegített volt. Számot adva szerencsés hazaérkeztéről, a francia követ ezt írá de Ver-

gennesnek: „Franklin ur hosszas távolléte, tett szolgálatai, Francziaországban követett mérsékelt és bölcs magaviselete polgártársai tapsait és tiszteletét vonták reá . . . Senki sem kételkedik nevét Washington tábornok neve mellé helyezni. Minden ujság fenkölt hangon hirdeti megérkezését. Amerika függetlensége és boldogsága oszlopának hívják, s meg vannak győződve, hogy neve örökös dicsőségére fog válni az amerikaiaknak. A congressus egyik tagja azt mondta nekem ezen alkalommal, hogy Franklin ur különösen volt szánva a Gondviselés által azon állomásra, melyet oly kitünően betöltött.“ Így aratta Franklin hatvan évi erény és szolgálat gyümölcsét.

Legelőbb is Philadelphia legfelsőbb végrehajtótanácsának lett tagjává választva; nem sokára azután Pensylvania elnökének neveztetett ki. Később ezen volt gyarmat, melynek ő tette fényét és dicsőségét, képviselőjeként küldte ama híres 1787-ki gyűlésbe (convention), melyen Washington elnökölt, s melynek feladatul tüzetett a szövetséges alkotmány átnézése. Azon bámulatraméltó férfiak, kik

ezen gyűlést alkoták, megmenték hazájokat a már küszöbön álló felbomlástól. A mely alkotmányt adának Amerikának, az még most is fennáll ott. Ezen alkotmány egy minden másod évben a nép által választandó követek kamarája közt s egy minden hat évben az államok törvényhozótestületei által megújítandó senatus közt osztá meg a törvényhozó hatalmat. A végrehajtó hatalmat, legalább négy évig, egy elnöki címet viselő hivatalnok tartotta kezében, kit a nemzet óhaja emelt ugyan e polczra, de csak a közvetett szavazás nehéz és az értelem diadalának kedvező útján. Végre az államok külön souverainitását, minden közérdekű tárgyban, az általános souverainitásnak alája vetvén, oly központi erőt alkotott, mely az államokat szilárdan összehozta tartani, anélkül hogy azok le lennének igazva. Legelőször alapíttatott egy erőteljes szövetséges állam, melynek főnöke, gyűlései, törvényei, törvényszékei, katonái, pénzügye volt; s mely nemcsak az első tizenhárom gyarmatot, de azon kívül még számos ujat, különkülön eredetűt, éghajlatút, szervezetűt, szel-

mellé vevé. Szilárd és ügyes vezetése alatt az Egyesült-Államok nemzete kitüzé magának azon elveket, melyektől azóta el nem tért, s azon irányban indula, melyet azóta mindig követ. Békés Európával szemben, merész Amerikában, ellenség nélkül az óvilágban, nem találván az ujban akadályra, szabadon és lelkesedve ment a nagy jövőnek elébe, melyet amaz óriási földrészen földrajzi helyzete, függetlenségének példája, szövetséges szervezete, fejlődő mivelődése elébe tártak.

Ez boldogította Franklint. „Örömmel látom, mondja, hogy nagy gépezetünk rúgói végre jární kezdenek. Kérem az Istent, hogy áldja meg kerekeinek mozgását; ha van kormányforma, mely képes egy nemzetet boldoggá tenni, az, melyet elfogadtunk, ezen eredményt igéri nekünk.“ Miután részt vett volna a szövetséges alkotmány kidolgozásában, s elérte volna Pennsylvania állama elnökségének határidejét, azt itélé, hogy eleget tett hazájának és nyolczvankét éves korában végkép búcsut vett a közdolgoktól. „Reményem van, irá barátjának, de la Rochefoucauld herczegnek,

hogy azon kevés nap alatt, mely még hátra van számomra, fogom végre élvezhetni azon nyugalmat, mely után oly sokáig vágytam.“ De ezen nyugalom sem hosszú, sem édes nem vala. A betegség,* mely 1782-ben támadta volt meg, kifejlődött volt, és mind érzékenyebb fájdalmakat okozott neki. Arra kényszeríté élte utolsó évében, hogy folytonosan ágyban maradjon és gyakran opiumot használjon szenvedései enyhítésére. De annyira nem terjedt a betegség hatalma, hogy megzavarja derültségét, hogy csökkentse jó indulatát, hogy jó kedvét elrontsa. „Eszének teljes birtokában maradt, írja orvosa, doctor Jones; azonkívül, hogy megtartá mindig hajlamát arra, hogy jót tegyen, és mindig szerény maradt jótéteményeiben, tréfált, adomákat beszélt, melyek mindazokat elbűvölték, kik hallották.“

De nemcsak a szenvedésen uralkodott: magasabb gondolatok felé fordult. Szilárd bizalommal mondta, hogy ezen élet minden bajai csak gombostűszúrás jövőendő életünk boldog-

* Hólyag-kő.

ságához képest. Örült azon gondolatnak, hogy már az örökös üdv országának küszöbén áll; elragadtatással említette mily boldog lesz, ha a szellemek dicső atyját meglátandja, kinck lényege megfoghatatlan a világ legnagyobb bölcsé előtt is; ha a legmagasabb világoknak közepette fogja csodálhatni műveit, s ott, a világ-egyetem minden részeiből való jó emberek társágában fog élni.

Ily magasztos eszmék által hagyta magát elragadtatni, mikor egyszerre, 1790 tavaszán, tüdőgyuladási roham áldozatja lett. Három nappal halála előtt megvettette ágyát unokája által, azért, monda, hogy illedelemesebben haljon meg. Csak hálaszavakkal fordult a legfőbb lény felé, ki hosszú pályája alatt annyi kegyelemben részesítette volt, s a testi szenvedéseket, melyek kínozták, utolsó kedvezésnek nézte, melynek célja az volt, hogy őt kibontsa az életből. Csendes örömmel és biztos hittel hagyá azt el 1790-ki ápril 17-kén 11 órakor este.

Végrendeletében egy összeget hagyott azon ingyen-iskoláknak, hol első tanulását vé-

gezte. Egy más összeget azon czélra, hogy a Schuylkill hajózhatóvá tétessék; egy másikat Boston és Philadelphia városainak, hogy az ottani mesterlegények letelepítése megkönnyítessék, minthogy ő maga is ezen két városban gyakorolta volt a mesterlegénységet. Mindazon összegeket, melyekkel többen tartoztak neki, Philadelphia kórházának hagyta. Végrerendelete azon része, melyben élelmes előrelátással maga határozta meg ezen pénzösszegek használatát, egyszerű és megható szavakkal okként végződött: Barátomnak, az emberiség barátjának, Washington tábornoknak adom szép pálczám, melynek aranygombja ügyesen kidolgozott szabadság-süveget ábrázol (bonnet de liberté). Ha királyi pálcza volna, megérdemelné azt s kezei közt az helyén lenne.

Franklin halála a két világrészt elszomorította. Philadelphiában az összes nép kísérete metetését, mely a feketébe burkolt harangok gyászos kondulása mellett s az általános tisztelet jeleivel ment végbe. A congressus ki akarván fejezni a tizenhárom gyarmat háláját s ragaszkodását lángeszű jóltevője s erőslelkű

szabadítója iránt, két hónapi gyászt rendelt egész Amerikában. Mikor halálának híre Franciaországba eljutott, az Assemblée Constituante munkálatai javában volt. Mirabeau, a közfájdalom ékesen szóló tolmácsa, a szószékre lépett június 11-kén és így kiáltott fel: „Meghalt Franklin! Visszatért az Istenség ölébe az, ki Amerikát felszabadította és Európára özönnel árasztotta a világosságot! Bizony, nyal magas polczon állott az emberiségben azon bölcs, kit két világrész magáénak tart; azon ember, kit a tudomány története s a népek története versenyezve dicsőít.

„Elég sokáig tették közre a kormányok azoknak halálát, kik csak halotti beszédökben voltak nagyok, elég sokáig hirdetett színlelt gyászokat az udvari etiquette. A népek csak jóltevőiket kell hogy gyászolják; a népek képviselői csak az emberiség hősei iránt hívhatják fel őket hódolatra.

„A congressus a szövetség tizennégy államában két hónapi gyászt rendelt Franklin halála miatt, s ebben a perczben lerója Amerika kegyeletének ezen adóját alkotmánya egyik

alapítója iránt. Nem volna-e méltó hozzánk, uraim, ha mi is hozzácsatlakoznánk ezen vallásos tettehez, ha mi is résztvennénk ezen hódolatban, melylyel az emberi jogokat, s azon bölcsészt, ki legtöbbet tett hogy azok az egész földön elterjedjenek, a világ színe előtt akarják megtisztelni. Az ókor oltárokat emelt volna ezen nagy és hatalmas szellemnek, ki az emberiség hasznára az eget és a földet összefoglalván gondolatában, a villámot s a zsarnokokat megzabolázta.* A felvilágosodott és szabad Francziaország legalább egy emlék- és bánatjelt tartozik adni azon nagy emberek egyikének, kik legtöbbet tettek valaha a bölcsészet s a szabadságért.

„Azt javaslom, hogy határozottassék, miszerint a nemzetgyűlés három napig fog gyászt ölteni Franklin Benjamin haláláért.“

Ezen javaslat, melyet la Fayette és de la Rochefoucauld herczeg is támogattak, el lőn fogadva, s Francziaország Amerikával együtt gyászolá ezen nagy embert, valamint vele együtt bámulta.

* Eripuit coelo fulmen, sceptrumque tyrannis.

Ily tiszteletben részesült ezen rendkívüli ember, ki oly jól töltötte be életét, s oly jól fogta fel a halált. Ezt úgy nézte, mint amannak tökéletesítését, és már huszonhárom éves korában a következő síriratot gondolta volt ki magának akkori mesterségének kitételeit használván, de élczes alakban, és kifejezést adván benne Istenbe helyezett bizalmának és reményének egy jobb jövőben:

Itt fekszik

a férgek tápláléka

FRANKLIN BENJAMIN

holtteste.

Mint egy régi könyv borítéka,
melynek lapjai ki vannak szakítva,
melynek bekötése elkopott,
de a mű nem fog elveszni,
mert újra meg fog jelenni, a mint hiszi,
új kiadásban,
átnézve és kijavítva
a SZERZŐ által.

A szegény munkás legény, ki ezen síriratot szerkesztette, mint szökevény jött volt Philadelphiába, s barangolt volt ezen városban alkalmazás nélkül; és ugyanott az állam törvényhozója és feje lett később. Szegény létére a munka által gazdagságra jutott; tudatlan létére kifejlesztette magát a tudomány kutatása által; ismeretlen létére találmányai és szolgálatai által, gondolatai és jótettei nagysága által Európa bámulatát és Amerika hála-ját nyerte el.

Franklinban egyszersmind lángész és erény, boldogság és dicsőség összetalálkoztak. Folytonosan boldog élete a gondviselés törvényeinek legfényesebb igazolása. Nemcsak nagy vala de jó is; nemcsak igazságos, de nyájas is. Mindig használt másnak, változatlanul derült volt, vidám, kellemes; jelleme varázsa vonzott és esze elbűvölt. Senki sem tudott jobban elbeszélni valamit. Ámbár igen természetesen szólott, mindig ügyes és finom alakot adott gondolatainak, s mondatának eredetiséget. Ugy beszélt, mint a hajdankori bölcsesség, melyhez vegyült az ujkor gyengédsége. Soha

sem durczás, sem türelmetlen, sem indulatos nem volt, a roszkedvet a lélek tisztátalanságának hívta és azt állította hogy a valóságos udvariaság az emberek iránt csak a jó indulat lehet. Legkedvesebb közmondása az volt, hogy a nemesség az erényben van. Ezen nemességet megmutatta magaviseletében s könyveiben megtanította reá a többi embereket. Becsületesen meggazdagodott, jótékonyan használta gazdagságát, egyenességgel folytatott alkudozásokat, elszántsággal dolgozott hazája szabadításán s az emberiség fejlődésén.

Elnéző bölcs, egyszerű nagy ember! a mig mívelni fogják a tudományt, a mig bámulni fogják a lángészt, a mig tisztelni fogják az erényt s óhajtani a szabadságot, emléke egyike lesz a leginkább kegyelt és szeretett emlékeknek. Adja isten hogy példája által még használjon, miután cselekedetei által annyit használt! Legyen ő, az emberiség egyik jóltevője, az emberiség egyik mintaképe is!

TARTALOM.

Első rész.

Első fejezet.

Lap

Franklin életéből méríthető tanulságok 10

Második fejezet.

Franklin eredete. — Családja. — Nevelése. — Első foglalatosságai atyjánál. — A könyvnyomtatási pályára való készülése testvére Franklin Jánosnál. — Olvasmányai és nézetei 15

Harmadik fejezet.

Franklin ingadozásai hitében és magaviseletében.
— Vétségei, melyeket e r r a t a - i n a k nevez . . . 28

Negyedik fejezet.

Franklin bölcsészeti hitvallása. — Az erény mestersége. — Erkölcsi algebrája. — Magaviseletének tökéletesítése 40

Ötödik fejezet.

Hogy lesz Franklin gazdag. — Nyomdája. — Újsága. — Népies naptára és a B o n h o m m e Richard tudománya. — Házassága; helyrehozza vétségeit. — Életének azon kora,

melyben elég gazdagnak ítélvén magát, kilép a kereskedésből s a tudományok művelésének és a közdolgoznak adja magát 55

Hatodik fejezet.

Közhasznú és tanintézetek, melyeket Franklin alapított. — Micsoda befolyást gyakoroltak Amerika anyagi és szellemi művelődésére. — Találmányai és felfedezései a tudományok terén. — Jótéteményei fontossága, nagy hírneve 70

Második rész.

Hetedik fejezet.

Franklin politikai pályája. — Különböző hivatalok, melyek a kormány s a gyarmat bizalma folytán reáruháztatnak. — Megválasztatik a pensylvániai törvényhozó gyűlésbe. — Befolyása ezen gyűlésen. — Hadi szolgálata a francia háború alatt. — Sikeres eljárása Londonban, hol mint a gyarmat ügynöke és védője, Penn Vilmos utódainak követelései ellen küzd, kik Pensylvania örökös kormányzói voltak 89

Nyolczadik fejezet.

Második londoni küldetése. — Franklin eszélyes lépései azon célból, hogy az anyaország által önkényileg a gyarmatokra vetett adók miatt szakadás ne álljon be Anglia és Amerika közt.

— Ezen nagy vizsály oka és fejlődése. — Hogy szerepel abban Franklin. — Előrelátása és szilárdsága. — Iratai. — Az általa felfedezett cselszövények. — Gyalázatnak tétetik ki az angol magántanács előtt. — Azt higgadtan viseli el, de hosszasan emlékében tartja 103

Kilenczedik fejezet.

Franklin az amerikai postaigazgatóságtól megfosztatik. — Boston és Massachussets gyarmata ellen tett intézkedések. — Franklin tanácsa folytán Philadelphiában congressus gyűl össze. — Ezen congressus nemes kérvényei Franklinnak átadatnak; a király s a parlament két háza visszautasítják. — Kiegyezési tervek Franklin részéről. — Gyönyörű dicséretben részesíti őt lord Chatam, a lordok házában. — Franklin elhagyja Angliát 122

Tizedik fejezet.

Franklin visszatér Amerikába. — A pensylvaniai gyűlés és a gyarmati congressus tagjává nevezetik; munkálatai. — A tizenhárom gyarmat fegyveres ellenállása. — Az angol parlament kizárja őket a király békéjé és pártfogásából. — Ünnepléses függetlenségi nyilatkozatuk; az Egyesült-Államok megalakulása. — Pensylvania politikailag szervezkedik Franklin befolyása

alatt. — Lord Howe sikertelen küldetése Amerikába. — Az angolok első győzelmei. — Az amerikaiak veszélyes helyzete. — Franklin Franciaországba küldetik segílyt kérni és szövetséget kötni ezen országgal. 139

Tizenegyedik fejezet.

Franklin fogadtatása Franciaországban. — De Vergennes azt ajánlja XVI. Lajosnak, hogy mindjárt az Egyesült-Államok függetlenségi nyilatkozata után, ezeknek ügyét támogassa. — Magán uton nyújtott segítség. — Franklin tevékenyen sürgeti Franciaországot, Spanyolországot, Hollandiát. — Passy-ban letelepedik. — Washington hőiesen ellenáll az angol invasió-nak Trentonnál, Princetonnál, Germantown-nál. — Gates amerikai tábornok meggyőzi Burgoyne angol tábornokot, ki Saratoganál kénytelen megadni magát. — 1778-ki febr. 6-kán az Egyesült-Államok és Franciaország közt szövetségi és kereskedelmi szerződés köttetik Franklin közbenjárásával. — Bemutatják Franklint az udvarnál. — Nagy lelkesedést idéz elő; Voltaire-rel találkozik 160

Tizenkettedik fejezet.

Az angol kormány Franklinnak békeajánlatokat tesz. — Billek, melyeket lord North beterjeszt

és a parlament megszavaz. — Amerika azokat visszadobja. — Franciaország, Spanyolország és Hollandia háborút izenvén Angliának, az Egyesült-Államokra nézve hasznos diversiót idéznek elé. — A szövetségesek győzelmei. — Franklin eljárásai és befolyása. — Rochambeau hadjárata, ki Washingtonnal együtt, fegyverletételre kényszeríti York-Town-ban lord Cornwallist és az angol serget. — Béke alkudozások. — Franklin aláírja az 1783-ki szerződést, mely az Egyesült-Államok függetlenségét, Anglia kényszerített elismerése által felszenteli. 182

Tizenharmadik fejezet.

A szövetséges kormányok gyengesége. — Az amerikai Egyesületet meg kell szilárdítani. — Franklin visszatér Philadelphiába. — Bámulatot és hálaérzetet gerjeszt. — Pensylvánia állama elnöke. — Azon conventbe választatik, mely a szövetségi szerződést át kell hogy nézze, s végleges alkotmányt kell hogy adjon az Egyesült-Államoknak. — Visszalépte. — Halála. Nyilvános gyász Amerikában és Franciaországban. — Befejezés . . . . .

